AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ • YIL : 14 • ARALIK 2003 • 3.000.000 TL. (KDV DAHİL)

insancıl

ISSN 1300-4158

2003/12

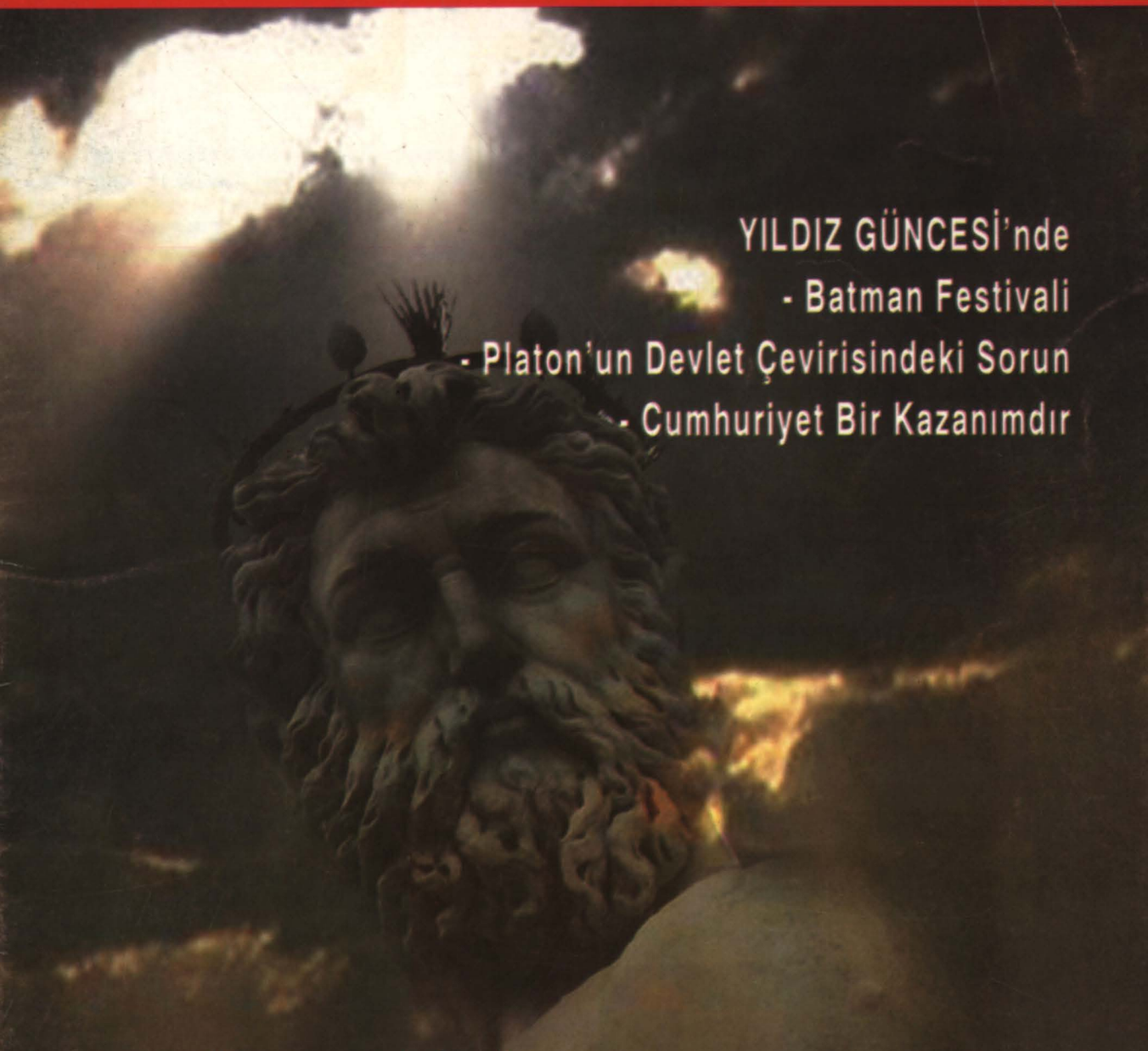

YILDIZ GÜNCESİ'nde
- Batman Festivali
- Platon'un Devlet Çevirisindeki Sorun
- Cumhuriyet Bir Kazanımdır

- ŞİİR EMEKÇİSİ MÜŞTAK ERENUS
- GELECEĞE UZANAN ŞAİR... GÜLHAN DİKME
- DÜŞÜNCE (ve İFADE) ÖZGÜRLÜĞÜ
- ORTAÇAĞ ESTETİK DUYARLILIĞI
- İNSAN DOĞASINDA ROMAN YAZMAK VAR MI?
- ÖMER NACİ SOYKAN'la SÖYLEŞİ

İnsancıl'a gönderilen ürünler geri verilmez

Sahibi ve Yazı İşleri Sorumlusu Berrin TAŞ
Genel Yayın Yönetmeni Cengiz GÜNDOĞDU
Kurum Yazmanı Şadiye GÜLE
Ofset Hazırlık ve Kapak Tasarım Deniz SARAÇ

Baskı ILICAK Matbaası
Dağıtım DOĞAN Dağıtım A.Ş.

Yazı Kurulu
•Ismet ALICI, •Eylem CAN, •Servet ÇOLAK, •Cengız GÜNDOĞDU, •Berrın TAŞ
Danışma Kurulu
•Doç.Dr.Medar ATICI (Galatasaray Üniversitesi), •Doç.Dr.Melih BAŞARAN *(Galatasaray Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Sabrı BÜYÜKDUVENCI *(Ankara Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Ahmet CEVİZCİ *(Uludağ Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Yasin CEYLAN *(Orta Doğu Teknık Universites*
•Doç.Dr.Cengiz ÇAKMAK *(İstanbul Üniversitesi)*, •Doç.Dr.Yaşar Çoruhlu *(Mimar Sinan Üniversitesi)* •Prof.Dr.Zeynep DİREK *(Galatarasaray Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Çığdem DÜRÜŞKEN *(İstanbul Üniversitesi)*, •Prof. Dr.Ahmet İNAM *(Orta Doğu Teknık Üniversitesi)* • Prof.Dr Sevgı İYI *(Uludağ Üniversitesi)*, •Prof.Dr Ömer Naci SOYKAN *(Mimar Sinan Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Harun TEPE *(Hacettepe Universitesi*

İNSANCIL hakemli bir dergidir. Danışma Kurulu'nun onayladığı yazılarda bu durum belirtilmiştir

Adres: Kuçukparmakkapı, Ipek Sok. Zafer Han No.10 Beyoğlu-Istanbul Tel./Fax. (0212) 249 80 19 E-mail insancıldergısı@hotmail.com
Atölye Adres: Istıklal Cad. Mustafa Katıp Çelebı Mah. Tel Sk. No.20/4 Beyoğlu Istanbul

Yurtıçı yıllık abone bedelı 36.000.000 TL
Yurtiçi ödemeler için
T.Iş Bankası Parmakkapı-Beyoğlu-Istanbul Hesap No. 1042 577792
Posta Çekı: 666043

Yurtdışı yıllık abone bedelı: 70 Euro ya da 70 $
Yurtdışı ödemeler için
T.Iş Bankası Ataköy-Istanbul 1137 30100317 9305 (Euro Hesabı)

Ödemeler Berrin TAŞ adına yapılacaktır.

İÇİNDEKİLER

Ekber KUL	BUNCA RENK ORTASINDA BİR ŞİİR EMEKÇİSİ: MÜŞTAK ERENUS	1
Hüseyin İLBEY	İYİ KÖTÜ BİR DUA (ŞİİR)	•
Yılmaz ZİR	"SİS" DAĞILIR (ŞİİR)	10
İsmet ALICI	GELECEĞE UZANAN ŞAİR... GÜLHAN DİKME	1
Mustafa IŞIK	SEVİŞME TADINDAYIM (ŞİİR)	14
Temel DEMİRER	DÜŞÜNCE (ve İFADE) ÖZGÜRLÜĞÜ İÇİN: "MEA CULPA"!	15
C. Doğan YAŞAT	ORTAÇAĞ ESTETİK DUYARLILIĞI ve BOETHIUS'UN MÜZİK FELSEFESİ	25
Uğur HACIHANEFİOĞLU	ÇIĞLIK (ŞİİR)	32
N. Tuğrul ATASOY	İNSAN DOĞASINDA ROMAN YAZMAK VAR MI?	33
Anıl MERİÇELLİ	HİNT ŞİİRLERİ (ÇEVİRİ)	34
Mehmet AKKAYA	ÖMER NACİ SOYKAN ile FELSEFE-SANAT İLİŞKİSİ ÜZERİNE	35
Gonca TÜÇ	KARDAN ADAM DUMAN KOKUSU (ŞİİRLER)	39
Esma ÇAVUŞOĞLU	HAYATININ CEZASI (ÖYKÜ)	40
İncI AYDIN	FIRTINA SONRASI (ŞİİR)	41
Cengiz GÜNDOĞDU	YILDIZ GÜNCESİ	42
İsmet Kemal KARADAYI	TABAN - 1. (ŞİİR)	48

BUNCA RENK ORTASINDA BİR ŞİİR EMEKÇİSİ MÜŞTAK ERENUS

Ekber KUL

"Bubam
benim
Gözlerim yüzünde kaldı
Seninkiler bende
Ellerimiz üşüyor
Söyleme kimseye."

Müştak Erenus'un şiirine çalışıyorum. Telefon çaldı. Arayan Berrin Taş. *"Bugün Müştak Erenus'un doğum günü. Yanına gideceğiz"* diyor. Dört saat sonra İnsancıl'dayım. Aklımda Müştak Erenus'un şiirleri... Cengiz Gündoğdu, Berrin Taş hocalarımla yan yana yürümenin sıcaklığı... Yola çıkıyoruz. Meşelik Sokak'taki Rum Lisesi'nin önünden geçerken Cengiz Gündoğdu , eski taş binanın üst katını gösteriyor. *" Kurtuluş filminin çekimlerinde burası meclis binası olarak kullanıldı"* diyor. Yukarı bakıyorum... Berrin Taş önde... biz arkadan yürüyoruz. Cengiz Gündoğdu anlatmaya başlıyor... Çekim bitmiş, üstünü değiştirmeye gidiyor. *"Deli var"* diyorlar. Yakalıyorlar. Olay büyüyor. Polis giriyor işin içine. *"Film setinden geliyorum"* diyor. Kimsenin aldırdığı yok. İnsanlarda "deli yakalamanın mutluluğu... Polis de inanmıyor. Haydii Rum Lisesi'ndeki film setine. Neyse çekim ekibi henüz okulda. Onları filmde oynadığına şahit gösteriyor da halkımızın, polisimizin elinden kurtuluyor. Cengiz Gündoğdu anlatırken aklım Müştak Erenus'un şiirinde. İnsanlar geçiyor... Durmuş Mustafa, Gülfidan Yörük, Horozlu Köyü'nden Er Mehmet Alaca, Öğretmen Cemil, Örnektepeli Şükriye... Bir köşe başında çevirseler üçümüzü... Nasıl anlatırsın onlara bu güzelim insan sizin acılarınınızı duyumsadı diye. Sizi kucakladı diye. O anda şairin şu dizeleri geliyor aklıma: *"Ne de az akıl bırakmışlar sana anlamak için / Ve niçin nasıl kime inanmak için. / Nasıl alabilmişler o gücü elinden / Kendini insan bilmeyi...* AKM'nin önünde Bilgesu Erenus, bizi bekliyor. Ne de güzel... pırıl pırıl... İnsanlara bakıyorum... İnsanlar daha bir güzel...

Nakkaştepe Mezarlığı'ndayız. Bilgesu Erenus, *"Müştak'ın şiirlerini okuyalım... Ne güzel olur..."* diyor. Şiirleri bende var, diyorum... Sımsıkı kucaklıyor beni. Müştak Baba'nın şiirinin sıcaklığı gibi... Sıcacık... Anıt mezarının başında şiirlerini okuyoruz. Oğlu Ali de gitarıyla, babasının şiirinden bestelenen bir şarkısını *"Sana bu karanlık / Bu gürültü içinde / Ellerimi uzatıyorum / sen / Bu karanlık / Bu gürültü içinde / Görmüyorsun. / Bütün köşeleri tutmuşlar / Ortada meydanlar / Gözler içinde. / Sana anlatamıyorum / Bütün bu köşeler / Bu karanlık / Bu ıslak / Bu gürültü // Tutsana ellerimi, ellerimi / Görmüyor musun.*

El eleydik...

Çok Güzel Gülümseyen Fotoğraf...

"Kendime hiç küsmedim / Sevdim onu çocuk kahküllerinde / Avuttum gün ortası / Şımarttım belki biraz / Korudum insan onurunda / Ve de bu belalı kargaşada / Gülmeyi ağlamayı da / Unutturmadım." *Müştak Erenus, aramızda olsaydı işte böyle anlatırdı kendisini. Ağlamayı da gülmeyi de unutturmadan...*

23 Eylül akşamı, doğum gününden bir gün sonra *İnsancıl* Atölyesi'nde Müştak Erenus'u, onun şirini konuştuk. Duvarda çok güzel gülümseyen fotoğrafı....Doğduğu günü şöyle anlatır Müştak Erenus: *"Yıl 1914. Osmanlı'nın tükenmiş imparatorluğu. Babam anamı seviyor. Vermiyorlar. Boşnak babam da trenin terkesine atıp anamı Şam'a kaçırıyor. Şam'da bi güzel sevişiyorlar. Ben oluyorum.* Ben oluyorum dediği gün: 22 Eylül. Yıl: 1915. Yer: Şam'ın Meydan Mahallesi.

"Doğum yerimin bir karışıklığı var yaşamımda. Doğduğum 1915 savaş yılının karışıklığı gibi. Durmadan çekiliyoruz. Şam'dan dönüp geliyoruz Afyon'a sonunda." Müştak Erenus'un nüfusu da Afyon'da çıkar. 1971'de şair arkadaşları, Afyon'da bir şiir antolojisi çıkarırlar. *Afyonkarahisarlı Şairler Antolojisi* Müştak Erenus'u da antolojiye alırlar. *"Yahu ben Şamlıyım"* diyor. Dinlemiyorlar. *"Yok ağabey sen Afyonlusun. Nufus temelin burda atılmış, Şamlı değilsin."* diyorlar. Bu "sıcacık çaresizlik" içinde Müştak Erenus, "bi güzel" Afyonlu oluyor o günden

bugüne. Bunu neden anlattım? Antolojilerde Müştak Erenus'un doğum yeri Afyon olarak geçer. Bu adam yazısında Şam demiş denmesin diye.

1915 savaş yılında bir yük vagonunun içinde Afyon'a gelirler. Şam'dan kaçışta babası makinistliğinden olup işsiz kalınca, bir sofa, iki göz evin geçimini komşularına dikiş diken annesi üstlenir. Kurtuluş Savaşı yıllarında Afyon'dan Dinar'a, oradan da Konya'ya taşınırlar. Müştak Erenus, ilkokula Konya'da başlar. Makinist Hüseyin Lütfü'nün tayini Eskişehir'e çıkınca, Konya'dan Eskişehir'e...

1924'te annesi yaşamını yitirir. Makinist Hüseyin Lütfü, Sıdıka Hanım'la evlenir. Dokuz yaşındaki Müştak Erenus ile yirmi iki aylık kardeşinin yeni yuvası da Sıdıka Hanım'ın evi olur. 1925'te babası naklini İstanbul'a yaptırınca Eskişehir'den İstanbul'a taşınırlar.

Daha Ciddi Sayılara Bırakılan Öykü

O günlerde ilkokulu Türk okullarında okuma zorunluluğu yok. Babası, Müştak Erenus'u yabancı dil öğrenmesi için Kadıköy'deki İtalyan okuluna verir. Müştak Erenus, *"Edebi hayata atılışım İtalyan okulunda oldu"* der. O dönem *Bizim Mecmua* adında bir çocuk dergisi çıkıyor. Müştak Erenus, dergide okuduğu bir resimli öykünün kaharamanın başından geçenleri Nuriye ninesine anlatır... Bir başka akşam Nuriye ninesininin anlattığı masal kahramanının başından geçenler Müştak Erenus'u çok etkiler. Sabah kalktığında bu serüveni öyküleştirip *Bizim Mecmua*'ya göndermeye karar verir. Öyle de yapar. Öyküyü yazmaya öğle tatilinde okulda başlar. Akşam evde bitirir. Ertesi gün de kendi deyimiyle "fiyakalı bir zarf üzerine" adını, adresini yazar. *Bizim Mecmua*'ya gönderir. Haftalık çıkan bu dergide öyküsünün yayınlanmasını bekler. Öykü yayınlanmaz. Bir gün sınıfın kapısı çalar. Gelen postacıdır. Postacı öğretmene bir dergi bırakıp çıkar. Öğretmen dergiye şöyle bir göz atar. Müfehham Müştak adını kısaltarak, *"Mufaam"* der. Müştak Erenus yerinden fırlar, dergiyi alır. Heyecanla derginin sayfalarını çevirir. Öyküsü bu sayıda da yayımlanmamıştır. Bundan sonrasını Müştak Erenus şöyle anlatır: *"Öyküm yoktu. Basılmamıştı. Durdum, buna bir mana vermek gerekiyordu. Niye dergi göndermişlerdi öyle ise? Bir iki gün geçti çözdüm. Öykümü daha ciddi sayılara bırakmışlar ve beni de dergiye bağlamışlardı. Her şeye rağmen adına dergi yollanan bir öğrenci olarak, bir süre şöyle gezinir oldum. Ve tabii dört beş hafta sonra da dergi kesildi."*

Müştak Erenus'u okumaya, edebiyata yönlendiren *"47 lira maaşlı gümrük muhafaza memuru"* dediği dayısı Mehmet Bahattin'dir. Mehmet Bahattin, Tevfik Fikret'in *Doksanbeşe Doğru* ve *Tarih-i Kadim*'ini sözcüklerin Türkçe karşılıklarıyla ezberletir.

Müştak Erenus ilkokuldan sonra gittiği, Beyoğlu'ndaki İtalyan Lisesi'nin onuncu sınıfından ayrılır. Tarih öğretmeni Müştak Erenus'a *"Yabancı dil ise bunu artık öğrendin, bu okuldan alacağını aldın. Buranın diploması seni ancak bir İtalyan bankasına müdür yapar."* der. Müştak Erenus, tarih öğretmeninin özendirmesiyle denklik sınavlarını verir. 1934 yılında Haydarpaşa Lisesi'nin onuncu sınıfından öğrenimine devam eder.

Traji-Komik İnkılap Olur mu?..

Müştak Erenus'un Haydarpaşa Lisesi'nde okuduğu dönemde bütün okullara şapka takma zorunluluğu getirilir. O sırada kardeşi de Yeldeğirmeni Ortaokulu'nda okur. Baba Makinist Hüseyin Lütfü'nün ise ikisine birden şapka alacak parası yoktur. Birine biraz büyük, diğerine biraz küçük bir şapka alınarak ortası bulunur. Müştak Erenus, sabah kardeşiyle birlikte yola çıkar. Kardeşi şapka kontrolünden geçip sınıfına çıktığında, şapkayı pencereden aşağı atar. Daha sonra Müştak Erenus aynı şapkayla Haydarpaşa Lisesi'nde kontrolden geçer. *"Emrin sıkılığı bir süre sonra gevşer."* Bu traji-komik durum da sona erer.

Resim, müzik, tiyatro, fotoğrafçılıkla ilgilenen Müştak Erenus, *"Sanatın bütün kollarıyla belli bir dostluğum oldu"* dediği Haydarpaşa Lisesi'nden 1936'da mezun olur. Babasının ekonomik durumu, hukuk eğitimi almak isteyen Müştak Erenus'u okutamayacak kadar kötüdür. Ama Makinist Hüseyin Lütfü, oğluna okuma demez. Müştak Erenus 1936 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne girer. Fakültenin ikinci yılında, memur olarak işe başlar. Aldığı ücret yirmi liradır. Aynı yıl, *Akbaba* Dergisi, İtalyanca karikatürlerin yazılarının çevirisi için Müştak Erenus'a yedi buçuk lira verir. Böylece kazandığı parayla okul masraflarını tümüyle kendisi karşılar. Bir gün Yusuf Ziya Ortaç ile Orhan Seyfi Orhon *Akbaba*'da karşılıklı masalarda otururlarken Müştak Erenus, karikatür yazılarının çevirilerini getirir. Yusuf Ziya Ortaç ile Orhan Seyfi Orhon'a *"Şu bizim maaşı yuvarlak yapalım."* diye teklifte bulunur. Onlar da *"Tabii olur. Bundan sonra ayda beş lira alırsın."* derler. Müştak Erenus, bu önerisinden hemen vazgeçer. Böylece iki buçuk lirayı da "kurtarmış" olur.

1938'de konservatuvar sınavlarına girer. Sınavda başarılı olur. Ama konsevatuvara devam edemez. Çünkü hukuk eğitimi buna engeldir. Ancak müzikle ilgilenmeye devam eder. İtalyan aşk şarkılarından oluşturduğu repertuarıyla 1939'da ilk konserini, piyanist Nuhbe hanım'ın eşliğinde Kadıköy Halkevi'nde verir. Müştak Erenus bu konseri için

şöyle der: *"Salonda birkaç kişi vardı. Konser var diye sokaktan müşteri topladık. Piyanonun güzelliği ile mükemmel bir konser oldu."* Bir süre sonra aynı repertuarla Bağlarbaşı Kız Koleji'nde bir konser daha verir. Müzik ile birlikte tiyatro çalışmalarını da sürdüren Müştak Erenus, *"Ömrümün başından beri tiyatroyu çok sevdim. Sanatın peşini bırakmadım. Bütün kollarıyla tutkum oldu. Yaşamımda onunla varolmaya inatlaştım."* der.

İlk Şiir... Yeni Türk Dergisi

1940'ta hukuk fakültesinden mezun olur. *"Ömrümü adadığım bu renkli çile. Türkçemin efendisi. Aydınlık pencerem. Günümün her saniyesini iç içe yaşadığım sadık dostum."* dediği şiirinin ilk ürünleri de 1940'ta Eminönü Halkevi'nin çıkardığı *Yeni Türk Dergisi*'nde yayımlanır. İlk şiiri *Hasret*, Ocak 1940'ta yayımlanır. Şubat 1940'ta *Yardan Uzak* ve Mayıs 1940'ta *Gözyaşları* adlı şiirleri yayımlanır.

1940'ta yedek subay olarak askere alınır. Ekmeğin karneyle verildiği savaş yılları... Evden aldığı mektuplardan ailesinin sıkıntılı günler geçirdiğini öğrenir. Tayınlarını arttırır. Güneşte kurutur. Günün birinde izinli giderse eve götürecektir. Öyle de yapar. 1942 yılının Aralık ayında yirmi aylık askerlikten sonra terhis olur.

1943'te Ticaret Hukuku asistanı olduğu gün, iki yıllık asistanın bile henüz maaş alamadığını öğrenir. Asistanlığı da başladığı gün biter. Çünkü vapur parasını bile babasından alan Müştak Erenus'un para kazanması gerekmektedir. Aynı gün Galata Köprüsü'nün ortasında Kadıköy Halkevi'nde Dil ve Edebiyat Kolu çalışmalarını birlikte yürüttükleri şair arkadaşı İffet Halim Oruz'a rastlar. Durumunu anlatır. Bundan sonrası için Müştak Erenus şöyle der: *"Düşünemeyeceğim şeyler. Galata Köprüsü'nün ortasında İffet Hanımla karşılaşmamızdan tam yirmi dakika sonra işşiz, mutsuz Müştak Erenus kendine iş bulmuş, masasının başında çalışır halde idi. Olay yaşamımın büyük bir dönemeci idi. Üniversite öğretim üyesi düşünden, İthalatçı Birlikleri Takas Servisi Raportörlüğüne."* Müştak Erenus, burada dört yıl çalışır. 1948'de altı metrekarelik bir yazıhanede avukatlığa başlar.

"Şiir Dünyamın Güzelliği..." Yücel Dergisi

İlk şiirleri *Yeni Türk, Yurt* dergilerinde yayımlanan Müştak Erenus'un şiirle sürekli, uğraşı, 1948'de *Yücel* Dergisi ile başlar. *Yücel* Dergisi yayın hayatına 23 Şubat 1935'te başlar. 1945'e kadar sürekli olarak 145 sayı çıkar. Ocak 1955'te birinci sayıdan başlayarak dokuz sayı, Kasım 1955'te yine birinci sayıdan başlayarak yeniden yayımlanır. 1956'da kapanır. *Yücel* Dergisi'nin kapanmalar ve yeniden açılmalarla birlikte yirmi yıl bir ömrü olur. Müştak Erenus, *"Şiir dünyamın güzelliği"* dediği *Yücel* Dergisi için şöyle der: *"Yücel'de insan sevgisi ve onun beraberliği kucaklanıyordu. Hümanizma ıslak bir insan sevgisi değildi. Yurdumun insanları yanında olmak, sanatını ancak halkın içinde ve onunla beraber yapabileceğine inanmaktı. Yücel*'de kimlerin yazıları ve şiirleri çıkıyordu? Muhtar Enata'nın sahibi olduğu *Yücel* Dergisi, çok sayıda yazar ve şaire sayfalarını açar. Dergide Orhan Burian, Vedat Günyol, Hasan Ali Yücel, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Behçet Necatigil, Celal Sılay, Bedri Rahmi Eyüpoğlu ve daha birçok yazar, şairin ismi var.

Müştak Erenus'un şiirleri *Yücel*'den başka *Ufuklar, Kaynak*, Behçet Kemal Çağlar'ın çıkardığı *Şadırvan* ve *Yeditepe* dergilerinde yayımlanır. Behçet Kemal Çağlar, *Şadırvan*'da ürünleri yayımlanan yazar ve şairlere telif ücreti verir. Müştak Erenus da *Şadırvan*'da yayımlanan üç şiirinden otuz lira telif ücreti alır. Bu parayla kendisine bir dolmakalem almak ister. Ancak parasız günleridir. *"Beş oraya on oraya"* verince kalemi almak da başka bir zamana kalır.

"Koca Nazım'ın Has Dostundan..."

Müştak Erenus'un şiiri ve gelişim aşamalarına geçmeden önce Kadıköy Halkevi'ndeki çalışmalardan söz etmek istiyorum. Bu, Müştak Erenus'un şiirinin gelişim aşamalarını anlamamız bakımından önemli. Kadıköy Halkevi'nde Müştak Erenus'un da içinde bulunduğu Dil ve Edebiyat Kolu, 1940'larda konferanslar, şiir saatleri ve edebi toplantılar düzenler. Vâlâ Nurettin'in 1946'da konuk olduğu "Şiir Saatleri"nden birinde Müştak Erenus, Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın ikinci kitabı *Çocuk ve Allah*'tan şiirler okur. Müştak Erenus, şiir okumasını bitirdikten sonra Vâlâ Nurettin şöyle der: *"Eski şiir sırasını savmış, yerini bugünkü şiire bırakmıştır. Tevfik Fikret, başlı başına bir varlıktır. Toplumun dertlerini derinden duymuştur. Namık Kemal, vatan ve hürriyet sevgisini dile getirirken ne kadar başkadır ne kadar yücedir. Cahit Sıtkı, Orhan Veli, Bedri Rahmi, Celal Sılay gibi güzel şairlerin ele aldıkları sosyal konular nelerdir. Fakirler. evsizler, kimsesiz çocuklar onlara ızdırap verir. Ama bu yeterli midir Şiir, mana ve ruh bakımından tüm ağaçları ile ormanın bütün ihtişamını taşımalıdır. Dünyayı saran duvarların azametini görmeli ve kucaklamalıdır. Mesela bugünkü toplum yaşamımızda şikayetlerimiz nelerdir. Sadece çöpümüz alınmıyor, sularımız akmıyor mu diyeceğiz."*(1) Müştak Erenus, anılarında şöyle der: *"Almıştık dersimizi Koca Nazım'ın bu has dostundan, sustuk. Böyle bir toplantı bir daha olmadı. Konuların hep kenar köşesinde dolandık. Fakirler, evsizler, kimsesiz çocuklar."*

Şiirde Arayışlar...

Gözyaşları şiirinde, Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın etkisini görürüz. *"Sonsuz çöl yolculuğunun / Çılgın samlarında / Gözlerden kıvrılan yaş / Uluhiyete basamak / Yudum / Yudum / Nefes / Nefes / Bu billur merdivenlerden / Varmak ALLAHA."* Bu etkinin nasıl olduğunu somutlayalım. Fazıl Hüsnü'nün *Çocuk ve Allah*'ı 1940'ta yayımlanır. Bu kitaptaki şiirlerinin büyük bir çoğunluğunda içeriğin belirlenmesinde önemli olan sözcükler şunlardır: *"Uzak, nur, Allah, rüya, ölüm, meçhul, hendese, gece, karanlık, ruh, meçhul."* Tamlamalarını da hemen hemen bu sözcüklerden birini kullanarak yapar: *"Meçhul geceler, ruhun karanlığı, altın sabahlar"* gibi. Müştak Erenus'un *Gözyaşları* şiirini bu etkiyle oluşturduğunu görüyoruz. *"Sonsuz çöl yolculuğu, çılgın samlar, billur merdiven"* tamlamalarıyla şiirini kurar. Bu şiirden yola çıkarak, Müştak Erenus'un şiirini Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın etkisiyle oluşturduğunu, söyleyebilmek için şairin belli bir dönem şiirini bu şekilde oluşturması gerekirdi. Bunu göremiyoruz. Kaldı ki böyle oluşturulmuş bir başka şiirine de rastlamadım. Peki o halde bu örneği neden verdim? Şairin ilk şiirleri bir arayış döneminin ürünleridir. Birbirinden farklı biçim denemeleri yapar. Şiirinin içeriği de buna bağlı olarak farklılaşır. Bu şiirden bir ay sonra yayımlanan *Yardan Uzak* adlı şiirine baktığımızda şunu görürüz. Şair, şiirinini oluştururken halk edebiyatı ve onun kültüründen yararlanıyor. *"Dağlar, dağlar, / Gözümde uzanan dağlar. / Yardan uzağım, / Gönlümü acı dağlar. // Yıkılın karşıdan / Kalksın göğdeniz, / Kıyısında üzgün bekleyen yarlar. // Dağlar, dağlar, / Çevremi saran dağlar, / Size Mecnundan başka, / Kim gönül bağlar?"* Şiiri inceleyelim. Manide 1. 2. ve 4. mısralar birbiriyle kafiyeli, 3. mısralar serbesttir. Şiirde birinci ve üçüncü bölüm bu şekilde oluşturulur. İkinci bölümde ise bunu göremiyoruz. Bu şiirin içinde de farklı biçim arayışları olduğunu gösteriyor. Buna karşın bütüne baktığımızda "Halk Edebiyatı"nın bir özelliği olarak, şiirde bulunan bütün dörtlüklerin son dizeleri birbiriyle uyaklıdır. Şair *"Size Mecnun'dan başka"* diyerek halk hikayeciliğinden örnekler alarak anlatımı güçlendirmeye çalışır.

Şiirde Garip Etkisi...

1940'ların sonunda şiirine aç, yalınayak çocuklar, evine ekmek götüremeyen insanlar, çocuklarını cami kapılarına bırakan analar girer. Şair, bu dönem şiirlerinde yoksun bırakılmış insanı görür, ama bu bozuk düzene bir tepkiden daha ileriye gitmez. İnsanların acılarını duyumsar, ama insanı bulunduğu noktadan daha ileri götürecek ışık yoktur şiirinde. *"Bir düşünceli hali var ağaçların / Yolların binaların / Sokaklardan geçen insanlar düşünceli. / Analar bir şeyler düşünerek / Cami kapılarına bırakır çocuklarını. / Babalar akşamları eli boş dönemezler. // Bir düşünceli hali var bu yolların / Bütün bir günün yorgunluğundan / Eli boş kalan insanlar / Düşünemezler."*

1950'de Yücel Dergisi'nde yayımlanan *Acımak* adlı şiirinde şair, *"Sana sadece acımasını biliyorum. Utanıyorum"* der: *"Sana sadece acımak elimden geliyor / Geceleri rüyama giriyorsun elbiselerinle / Üşümüş ellerini koynumda ısıtıyorum / Uyanıyorum uzak hayallerimden / Evimden saadetimden her şeyimden / Ama bütün bunlar yine bende kalıyor / Sana sadece acımasını biliyorum / Utanıyorum."*

1956'da yayımlanan Zoru adlı şiirinde şair, baskıcı düzenden rahatsızdır. Ancak varolanı değiştirecek gücü kendinde bulamaz. *"İçimdeki cehennemin rahatlığı / Gözlerimde sesler / Gürültüler / Dört bir yandan gürültüler / Bana gel bana gel bana gel bana gel / Bir zorba taht kurmuş oturmuş / bir merdiven iki merdiven üç merdiven / Dört beş altıncı basamak başaşşağa. / İçimdeki şeytanın bir bildiği var / Gelemem."*

1950'lerde siyasal baskı arttıkça, edebiyat alanında da bir çeşit içe kapanış başlar. Garip akımına karşı, biçimci, bireyci, imgeye, söz oyunlarına dayanan bir tür kaçış yoluyla tepki gösteren İkinci Yeni ortaya çıkar. Müştak Erenus'un, insanın kendine yabancılaşmasına hizmet eden İkinci Yeni şiirinden etkilenmemesi önemlidir. Bu süreçte kendi şiirini oluşturmaya kalkışan şairin, sınıf bilinciyle yazdığı şiirlere 1960'lı yıllarda rastlarız. Müştak Erenus'un kişiliğinin belirginleşmeye başladığı altmışlı ve yetmişli yıllarda şiirine yön veren koşulları anlamak bakımından, ilk şiir denemelerini yaptığı 1940'tan 1970'e kadar otuz yıllık döneme yakından bakalım. Dünyada ve Türkiye'de neler oldu, sınıflar mücadelesi bilim, sanat ve edebiyata nasıl yansıdı? Tabii, bugün üniversitelerimizde övüle övüle göklere çıkarılan yazar ve şairlerimizin de bu süreçteki yerini belirterek. Zaten bilinen bir gerçekliğe, üniversitelerimizin kimlerin işgali altında olduğuna da ışık tutarak.

Sokaklara Dökülen Kaynar Kazan...

İkinci Emperyalist Paylaşım Savaşı, emekçi sınıflar için büyük yıkımlar getirir. Yoksulluğun dayanılmaz ölçüde arttığı bu dönem, dünya üzerinde yeni siyasi dengelerin ve yeniden yapılanmanın koşullarını hazırlar. Türk egemen sınıfları bu sürecin neresindedir? Savaşta "tarafsızlık" politikası izleyen Türkiye, bir yandan da Nazi savaş makinelerinin Sovyet topraklarının içlerine kadar ilerlediği 1941 saldırısından itibaren kendisine Turan yollarını açacak Faşist Almanya lehine zafer düşleri bes-

ler. Nazi Almanya'sıyla ticari ilişkilerini geliştirir. Özellikle *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nun yazarı olarak tanıdığımız Peyami Safa ve onun gibiler, radyodan Hitler'in nutuklarını dinledikçe kendinden geçerler. *"Nadir Nadi, Peyami Safa'nın radyoda Hitler'in nutkunu dinlerken tek sözcük Almanca bilmediği halde nasıl bayılarak yere yıkıldığını anlatır."*(2) Ancak işler Türkiye'nin istediği gibi gelişmez. Nazi savaş maklneleri Stalingrat'ta yenilgiye uğrayınca, Türkiye'deki faşist zafer düşleri de paramparça olur.

Sovyetlerin faşist saldırganlığa karşı direnişi, emekçiler için yeni bir dünya kurmanın itici gücünü oluşturur. Avrupa üzerinde komünizm hayaleti dolaşmaya başlar.

Rakiplerinin yıkımıyla savaştan zenginleşerek çıkan ABD, yükselişinin doğal bir yönü olarak, küresel hegemonyacı bir hamle yapar. Ancak Sovyetler Birliği ve genelde komünizm ABD yükselişinin önünde bir engel olarak ortaya çıkmaktadır. ABD, başta liderlik yapılması gereken büyük bir pazar olarak gördüğü Avrupa ve dünyayı dize getirmek için 1947'de Truman Doktrini ile soğuk savaş saldırısını başlatır. ABD, kendi ülkesinden başlayarak yeryüzünde bir 'cadı kazanı' kaynatmaya başlar. Yönünü ABD'ye çeviren Türkiye'de *"Amerika'da olduğu gibi"* sözleri 1947'de duyulmaya başlanır. *"Şair Behçet Kemal Çağlar'ın bu amaçla aldığı görev, Halk Partisi Ocağına toplatılan gençleri büyük bir saldırıya hazırlamaktır(...) Bu şairin Demirtepe Ocağı toplantılarında, gençleri Demokrat Parti'ye kaptırmamak için başvurulacak silah artık iyice yerleştirilmiş olan 'komünizmin köşe başındaki tehlike' olduğu korkusu olacaktı."*(3) Zonguldak'ta çıkan bir dergide vatan hainlerinin toplama kamplarına tıkılmaları önerilir. Behçet Kemal Çağlar'ın kaynattığı kazan sokaklara dökülür. 28 Aralık 1947'de üç gazetenin başlıkları şöyledir: *"Ankara gençliği dün komünizm aleyhine gösteri yaptı. (Vatan), Gençler dün komünistlik aleyhine bir toplantı yaptı. Büyük heyecanla kızıl ideoloji bir daha takbih edildi (Ulus), Gençliğin komünizm aleyhinde mitingi. Binlerce genç and içerek dedi ki... (Kudret)"* (4)

Türkiye'de yürürlüğe sokulan anti-komünist kampanyalarla birçok gazete ve dergi faşist kitle gösterileryle tahrip edilir. Behice Boran, Pertev Naili Boratav, Adnan Cemgil, Niyazi Berkes gibi hocaların üniversitelerdeki görevlerine solcu oldukları gerekçesiyle son verilir. Sabahattin Ali... Nazım Hikmet... A Kadir... Rıfat Ilgaz... Hasan İzzettin Dinamo susturulur. Sanat insandan tecrit edilir.

ABD emperyalizminin soğuk savaş politikasının ekonomik tamamlayıcısı olan Marşhal planıyla bu saldırıda ABD saflarında yer alan her ülkeye olduğu gibi Türkiye'ye ve onun egemen sınıflarına ekonomik politik destek, askerine, polisine, istihbaratçısına baskı hatta işkence için planlar, malzemeler sağlanır. Yürütülen anti-komünist saldırıda safını alan burjuva aydınlarından biri de Profesör Fuat Köprülü'dür. Milli Eğitim Bakanlığı'nın kitap içeriklerı seçiminde "sol propaganda" yaptığını ileri sürerek şöyle der: *"Tevfik Fikret'ten alınan iki şiirden biri 'Haluk'un Bayramı'dır ki, zengin çocuğu ile fakir çocuğu arasındaki tezatı aksettirmektededir. İkinci şiir ise ünlü 'Tarih-i Kadim'dir ki, sırf bir dinsizlik propagandası olmaktan başka bir edebi kıymeti yoktur. 'Tarih-i Kadim'in önce komünistler tarafından basılmış olduğunu söylersek, bu sorunun cevabı kendiliğinden meydana çıkar."* (5) *"Yine bu kitaplarda son devrin genç hikayecilerinden alınan hikayeler de konuları itibariyle çok dikkate değerdir. Sait Faik'in 'Beyaz Altın' hikayesi bir ölünün platin dişlerinin sökülmesini anlatıyor. Kemal Bilbaşar adlı bir yazarın hikayesi, hükümetin dağıttığı elbise kuponunu on liraya satıp çocuğuna ilaç ve tavukgöğsü alan bir memurun perişanlığını canlandırıyor. Orhan Kemal imzalı diğer bir hikaye de hapishanelerin pisliğini ve bir mahkumun hayatını anlatıyor... Bu parçaların özel amaçlarla Türkçe kitaplarına yerleştirilmiş olması Milli Eğitim Bakanlığı'nın bu konudaki hoşgörüsünün, umarsızlığının en canlı ifadesidir."* (6)

Gazetelerin sansürlendiği, aydınların hapishaneleri doldurduğu, "her mahallede bir milyoner yaratma" hevesinin sömürüyü kapkaççılığı en tepe noktaya ulaştırdığı Demokrat Parti döneminde, *Bayrak* şiiriyle tanıdığımız, Seyhan Milletvekili Şair Arif Nihat Asya, mecliste şöyle konuşur: *"Zaten imkan olsa da birkaç kızıl sallandırılmış olsa idi, kızıllar bu kadar şımarmazdı. Milletin hiç olmazsa sembolik olarak birkaç komünisti asılmış olarak görmek hakkıydı. Bu biçarelerden birini olsun asılmış görmeden gidersem gözüm arkada kalır."* (7) Şair Arif Nihat Asya'nın gözü arkada kalmayacaktır. Ölmeden iki yıl önce, 1973'te, kendi zihniyetinin iki değil üç komünist genci idam ettiğini görecektir.

1950'lerde insandan, toplumdan kopuk bir sanat yaratma çabası bütün bunlara koşut olarak hız kazanır.

27 Mayıs darbesiyle Demokrat Parti'nin baskıcı yönetimi sona erer. Anayasa yeniden düzenlenir. Eskisine göre daha demokratik bir ortamın sağladığı görece olanaklar bazı sol örgütlerin kurulmasını sağlar. Devrimci dergiler çıkar. Sosyalist-Bilimsel kitaplar yayımlanmaya başlanır. Nazım Hikmet'in eserlerinin de gün ışığına çıkmaya başladığı bu süreçte asıl önemli olan, işçi sınıfındaki nicel ve nitel değişimlerdir.

Müştak Erenus, bütün bunların toplamıdır. O, bilinçli bir yazara, şaire düşen sorumluluğu yerine

getirerek insanlığın acılarını devrimci bir görüşle algılar. Aralıksız süren şiir uğraşında kendisini geliştirip, yeniler. Bu, yaşamı boyunca da devam eden bir etkinliktir.

1960'larda başlayan insani sanat hareketi, 12 Mart'tan sonra burjuvazinin eliyle yeniden durdurulur. Burjuvazinin oluşturduğu pazara sanat eseri diye metalar sunulduğu bu dönemde Müştak Erenus, insandan, toplumdan yana ürünler verir.

Nazım'ın "Şiir Bu" Dediği Şiir...

"Bir dağ üstünde karınca / Durur / Düşünür. / İnsanlardan kurtardığı aklını / Bu dağ başında yitirir. / Gökler yine mavidir / Geceleri yıldızlar doluşur / Üşür aklı karıncanın / Düşünür. / Bir dağ üstünde karınca / Durmuş bize karşı / B ü y ü r." Müştak Erenus'un en çok önemsediğim şiiri *Karınca* şiiridir. *Karınca* Müştak Erenus'un şiirinde kırılma noktasıdır. Müştak Erenus, Nazım Hikmet'e bir dosya içinde şiirlerini gönderir. Gönderilen şiirleri inceleyen Nazım Hikmet, *"Bunların hepsini at. İşte şiir bu"* der. Nazım'ın *"Şiir bu"* dediği *Karınca* şiiridir. Bunu Bilgesu Erenus'tan öğrendiğimde sevindim. Çünkü Müştak Erenus'un şiirindeki kırılma noktasını belirlerken yanılmamıştım. *Karınca* şiiri neden önemlidir? Şair, *Karınca* şiirinde, ne kendi gerçekliğini ne de dış gerçekliği doğru algılayan insanı gösterir. Şairin bunu göstermesi şu açıdan önemlidir. Bu, şairin gerçekliği kendi açısından değil, insan türünün bakış açısından görmesi demektir. Müştak Erenus'un şiiri de tekilliği kırdığı bu nokta da başlar. *"Merhaba gün ışığı / Merhaba yeşilinde yaşamayı özlediğim gelin ağaç / Pembe bulutlardaki güzel kuşlar, / Dost insanlarım, merhaba. / Hele bir alışsın ışığa şu gözlerim. / Ellerimle tekrar ve teker teker / Sizlere dokunayım bir kere. / Şöyle güneşte kalayım bir parça / Ve biraz durayım. // Hâlâ kulaklarımda küflü ve kapalı yerlerin uğultusu / Hâlâ korkusu o büyük korkusu / Çakılı kalmanın kıpırdanmadan. / Hâlâ yorulmuş yüreğimin sızısı. / Bir şey anlayamadan düştüğüm o çile. / Şimdi bütün mesele / Bu kurtuluşu bütün laflarıyle / Bu abdal bedene anlatmak. / Her zaman uzanıp isteyen bu ellerle / Küskünlüğü bozmak. / Konuşmak onlarla doğru dürüst, / Akıllıca. / Ve nihayet bu akıl da nece konuşur / Bilinmez ayrıca. // Merhaba gün ışığı / Merhaba unuttuğum dostlarım / Ben geldim, usulca. // Tüm sevgi başladı artık / Güneşle, taşla, toprakla. / Dön dönebildiğin kadar / Bütün yaratıklarla. // Bir çileli cümbüştür renkler içinde / Her zaman yeniden başlamak gibi. / Koy bitesiye kendini / Sev sevebildiğin kadar. // Tutuştu güzelim orman keyifle kendiliğinden / Ve bir adam girdi bu yangına / Bir daha çıkmadan."*

Müştak Erenus'un şiirinde, ustam dediği Nazım Hikmet'in etkisini altmışlı yıllarda görürüz. Ancak Müştak Erenus'un Nazım Hikmet'in şiiriyle tanışması 1930'larda lise yıllarında olur. Nazım'ın şiirlerinin açıktan açığa okunamadığı yıllarda, *835 Satır, Varan Üç, Gece Gelen Telgraf*'ından kopya edilen dizeleri elden ele geçirilir. Müştak Erenus, *"Ve de bütün marifetimiz bu idi"* der.

İlk kitabı *Şiirler* 1965'te yayımlanır. 1965 yılının bir önemi daha var: Müştak Erenus, bir öğle üstü Perşembe Pazarı'ndaki bürosunda bir şeyler yazarken telefon çalar. Arayan İstanbul Radyosu'ndan Betül Mardin'dir. *"Gençliğe Doğru adında bir program yapıyoruz. İçine biraz anayasa, babayasa koyalım. Çık gel buraya, bu işi halledelim"* der. Müştak Erenus daha sonra anılarında şöyle der: *"Ne bilirdim ki asıl ben hayatımın çok önemli bir bölümünü halle gidiyormuşum."* Programın yapımcısı Bilgesu Erenus'tur. 1967'de başlayan yol arkadaşlıklarına 1968'de oğulları Ali katılır. Bu yol, insan olanla yürünür!..

İnsan Pazarına Bir Umut Getirirler Dört Teker...

1970'li yıllarda şiirine ekmeğini şehrin batağından çıkarmaya çalışan köylü girer. Şehrin acımasızlığı anlatılır. Burjuva dilinin çemberine girmeden şunu belirtmeliyim. Burada şehrin acımasızlığı ile kapitalist sömürü işaret edilir. *"Kocaman bir dağ olsun / Üstüne bir kara kuş tünesin / Utansın kirli yeşilinden o güzel çiçek / Gömsün başını rüzgara / Dinlesin yağmuru beklesin. // Bir ağıt yaksın Gülfidan yörük / Belesin bebesini çul çaputa / Kör umut yoluna giden eşine / Dursun seslensin. // Duymasın Durmuş Mustafa türküyü / Büyütsün umudu dağda testekerlek / Tortop olsun şehre insin. // Şeher yeri de bir kancık yerdir / Yolu yordamı toza bulanır / İğri çıkar hep dumanları bacalardan / İnsanları yaşar görünür. // Önce durur gürültüye Mustafa / Korkuya atar düğümü, güçlenir. / Durmuş Mustafa açlığa idmanlıdır / Yürür şehrin batağında ekmeğin üstüne üstüne / Ve o upuzun günlerin birinde / Göynünün döndüğü bir köşelik meydanda / İnsan pazarına bir umut getirirler dört teker / Ve toplarlar teker teker Mustafa ve emsallerini / Elli lira gündeliğe / Ve böylece Durmuş Mustafa'nın da öyküsü devreye girer."* Nedir bu öykü? Üretim araçları elinden alınmış ya da geçinemez duruma düşmüş köylü Durmuş Mustafa'ların toprağını bırakıp şehre gelişiyle işçi sınıfına doğru evrilişinin öyküsüdür. Durmuş Mustafa'ları umutla geldikleri şehirde, kurulan insan pazarları bekler. Sömürülen, açlığa, yoksulluğa mahkum edilen emekçiye şair Bozlak şiirinde şöyle seslenir: *"Hakka rıza dedikleri / Hakkı Rıza'dır. / Kırk yıldır gözümüz içine baka baka yer hakkımızı // Utan be koçum kendinden / Uyan*

be aslanım / Yetinme verilenle / Üşüme üşenme / Dinle şöyle...Ha şöyle / Ara hakkını helalinden / Gör artık."

Şair yalnız Gülfidan yörükleri, Durmuş Mustafa'ları değil, bu dünyanın bütün insanlarını kucaklar. *"Yüzyıllar boyu Peter, Con, Pietro, Petrovna, Ali, bizler bu daracık dört köşe dünyada insan olarak yaşamaya çalışıyoruz. İnsan varlığımızın saygısı peşindeki bu çilemiz türlü ve tarifsiz kahırlar içinde böyle sürüp gidiyor."* (8) Şair bunun bir sonu olması gerektiğine inanır. *"İnanmak gerekir güne. / Bütün dertleriyle dün. / Durmayın çaba getirin güne. // İnsanlar güzeldir. / İnsanlar iyidir. / İnsanlar güçlüdür. / İnanmak gerekir güne(...) İnsanın umudu insanda."*

Umut barışı getirecektir. Barış ise "bölüşmektir" Müştak Erenus'un şiirinde. *"Bölüştüğümüz şeyi biliyorum" der şair, "Gülen yüzün / Gözlerin / Sözün ötesindeki bu aydınlık / Sende insanlara yeniden kavuşmanın sevinci...*

Dost... Dostluk... Sevgi

Müştak Erenus'ta dost, *"Korkmadan yüzüne bakar."* Dostluk, *"Sıcak insan sevgisinde, bir çınar gölgesindeki serin"*dir. Onda bir insanı sevmek bile, bütün insanları sevmektir. Sorumluluk gerektiren bir iştir.

Sizi İlgilendirmez Efendim!..

Acının da sevincin de iç içe olduğu şiirlerinde alttan alta bir alaycılık da vardır. *"Göğün bu yamalı ucunda / Sözcükler anlatamıyorsa eğer / Bir su daha yıkayıp karanlıkları / Asmak gerekir aydınlığa"*

Sizi İlgilendirmez Efendim şiirinde ise alay açıktan açığadır.

"Zeytinburnu ilkokulu / 87 Ders Yılı / Birinci sınıf / İlk gün / Öğretmen Cemil'e aylık / Yüzkırkbin. // Öğretmenim sana bir şey diyeceğim / Önce adın ne senin kızım / Hülya öğretmenim / Söyle bakalım ne diyeceksin / Burda olmaz efendim / Peki gel şöyle, / Söyle. / Bu yakası beyaz göğüslüğü anam bana dün aldı / Bu yeni çanta / Yemek tası / Ayakkabılarım / Yeni hepsi. / Anam çok üzülür / Sakın sınıfta bırakma beni."

Direnç...

Direnç, Müştak Erenus'un şiirinde tür bilincinin getirdiği bir etkinliktir. Bireyselliğin öne çıkarıldığı şiirlerde bile bir direnç adamının yaşamından yansımalar görürüz.

"Hastayım / Yatağım pencereyi görüyor / Penceremden karşı komşunun camları / Camlardan başıboş kuşlar geçiyor. // Haydii bırak boş lafları / Kalk ayağa / Günler geçiyor."

Milyon Çocuk Gülüyor Çiçekler Gibi...

1980'li yıllardaki şiirleri, 12 Eylül Faşist Darbesi ile başlayan karanlık bir sürecin aydınlık ürünleridir. Ne olur bu süreçte: İnsanlık değerlerinin içi boşaltılır. Adalet, bağımsızlık, özgürlük ülküleri küçümsenir. Buna karşı köşe dönmecilik kutsanır. Yaşadığı döneme tanıklık eden, sorumlu bir aydın olarak gerçekliği sorgular sorgulatır Müştak Erenus, *Gün Gerçeğinde Şair ve Yazar* başlıklı yazısında şöyle der. *"Bugün bir avuç kalan bu gariban dünyanın patronu olmak sapık gayretindeki, namusdan habersiz kişilerin türlü çeşitli oyunları içindeyiz (...) Esasta, haşa min huzur, bu çamur oyunun sahibi tektir ve de bu haşmetli patronun dinli dinsiz, donlu donsuz bir yığın uşağı vardır. İşte bu batıp da çıkası böyle bir dünyada yaşayan bir yazar ve şair olarak yükümlülüğümüzü biliyoruz. İnsan aklına, insan namusuna tarih boyunca oynanan bu oyunun bir sonu olması gerektiğine inanıyoruz. Şiirimizden, elimizden geleni yaparız."* (9)

Müştak Erenus, bu sorumlulukla *"Ne yaptın bugüne dek insanlarına, değişen bu dünya harcına ne kattın?"* diye sorar. *"Böyle ayıp bir dünyada / Çocukların yüzüne bakamıyorsun. / Köpeğin kuyruğundaki dost selamıdır bu / Görmüyorsun. / Küsmüşsün belli / Şaşırmışsın da. / Haklısın, / Değilsin de. / Dön hele bi kez kendine / Namuslu ve cesur / Ve sor korkmadan / Ne yaptım de bugüne dek insanlarıma / Değişen bu dünya harcına ne kattım. // Milyon çocuk gülüyor çiçekler gibi / Doğan her yeni güneşe. / Tutuşuyor bunca sevda salıncaklarda / Yeni döllere / Yepyeni günler için / Ve özlenen bu güzel dünya için / Susuyor kaskatı canım insan sevgisi / Sınırlarda çarmıhlı. // Bi tanem / Nefessiz bir yürek taşıyoruz günlerde hasılı / Öksüz gönlüm / Gülyüzünde / İpsiz asılı.*

Önümüzde geleceğe uzanan eşitlikçi özgürlükçü, bir dünya olduğu gerçeğini *Güne Dönük Ay Çiçekleri* şiirinde şöyle dile getirir: *"Galile'den bu yana dünya dönüyor / Yelkovanlar akrepler ondan önce / Bu gece bu karanlıkta / Kim uyanık bilmiyorum / Ama yürüyenler var / Varacakları yere. / Gemiler su üstünde / Trenlerin yolları belli / Bu durmadan dönen yeryüzünde / Her saniyesi pırıl pırıl yeni."*

Deli Deli Kulakları Füzeli şiirinde ise kirli oyunlarıyla insani bir dünyanın kurulmasını engelleyenlerin kim olduklarını açıklar: *"Düşlerimizi böldüler uykularda / Deniz topladı maviliğini / Kirli / Çiçeği unuttu gitti ağaçlar / Şu daracık dünyada / Sığmaz bu zulüm insana / Bu utanmaz savaşlar / Bu açlık / Bu silahlar silahlar / Beş milyar yüreği karartan bu iğrenç bela / Bilemedin boynu kopası beş zalimin / Başı altında.*

Sermaye Destanı

Müştak Erenus, insanlığın yaşadığı bu trajediyi *Sermaye Destanı* adlı uzun şiirinde gözler önüne serer.

"Sermaye İnsanların Çalınmış emeğidir / Diyor temel kitaplar / Ve bu eşkıyalık hâlâ sürüyor bugün yeryüzünde.(...) Bir Yangın gibi / Kavgalar savaşlar talanlar / Peş peşe acımasız ve uzun uzun / Ve arkasından / Çeşmede su içermiş gibi / O kadar doğal ve kolaymış gibi / İnsanların o kuzu kuzu tutsaklığı başlıyor. / Ve de tıpkı / Şehvete ilk ulaşmış canlının / O gözü dönmüş hoyrat telaşında / Ve tarifsiz zulüm ve marifetlerle / Bu onursuz yapının çamurunda / İnsan kullanılıyor (...) Sürüler, sürüler halinde esirler / Köleler evlerde sokaklarda / Yataklarda köleler. / Forsaya bağlanıyor insanlar / Kanlı katil kamçılarla / Zincirleri ayaklarında / Ve bugünkü efendilerimiz / Sermayenin piri korsanlar / Ölümler aşıyor soğuk denizleri / Bir kasırga gibi seferler yağmalar / Ve tek tek güzel canlarıyla insanlar / Ölüm ve kanla topluyor / Bu uğursuz / Bu acımasız parayı." *Sermaye Destanı*'nda Türkiye insanının sömürülmesinin öyküsü de vardır.

Sermaye Destanı'na Küçük Bir Dipnot:

1923'te *"Kaç milyonerimiz var?"* diye soran Mustafa Kemal, şöyle devam eder: *"Hiç. Binaenaleyh biraz şansı olanlara da düşman olacak değiliz. Bilakis memleketimizde birçok milyonerlerin hatta milyarderlerin yetişmesine çalışacağız."* (10) Mustafa Kemal'in "Kuvayi Milliye Ruhu" ise şirketlerin içindedir. 1923 yılında kurulan Türkiye İthalat ve İhracat Anonim Şirketi'nin gazetelere verilen ilanı sömürü işbirliğinin mekanizmasını açıkça ortaya koyar. *"Şirketimizin kurucuları içerisinde 115 değil, daha fazla mebus vardır. Fakat hepsi de şirketlerden ürkmüş olan halkımıza rehber olabilmek gayesi ile iştiraki kabul etmişlerdi.... Hissedarlarımızın büyük bir kısmı kahraman ordumuzun binbaşı ya da daha yüksek rutbeli subaylarından ibarettir."*(11) Bu politikalar, milyonlarca emekçiyi burjuva yaratma düzeninin birikim tarzına tutsak eder.

"Ve İşte Şimdi Geldik Kendi Hikayemize"

"...Yıl 1923 / Sülün gibi süvariler geçiyordu Kordon Boyundan / Başlarında nazlı kalpakları / Koca yüreklerinde Kuvayi Milliye vardı bayraktan. / İşte hepimiz bu onur ve umutta iken / Toplandı İzmir İktisat Kongresi / Ve bir eşsiz kurtuluşun bu güzel günlerinde / Sanki yağlı bir fes kalıba konacakmış gibi / Bu kez de Karabekir Paşa dikildi karşımıza / Sermayenin hinoğlu bücürleri / Ve de başımızın ebedi belası / Toprak ağaları efendilerimiz. / Bir gelincik tarlası gibi / Dökülen bunca canlardan sonra / Ve içimizdeki bu ateşle / Bir gurbette / Bir gariban kalmıştık yine ülkede.(...) Ve Kazım Karabekir Paşa'nın muhteşem icadı 'Ahlaki İktisat' Filozofisi içinde / Vatansever işçi kardeşlerimize / Sadece fazilet ve fedakarlık / Efendimiz köylüye de / Okuma yazma gayreti düşüyordu./ Ne kooperatif ve hele toprak reformu, / şahsi teşebbüs zengin olacak / Medeniyete boğacaktı ülkeyi. / Ve de öyle oldu nitekim / Bütün bu ayıp ve yazıklardan sonra / İzmir İktisat Kongresi / Tüccarına bi güzel emanet etti memleketi. / Artık hüner baba sermaye'nindi."

Yağma Bugün de Devam Etmekte!..

"Saysan yirmiye varmaz / Yıkım tekellerin sayısı / Bir avuç onursuz insan / Düşman canımıza / Parsellenmiş bu güzel dünyamız / Sokağımızdaki bakkala kadar. / Silah üretiyorlar durmadan / Savaşalım diye / Silah satıyorlar bin marifetle / Öldürelim diye birbirimizi. / Konakları / Yatları / İşveli gelinleri / Şımarık dölleri için..."

İnsan üzerine oynanan bu oyunları görmeli, onlara teslim olmamalıyız. Yarının çocuklarına insancıl bir dünya bırakamamanın suçu, insan üzerine oynanan çirkin oyunlara göz yumanlarındır. Müştak Erenus, bu durumu bilmemizi ve tepkisiz kalmamamız gerektiğini *Çocuklar Ağlamasın* adlı şiirinde şöyle dile getirir: *"Çocuklar ağlamasın / Hiç ağlamasın / Güneşe yunmuş bir damla su. / Ama siz ağlayın payınıza düşeni / Bilerek ederek / Ve de hiç hak geçirmeden / Şu perişan rahatlığınıza / Ne hale getirdiğiniz bu dünyaya / Namusluca, utanarak ağlayın. / Ama çocuklar ağlamasın / Hiç ağlamasın."*

Çekilmek Yerine Direnmek

İşte budur emeğin, alınterinin insancıl dünyasına götürecek olan: Direnmek!

"Ama işte göğün mavisi / İşte altın başaklı tarlalar / Bacalarda tüten bu namuslu emek / Ve kınalı kuzu çocuklarımız. / Ölüm bir adım ötemizde de olsa / Hiçbir zaman / Titrek bir değneğe bağlı / O beyaz mendilin / Zavallısı olmayacağız. // İşte sabahı elinden tutan / Bu gelin yıldızlar / Aha önümüzde yeni bir dünya / Emeğe alınterine / M e r h a b a."

Böylece bu insani dünya *Donsuz Kişot* şiirinde olduğu gibi yaratılmış olacak. *"Bilmezler mi hiç / Günler hep yarına dönük / Yepyeni / Her şey durmadan kuşanır yeniye. / Bir gün çözülecek elbet / İnsan onurundaki bu kördüğüm / Bayraksız sınırsız bir dünyamız olacak dümdüz / Yusyuvarlak dönen bu yeryüzü cennetinde."*

Sözün Kısası...

5 Kasım 2002'de aramızdan ayrılan Müştak Erenus, son iki yılında gündelik işlerini bile yapamaz hale gelir. Ancak, ölüm oruçlarını bütünüyle

duyumsar. Toplumun duyarsız kaldığı ölüm orucu eylemi ile yakından ilgilenir. Uğurlanışı da emekçilerin omuzlarında bir makinist, bir emekçi oğluna yaraşır olur. *"Sevdalı bir güldü / cenazenin çelengine taktılar / Ağladı yol boyunca durmadan / Sonunda kendini yere attı. / Çocuklar top oynuyorlardı / Kırmızılı bir kız / Koştu hemen sevdalıyı aldı yerden / Götürdü dudaklarına / Attı koynuna"*

"Temelinde şiir kendi konuşur. Uzun söz istemez. Lafa tahammülü yoktur. Ve de kimin var ki..." diyen, bu ilkeyle yalın şiirler yazan Müştak Erenus, insani gerçekçi şiiriyle bizim için bir ışıktır. *"Bir kıyamette yine buluşacağız seninle / Adını bile unutacaksın / Sensiz kalacak o söylediklerin / Ama yine de susmayacaksın."*

Dipnotlar

1. Müştak Erenus, *Kör Beyazı Sordu*, Akış Yayınları, İstanbul, 1991
2. Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997
3. Niyazi Berkes,a.g.e.
4. Niyazi Berkes, a.g.e.
5. Bugün üniversitelerimizin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde, Tevfik Fikret'in *Krizantem* (Kasımpatı) şiirinin dışında başka şiirlerinin okutulmaması ve Nazım Hikmet'in ise göstermelik olarak yalnızca *Ağa Camii* şiirinin okutulmasının altında Fuat Köprülü zihniyeti vardır.
6. Emin Karakuş, *İşte Ankara (40 Yıllık Gazeteci Gözü İle)*, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1997, s.95-96'dan aktaran Haluk Gerger
7 Süleyman Coşkun, *Meclis Tutanaklarından Düşünce Suçunun Öyküsü*, Güneş Gazetesi, 21.02.1991'den aktaran Haluk Gerger; a.g.e.
8. Müştak Erenus, a.g.e
9. Müştak Erenus, *Bu Günler*, Bilim Kitapları, İstanbul, 2000
10. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.2, Türk İnkılap Enstütüsü yayınları, Ankara, 1952, s. 97'den aktaran Haluk Gerger.
11. Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler*, 1908-1978, 5. Baskı, Tekin Yayınları, İstanbul, 1989, s. 62-63'den aktaran Haluk Gerger

Müştak Erenus'un Şiir Kitapları

1. *Şiirler* (1965)
2. *Ölmeye Vakit Yok* (1976)
3. *Duyuru* (1979)
4. *Çağırın Gidenleri* (1987)
5. *Sermaye Destanı* (1989)
6. *Önce Umut Vardı* (1995)
7 *Taşlı Yazı*, Broy Yayınları, İstanbul, 1995,
8. *Bu Günler (Toplu Şiirler)*, Bilim Kitapları, İstanbul, 2000

* Edebiyat I Semineri'ndeki sunumun metnidir.

KAR SUYU, Şiir
Gülhan DİKME
4.000.000.- TL.
İNSANCIL YAYINLARI

İYİ KÖTÜ BİR DUA

Ne güzel kentler kurduk
Ölçülü biçili perişan
Hayırlı ellerinizle

Mimarlar
Ülkemin
Burnu kılsız ustaları

Geldik
Geç kaldıysak özür dileriz
Yeni dualar için yeni kitaplar yazarız.
Bir bağışlayan da buluruz
Gelmesine geldik de
Satırla dökülen kana dayandık
Yüzü saklı kadınlara sarıldık

Öyle de uygun düştüm ki
Kuran'a ve Sünnet'e
Başkaldırınca
Başımın uçurulması ondan

Elleriniz
Dilerim Allah'tan
Dert görsün

Hüseyin İLBEY

"SİS" DAĞILIR

Yılmaz ZİR

İnci'ye ve sevdiği şaire

1
"Sis" altında dünya
insan sömürüde
sönmüş gözbebekleri
acı sinmiş
"hücre"lerine
bunalmış
kalabalık içinde
yalnızlıktan

II
Heyyy yabancı
Heyyy arkadaş
İnsancığım
Yaklaş bana
Elini uzat
Anımsa sesimi
benim, ben
altı milyar kardeşten biri

III
Yuvarla gitsin
Mağaranı kapatan taşı
Gökyüzü dolsun içeri
Bir avuç ateş
topladım sana
dövüştüğümüz karanlıktan

IV
Görüyorum
İnsanların yıkandığını
gökkuşaklarıyla
Bölündüğünü karanlığın
Milyar kere milyar
ince ışıltılı yıldızlarla

V
Aç gözünü
tan atımına
mavisi yarılır
kuzguni uçaklarla
sancılanır
sarı çizgilerde gök
şıpır şıpır kanar
kızıllaşır
uç veren Güneş

VI
Kırlangıçlar toplar
günün ilk ışıklarını
böğürtlenler anlatır
düşlerini
dikenlerine

Bir damla düşer
sessizce
anasına
kucaklar onu deniz
Tuz çatlar
"Sis" dağılır

VII
On iki milyar el
tutuşur
eritir zincirlerini
Dünya bayramlaşır
davul, zurna
keman gitarla
kurtulur insan
insandan
Goethe konuşur:
"Dur, geçme zaman."

GELECEĞE UZANAN ŞAİR... GÜLHAN DİKME

İsmet ALICI

İnsancıl'da Üç Kitap ve Gülhan Dikme

İnsancıl'da mücadele devam ediyor. Berrin Taş'ın, Gülhan Dikme'nin şiirleri ve İnci Aydın'ın öyküleri çıktı. İki yeni insan yaratıcılıklarını kitaplarıyla somutladı. *İnsancıl*'ın milimetrik yürüyüşü devam ediyor. Ne iyi, Ne güzel.

Gülhan Dikme'den söz edeceğim size. Önce şunu bilmenizi isterim. Durursanız, biri gelir geçer sizi. Şişt şişt dersiniz, hey bekle, bir dakika dersiniz. O durmaz, yürüyüşüne devam eder. Onun düşleri, tutkuları vardır, sen ne kadar seslenirsen seslen. O yoluna devam eder. Düşlerini, tutkularını gerçekleştirmesi gerekir. Düşler, tutkular ertelenmeye gelmez. Neden mi böyle dedim, efendim anlatayım. Şu canım Baha'dan dolayı. Canı çıksın emi. Şimdi, Gülhan'ın şiir kitabının çıkacağını duyunca, dedim ki, Gülhan şu şiirleri getir de bir bakayım. Demez olaydım. Gülhan fotokopileri getirdi, şiirleri okumaya başladım... okumaz olaydım. Arkadaşlar, bütün fotokopilerin üzerinde Baha'nın e-mail adresi yazılı. Yani bu şiirlerin hepsini benden önce Baha'nın e-mail adresine göndermiş. cıtakoğlu@yahoo.com'muş. Şimdi bu Baha bir zamanlar benim şiirlerimin hayranıydı. Yazdığım bütün şiirlerin aslını önce o okurdu. Üstüne basardım 'Aslı Gibidir' mührünü, sonra ad soyad ve imza. Bir yıldır şiirime dair hiçbir şey sormuyor bana. Kısacası hikaye, Canım Baha, Gülhan Dikme'nin şiirlerinin hayranı olmuş. Canı çıksın emi. Yok yok kimseyi kıskanmıyorum... Gözüm çıksın ki kıskanmıyorum. Ama Baha ben bunun hesabını, neyse.

Durursanız biri geçer sizi. Edebiyat mücadelesi böyledir. Yalnızca edebiyat mücadelesi mi, yaşam da böyledir. Ama bizim mücadelemiz kendi içimizde değildir. Ne ben durdum... Ne Gülhan. Bizim mücadelemiz burjuva edebiyatına karşıdır. Bizim mücadelemiz insani bir dünya yaratma mücadelesidir. Beni sevindiren, mavra yaptıran, Gülhan Dikme'nin şiirlerini estetik nesne olarak var etmesidir. Güzel olan budur. Yanımızda birisi daha yürüyor, aynı havayı soluyoruz, farklılığımıza rağmen. Hoşgeldin Gülhan Dikme. Dün, Adnan Yücel dinlencesine çekildi. Bugün, Gülhan Dikme yürüyüşüne devam ediyor.

Olmazı Olur Yaptırmak

Gülhan Dikme'nin kitabını açtıkta, ilk dört dize şudur. *"Buzdan dünya / Sana benden / İlkbahar kalsın / Karlar içinde açan"*(1) Daha ilk dizelerde, nasıl bir sanatçı, insan kimliğiyle karşılaşırız. Tutkulu, dikbaşlı, bir sanatçı kimliğiyle çıkar karşımıza Gülhan Dikme. Şiirlerinde nasıl bir yaşam sorusuna cevaplar verir. Bu nasıl bir sanatçı kimliğine de cevaptır. Bütün bunların ötesinde Gülhan Dikme'nin şiirinin temel ayağı başkaldırıdır. O buzdan dünyayı istemiyordur. Ne olursa olsun insani bir dünya istemiyle yola koyulmuştur. Hiçbir güç onun önünü kesemez. İşte, sanatçıyı sanatçı yapan en önemli özelliklerden birisi budur. O olmazı olur yaptırmak için yola koyulmuştur. Tek şiirle, tek kitapla her şeyi değiştirmek için. Bu önemli öncüldür sanatçı için. Onun başkaldırısını, içindeki coşkusunu, heyecanını bütün şiirlerinde duyarız. Her dizeye sinmiştir bu heyecan, coşku. Bu aynı zamanda onun sanat eserinin özneleşmesidir.

Seksen faşizmi çok şeyler aldı götürdü. Sonra doksanlarla sosyalist ülkelerin çöküşü. Saflarımızdan yığınla insan ayrıldı. Bazıları burjuva edebiyatçılarla at koşturmaya başladı. Bazıları tası tarağı toplayıp çekildi evine. Sisteme uydu. Böylesi iyi oldu. Hiç olmazsa saflar netleşti. Yine sağa sola oynayanlar olsa da, onlar da az çok belli. Başka bir şey daha yaydı sosyalist ülkelerin çöküşü, seksen faşizmi. Hayal kırıklığı, düşsüzlük, devrim tutkusunun yitimi. Bir şey daha var. Biz devrimciler, dünyanın bir yerinden gelecek devrim müjdesiyle yaşarız. Her an, her dakika, bir şeyleri sarstığımızı duyarak. Son kırk yıldır o büyük sarsıntıyı duyamıyoruz. Seksenle ülkemizde çoğu mevziyi kaybettik Bütün bunlardan dolayı varolanı kabullenerek yaşamaya başladık. Dolu alışkanlıklar edindik. Bu alışkanlıklardan sıyrılarak yürümek zorlaştı. İşte Gülhan Dikme'nin şiiri. O bütün alışkanlıklardan sıyrılarak yürüyüşe geçen insanın şiiridir. Peki, bu alışkanlıkların dışına nasıl çıktı Gülhan. Bu kolay bir şey değil. Güçlü bir kişilik oluşturmakla olabilir ancak. Ne istediğini bilen... bir kişinin yürüyüşüdür bu.

Gerçekçi Bakışı Yitirmemek

Şimdi, önümde Cengiz Gündoğdu'nun öyküleri duruyor. *Akan Yıldız*. Şöyle diyor kapakta *"Bu öy-*

küleri, karanlık bir dönemde 1980-1987 yıllarında yazdım. Karanlık dönem devam ediyor. Her türlü insani etkinlik metalaştırıldı... İnsani değerler yerle-bir edildi... aşk... kardeşlik... yolarkadaşlığı"(2) Şimdi, bu öykülere baktıkta, temel bir özellekle karşılarışırız. Bu, o kaçgun günlerinde, bütün ola gelenlere rağmen gerçekçi bakışı yitirmemektir. Yaşam mücadelesinin zorluğunu bilen bir insanın yürüyüşüdür bu. Bütün olagelenlerin dışına çıkarak nesnelliğe dışardan bakabiliyor Gündoğdu. Bu güçlü bir kişilik işidir. Yoksa şöyle diyebilir kişi. Şiir tükendi insanda, bütün mevzileri kaybettik. Haydi bana eyvallah. Kolay değil sarsılmadan yürümek. Bu sarsıntıyı, karamsarlığı edebiyat eserinde göstermeden yürümek. Seksen sonrası edebiyatın, her alanına sızmıştır bu sarsıntılı ruh hali ve karamsarlık. İyi bir edebiyatçı ne kadar sarsıntı ve karamsarlık içinde yaşasa da, bu öznel duygusunu edebiyat eserinde hissettirmez. İçi kan ağlarken... sahneye çıkan sanatçı gibidir o. İnsanlara gerçekliği bütünlüğü içinde vermelidir ve yaşamı savunmalıdır her zaman. İşte Gülhan'ın temel özelliklerinden birisidir bu. Bütün olagelenlerin dışına çıkarak nesnelliğe bakabiliyor. Bu alışkanlıklar içinde, tırsımış insanlara aldırış etmeden. Başkaldırının türküsünü yeniden söylüyor.

Gülhan der ki, ne kırk yıldır devrimlerin olmayışı. Ne seksen faşizmi, ne sosyalist ülkelerin çöküşü. Belki daha kötü şeyler de olabilir... binlerce kez yenilebiliriz hatta. Ama, her gün yine de, insani bir dünyanın istemiyle başkaldırmalıyız. Varolanı kabul edip onun içinde alışkanlıklarla yaşamakla olmaz bu. Sürekli alışkanlıklarımızla savaşarak dünyayı, kendimizi değiştirmeye devam etmeliyiz. Alışkanlıklar içinde yaşayan insan... Gülhan'ın şiirindeki dünyayı değiştirme isteğini algılayamaz. Şimdi, bazı kişiler diyebilir ki, Gülhan'ın şiirlerinde devrim tutkusu nerede, hiç devrimden söz etmiyor ki. Ben de diyeceğim ki, yaşamı değiştirmenin gerekliliği üzerinden yazılmış o şiirlerin hepsi, köklü devrimci istemlerdir.

Gülhan'ın şiiriyle şaşırdım

Şimdi biz, daha çok ben Gülhan'ın şiiriyle şaşırdım. Bu şaşkınlığı başka arkadaşlar da yaşadı. Çok kısa sürede kendi şiir anlayışını kurdu. Yani Gülhan kendi yaratıcılığını ortaya çıkarırken... kendi şiirini de oluşturdu. Bu şiir Gülhan'ındır diyebiliyoruz rahatlıkla. Anna Seghers'in kitabında Tolstoy'un güncesine bir gönderme var. "*Bu güncede Tolstoy, sanatın üç evresinin bulunduğunu yazar. İlk evre de gerçeklik, insanı bir çocuğu etkiler gibi, yani bilinçdışı etkiler. İkinci evrede insan gördüğünün bilincine varır. Üçüncü evrede, ancak gerçek sanatçının varabildiği üçüncü evrede ise bilincine varmış olduğu şey, insana yine o kişi sanki bir çocukmuşcasına gelir ve bilinçdışı kalır. İnsan bir kez doğru görünümü saptadıktan sonra her şey her durum da onu bu görünümün çerçevesi doğrultusunda etkiler. İşte böyle bir deha, doğru yolu gösteren gerçek bir yön belirleyici yıldız olurdu*"(3) İşte, Gülhan'ın o hızlı yürüyüşündeki sorunun cevabı burada. Bilincinin oluşumuda. Tolstoy doğru görünüm diyor. Gülhan bu doğru görünümün kendisini oluşturmuştu. Bu doğru görünümün bir yanı, değerlerdir, etik ve estetik. Diğer yanı ise, nasıl söylerim, yani biçim sorunuydu. Gülhan'ın o ilk baştaki yetersizliğinin ardında, biçim sorunu vardı. aslında. Gülhan biçim sorununu aşınca hızlı bir yürüyüşe geçti. Bizi şaşırtan da bu oldu. Gülhan... şiir... Gülhan'ın bilinci... ve biz anladık ki, Gülhan'ın bilinci sanata yatkın bilinçtir. Ve şöyle seslenir. *Denizi Getir* şirinde Gülhan. "*Gelgitler ardından bakıp kalma / Deniz topladı gidiyor dalgasını / Düş ardına çocuklar gibi / Denizi geri getir / kıyıda bekleyen / Koltuk değnekli çocuklara*"(4)

Saf Estetik Kaygının Dışında

Gülhan'ın bazı dizeleriyle sizi başbaşa bırakacağım. Sonra Gülhan'ın bir özelliğini açacağım. Bu özellik, saf estetik kaygının dışında, kendi estetiğimiz nasıl oluşur. "*Öyle bakma bana / uzaktan yarım ışıklarda / veda etmek üzere toplama yüreğini / Yeryüzü güneşlerim kararmakta / /*'(5) *Keman Sesi* şiiri şöyle; "*Kalabalık kentin / Daracık kaldırımlarında / Bir keman sesi / Ansızın / Senin gibi / Bulur beni / Sevgili / Keman sesinde / Silkiniyor kaldırımlar / Ve yıkıyoruz çıkmazlarını / Kalabalık kentlerin*" Diğer şiirlerindeki dizelere bakalım şimdi de. "*Sende tek tek insana sevdalandım / Boylu poslu dağların yalçın doruklarında / Karlar suya vursun diye kendini / Korkuları uyuyan ovaları ateşe verdim. / / Sana öyle bir mektup yazmalıyım ki / İlk sözcükte / Dalından budağına köpük köpük bir fidan / Devirmeli / Tel örgüsünü bahçenin / / Öyle bir seviyorum demeliyim ki sana / Toprak altında tohum / Yanarken / Bir damla su / Haykırmalı / Gökleriyle*"(6) Sanat eserine üretimine, estetik kaygıyla yönelilmez. Sanat eseri üretimine, estetik kaygıyla yönelen sanatçı, belirli biçim sorunlarıyla boğuşur durur. Bu anlamda, Gülhan'ın şiiri saf estetik kaygının dışında bir şiirdir. Ama bu Gülhan'ın şiirini estetik nesneye dönüştürmediği anlamına gelmez. Zaten, estetik sanatçıların oluşturduğu normlar üzerinden oluşur. Her sanatçı estetikten belirli normlar alırken, estetiğe başka normlar katar.

Peki, Gülhan'da bu nasıl oluyor. Estetik kaygının dışında kalarak, estetikten de bir şeyler alarak, kendi estetiğini yaratmak. Birinci özelliğini baştan söylemiştim. Gülhan'ın bilinci sanata yatkın bilinçtir. Peki bu yatkınlık nasıl oluştu, buna girmek ge-

rekir. Gülhan *Fotoğraf* şiirinde şöyle der. "*Çocuktum o fotoğrafta / Ama büsbütün kendim / Siyahla beyazı bilirdi makine / Ben maviden bir elbise giydim / Çığlıktım o fotoğrafta / Çakıl taşlarına çarpa çarpa / Elinde tüfek kaldırımları beklerdi asker / Ben iki taşın ara yerinde açmayı seçtim*"(7) *Benim Düşlerim* şiirinde de şöyle der "*Benim düşlerim / Masallardan firari / Ay üstünden geceye / Yağmurlu yeryüzüne / Beş yaşından bugüne*"(8) Bunun nedeni bu şiirlerde görünüyor. Masallar üzerinden kendini vareder biri, beş yaşından beri. Düşler içinde yaşar o, maviler giyerek. Ellerinde tüfeklerle kaldırımları bekler askerler. Gülhan Dikme seksen sürecinin insanı. Tunceli ve Erzincan'da büyüyor. Dağlarda çatışmaların konuşulduğu yerden geliyor. Kaldırımda askerler bekler sürekli. Sanki bütün halk teröristtir orada. Bütün bunlara rağmen düş kurmasını bırakmıyor Gülhan. Şöyle diyor. "*Gök yarıldığında / Oluk altında başkaydım bambaşka / Akşam sıkı bir sopa / Ve kıyım, tel tel / Yıldız kaynayan saçlarıma*"(9) Bütün bu baskılar, onun kendi dünyasının önünü kesmiyor. O bütün olagelenleri gözlüyor... onun üzerinden değer yargılarını oluşturuyor. Böylece kendi kozasını oluşturuyor. Sanat eseri üretiminde önemli bir özellik de coşku ve heyecanını yitirmemektir. Gülhan Dikme, bu coşku ve heyecanını duyurtur bize. Doğunun zor koşulları onun direngen bir insan olmasını sağlamıştır. Bu direngenlik, inatçılık kendi estetiğini yaratmasına katkı sağlamıştır. Şimdi, mıymıntı insan mıymıntı dizeler yazar. Yaşama karşı cesur çıkışı bize gösteremez. Sorunsuzdur o, temasızdır da... Gerçekliğin sağında solunda dolaşır da gerçekliği bir türlü algılayamaz. Oysa sanat eseri belirli kesinlikler ister. Öyle kıyıda dolaşanları pek içine almaz. Şunu gösterebilmelidir sanatçı, bu dünyayı kendine sorun ettiğini... bu dünyayı değiştirmek için varolduğunu. Bu aynı zamanda sanatçının içtenliği ve kararlılığı sorunudur. Gülhan Dikme, bu dünyayı değiştirmeyi kendine sorun etmiştir. Gülhan Dikme'nin kendi şiirini yaratmasının bir nedeni budur.

Düşün sanata Katkısı

İnsanoğlu düş kurar... sonra düşlerini hayata geçirmeye çalışır. Düş, sanatın temel dayanaklarından biridir. Afşar Timuçin *İnsancıl*'daki bir yazısında şöyle diyor. "*Yeni sanat daha çok düşten kalkar ve düşü kışkırtır, düşün koşulları içinde gerçekliği kurar, düşün içinde gerçekliği aratıp buldurur, böylece bizi en yoğun hatta en yalın gerçekliğe apayrı bir yoldan oldukça şaşırtıcı ama gene de oldukça kısa ve sağlam bir yoldan ulaştırır. Onun amacı düşten giderek uydurma bir gerçeklik oluşturmak, olmayan bir gerçekliği var gibi göstermek değil, en ince gerçekliği kökten duyurabilmektir*"(10) Gülhan'ın, düşler ve masallar içinde yaşaması, sanata yatkın bilincinin oluşmasını sağlamıştır. Bugün yeni sanatçının bu düşler dünyasından kalkabilmeyi iyi bilmeli. Düşün bir başka özelliği daha vardır. Bu düşün dili özgürleştirmesi ve farklı bir biçimde şiiri oluşturmasıdır. Biz Gülhan'ın şiirlerinde dilin özgürleşmesini ve farklı kullanımını görürüz. Gülhan sadece düşlerle dünyamıza katkı sağlamaz. Aynı zamanda dilimizi özgürleştirir. Farklı bir biçimde şiire, yaşama bakmamızı sağlar.

Ömer Naci Soykan *Niçin Hâlâ Mitos* yazısında şöyle diyor. "*Shelling söylüyor. 'Ama. tüm bilinçli ve hakiki şiiri önceleyen, böyle ilksel bir ide yaratma olarak görülebilen bir şey, doğrusu yalnızca mitolojide bulurnur.' Mitoloji, sanattaki hayalgücü için uygun nesneyi verir. Burada mitos ile sanat arasındaki fark, doğrudan doğruya yaşama ile hissetme arasındaki fark olarak ortaya çıkar*"(11) Kısacası mitolojinin, sanattaki karşılığı hayal gücüdür. Gülhan Dikme'nin şiirine girdikte, düşle yola çıktığını görürüz. Yeni sanatçının çıkış noktası düş yani hayalgücü olduğu gibi, insanlığı ortak bilinçte toplamak için oluşturulabilecek mitolojinin de temel dayanağı hayal gücüdür. Ben bugün Gülhan'da bu hayal gücüne dayanarak, şunu söyleyeceğim. Gülhan geleceğin şiirini kurmak için yola çıkmıştır artık. Gülhan, ilk şiir kitabı olmasına rağmen... bu zorlu yolculuğu tamamlayacaktır. Bunun yanında Gülhan'ın nasıl inatçı bir kişilik olduğunu da biliyoruz. Gündoğdu'yla *İnsancıl Atölyesi*'nde yaptığı sansür tartışması onun kişiliğini göstermesi anlamında önemlidir. Tabii Gündoğdu'nun tartışmaya açık demokrat kişiliğini unutmadan. Ama biz yine de onun şiirinde, bir arkadaşının dediği bir dizeyi yazalım. "*Taş bu taş*" Ama bu taş kendi dizesinde dediği gibi Taş çiçekleri açacaktır.

Gülhan'ın Doğaya Bakışı

Gülhan'ın şiirinin bir başka yanı daha var. Bu da doğayı nasıl göstermesiyle ilgili. Baudelaire şöyle diyor. "*Bir doğa görünümü diye adlandırdığımız şu ağaçlar, sular, evler topluluğu güzelse kendinden güzel değildir, benden ötürü, benim kendi gücümle güzeldir, ona bağladığım fikirle ya da duyguyla güzeldir.*"(11) Sanatçı doğaya yüklediği anlamı sanat eserine taşır. Fakat burada önemli olan, doğayı içinde yaşatabilmektir. O yüklediğin öznel anlamla. Doğaya yüklediğin fikir duygu gibi, doğayı içinde yaşatabilmektir. O yüklediğin öznel anlamla. O zaman doğa sanatçının bir parçası olur. İşte Gülhan Dikme'nin bir özelliği de budur. Gülhan Dikme doğayı içinde yaşatıyor. Kendinin yüklediği anlamlar bütünlüğü içinde. Bü yüzden doğa onun kişiliğin bir parçası gibi yansıyor şiirlerine. *Klişha*, şiirine bakalım. "*Şimdi taş çiçekleri açmalı dalların / Taşı taşa*

süren ellerinde / birikirken yüzyılların kanı / Bekleme mevsimleri / solgun solgun / Sıyrıl koncaların kara yontusundan / Kaldır bembeyaz zambaklarla başını / / Şimdi ölüm yırtılmalı tomurlarının sesinde / Bulutları şimşeklere çeviren ellerinde / Gökler suskunluğa boğulurken / Doğur Klişha durmaksızın doğur / Uyansın güzellik yıldırım yeleli papatyalarla"(12) Gülhan çoğu şiirinde doğayı üretkenliğin yansısı ve yaşamı değiştirmek gerekliliği üzerinden yansıtmıştır. Gülhan'ın doğaya yüklediği bu anlam, bizim doğaya farklı bakmamızı sağlar. Kendimizi değiştirmemizi ve üretken olmamızı da önümüze koyar. Onun şiirinin özneleşmesi, bizde böyle bir gereksinme yaratır.

Gülhan şiirine baktıkta, iki yan daha görürüz. Birincisi, Berrin Taş'ın şiirinin onun üzerinde bıraktığı etkidir. Berrin Taş'ın başlattığı insana yürüyüşün bir parçası olduğunu açıkca hissettirir bize. Bir başka yan da, doğaya yüklediği anlamla birleştiği şairler kuşağıdır. O 1970'lerle başlayan Nihat Behram... Adnan Yücel... Ozan Telli...İbrahim Karaca kuşağının sürdürücüsüdür. Onlar gibi şiirlerine baktıkta... Gülhan Dikme'nin doğaya ortak anlamlar yüklediğini görürüz. Onlarda doğaya üretkenliğimizin bir parçası ve dünyayı değiştirmek gerekliliği anlamını yüklemiştir. Bu anlamda Gülhan Dikme, bu devrimci şairler kuşağının sürdürücüsüdür.

Gülhan Dikme'nin ilk şiir kitabı bu. Bence Gülhan Dikme ilk şiir kitabıyla, geleceğe uzanan şiirin belirli ölçütlerini göstermiştir. O bu yolculukta daha güzel şeyler yapacaktır. Zaten şöyle demiyor mudur. *"Çektim çıkardım ellerimi, paslı kınımdan."*

ALINTILAR

1- Gülhan Dikme. *Kar Suyu* İnsancıl Yay. İstanbul. 2003
2- Cengiz Gündoğdu. *Akanyıldız*. İnsancıl Yay. İstanbul.
3- Anna Seghers. *Gerçekciliğin Evrensel Mirası*. Çev. Ahmet Cemal. De Yay. 1984. İstanbul.
4- Gülhan Dikme a.g.e.
5- Gülhan Dikme a.g.e.
6- Gülhan Dikme a.g.e.
7- Gülhan Dikme a.g.e.
8- Gülhan Dikme a.g.e.
9- Afşar Timuçin. *Sanatta Gerçekliğin Yeni Yüzü Yada Estetikte İletişim Sorunu*. İnsancıl. Sayı:79.
10- Ömer Naci Soykan. *Niçin Hâlâ Mitos*. İnsancıl. Sayı: 2001 /11
11- Afşar Timuçin. a.g.e
12- Gülhan Dikme a.g.e

YABANCI, Öykü
İnci AYDIN
5.000.000 TL.

İNSANCIL YAYINLARI

SEVİŞME TADINDAYIM

Bir at kişner içimde
Asırlardır saklı duran
Kısrak
Pişman tanrılar çölünde
Takılır ayaklarıma insan artıkları
Elleri ağızları kan
yüzleri yoksun aydınlıktan

Yıkılır çığlık kulelerim
Zamanın kalbine vuran

Avutulmaz isyanlarım
Unutur sıcak yataklarını
Yürür benden önce
Vurulmuş boyunlarım

Sevişme tadındayım artık
Atarken sofrasını sabır

Bir at kişner içimde
Ölü çocukların kamçıladığı
Doğurgan

Mustafa IŞIK

DÜŞÜNCE (ve İFADE) ÖZGÜRLÜĞÜ İÇİN: "MEA CULPA"![1]

Temel DEMİRER

"Her rüzgârla otlar gibi sallanırsan,
dağlar kadar olsan da bir ota değmezsin."(2)

"Suç" kavramı (ve eylemiyle) eşitlenen, düşünce (ve ifade) özgürlüğü hakkında söz etmek, öncelikle "özgürlüğün bir suç ya da lütuf" olmadığının altını özenle çizilmesini gerektirir... Çünkü, Paul Nizan'ın, *"Yeryüzünde hiçbir büyük yapıt yoktur ki, aynı zamanda dünyaya yöneltilmiş bir suçlama niteliği taşımasın,"* diye betimlediği koşullarda, özgürlükten yana olmak ve ısrarla aramak; bir çok şeyi göze almak demektir, risklidir. Tıpkı Ankara Merkez Kapalı Cezaevi'nden çıkarılırken, *"Düşüncemi özgür hissedebildiğim zaman özgür olurum,"*(3) diyen Akın Birdal; *"Yaptıklarının suç olduğunu düşünen sistemler, düşüncelere yasak getirir."* diyen İsmail Beşikçi, Ayşe Nur Zarakolu,(4) Fikret Başkaya, Haluk Gerger, v.d'leri gibi...(5)

Düşünce (ve ifade) özgürlüğünün insan(lık)ın en temel ve doğal haklarından birisi olduğu şüphe götürmezken; Ali Fuat Başgil'in ifadesiyle, *"Eleştiri ruhu, yaratıcı milletlerin ruhudur. (...) Fikirlerden korkmayınız. Emin olunuz ki, yeryüzünde zararlı tek fikir, tenkit süzgecinden geçmeyendir."*(6) Yani "Sakıncalı" ilan edilen şeyden daha beter ve tehlikeli olan "yasakçı zihniyet"tir.

Unutulmasın: *"Gelişmenin tek şaşmaz ve sürekli kaynağı özgürlüktür."(7) "İfade özgürlüğü demokrasi için vazgeçilmezdir; bütün özgürlüklerin anasıdır Sadece olumlu, hoşa giden fikirleri kapsamaz; devleti ya da toplumu rahatsız edici, kabul edilmez bulunan fikirleri de içerir."*(8)

Ve Z. Bauman'ın deyişiyle, *"Bir kişinin özgür olması için iki kişi gereklidir!"* Yani kullanılmayan, tek kişilik özgürlükler olamaz. Kaldı ki Marx da, özgürlüğü, *"gerekliliğin bilincine varmak"* diye açıklarken; özgürlüğün, insanın insan olmaktan kaynaklanan bilinçli bir tercih olması gerektiğinin altını çizer...

İnsanın varoluşuna ve duruşuna içkin en başat kategorisini oluşturan düşünce (ve ifade) özgürlüğü konusunda,(9) hatırlatmak için nakledersek...

I-) PRANGASIZ ELEŞTİRİ HAKKI = DÜŞÜNCE (ve İFADE) ÖZGÜRLÜĞÜ

"Uyanış devri
eleştirmeyi getirdi."(10)

Rosa Luxemburg, *"Yalnızca bir hükümetin taraftarı, sadece bir partinin üyeleri -ne kadar kalabalık olurlarsa olsunlar- için özgürlük, özgürlük değildir. Özgürlük her zaman, en azından farklı düşünenlerin özgürlüğüdür,"*(11) der...

Yıllar öncesinde, 1929'da Yargıç Oliver Wendell şöyle haykırır: *"Anayasa'daki ilkeler arasında diğerlerine nazaran en fazla riayet edilmesi gereken birisi varsa o da düşünce özgürlüğü ilkesidir; yalnızca bizimle aynı fikri paylaşanlar için değil, fakat nefret ettiğimiz fikirler için de düşünce özgürlüğüdür gereken..."*(12)

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin XIX. maddesinde de, *"Her fert fikir ve ifade özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kimsenin müdahalesi olmadan bilgi toplamak ve her türlü medyada bilgi ve fikir yaymak (neşretmek) hakkını içerir,"* denirken; *Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi*'nin X. maddesinde de eklenir: *"Her fert ifade ve açıklama hakkına sahiptir. Bu hak; resmi makamların müdahalesi ve ülke sınırları mevzubahis olmaksızın; fikir sahibi olmak, haber ve fikir almak veya yaymak özgürlüğünü içerir"!*

Aynı konuda Avrupa İnsan Hakları Divanı, *"Düşünceyi açıklama özgürlüğü (...) sadece yararlı veya sadece ilgisiz ya da zararsız bilgi ve haberlerin*

alınıp verilmesi değil, fakat Devleti veya halkın bir kesimini düşündüren, sarsan veya onlara aykırı gelen bilgi ve haberleri de içerir. Demokratik toplumun vazgeçemeyeceği çoğulculuk, hoşgörü ve açık düşünce bunu gerektirir,"(13) der.

Şimdi devletin Çankaya tepesinde bulunan Ahmet Necdet Sezer, cumhurbaşkanı olmadan önce, Anayasa Mahkemesi'nin kuruluşunun 37. yıldönümündeki konuşmasında, Anayasa Mahkemesi Başkanı'yken bakın neler dermiş: *"Özgürlüğü engelleyen öğeler ayıklanmalı, özgürlük alanı genişletilmelidir. Düşünce özgürlüğü alanında demokratik değerlere yer verilmelidir."*(14)

"1982 Anayasası ile düşünceyi açıklama özgürlüğünün önündeki engeller aşılamamış, düşünce suçlarına yönelik yasal düzenlemeler yapılamamıştır. Çoğulcu, özgürlükçü demokrasilerde düşünce suçuna yer verilmemekte, faşist, ırkçı, ayrımcı, savaş kışkırtıcı propagandayla suç işlemeye tahrik eylemleri ise düşünceyi açıklama özgürlüğü içinde değerlendirilmeyerek suç sayılmaktadır."(15)

Ahmet Necdet Sezer, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra aynı konuda şunları da yüksek sesle telaffuz etmiştir: *"Temel hak ve özgürlükler ve özellikle düşünceyi açıklama özgürlüğü için Anayasa ve yasalarda öngörülen sınırlama ve yasakların çoğu, çağdaş demokrasilerde genellikle kabul gören ilkelerle bağdaşmadığı gibi, bu sınırlamalar ve yasaklar; özgürlüklerin evrensel standartlarda kullanılmasını da engellemektedir."*(16)

"Hukuk evrenseldir... Herkes eşittir... Özgürlükler sınırlandırılamaz... Yargı bağımsız olmalıdır... 12 Eylül sorgulanmalıdır... Genellik ilkesi şarttır..."(17)

"Klasik demokrasiler, temel hak ve özgürlüklerin en geniş ölçüde sağlanıp güvence altına alındığı rejimlerdir. (...) Bilgi edinme, düşüncelerini açıklama ve yayma olmadan demokratik sistemin etkinliğinden bahsedilemez. (...) Kamuoyunun belirlenmesinin koşulu da, her şeyden önce, düşüncelerin her türlü araçla açıklanabilmesi ve yaygınlaştırılabilmesidir."(18)

"Düşünceyi açıklama özgürlüğü demekler, sendikalar ve siyasi partiler için de temel haktır. Bilim-sanat özgürlüğü, süreli-süresiz yayın hakkı, toplantı ve yürüyüş düzenleme özgürlüğü önemlidir. Basın özgürlüğü ve düşünceyi açıklama özgürlüğünü tamamlayan ve onun kullanılmasını sağlayan özgürlüktür."(19)

Tüm bunlara Yargıtay eski Başkanı Sami Selçuk da ekler: *"İnsanı insan yapan en soylu organ olan beyin, beynin en kutsal ürünü düşünce, inancı dış dünyaya yansıtma aşamasında ortaya çıkar. 'Düşün ama içinden düşün' demek, 'Hiç düşünme' demektir. Yasalarla, cezalarla sergilenmeleri önlenen düşünce, inanç, bir bilinç küresine hapsedilir Böyle bir toplum henüz avcılık çağındadır. Avladığı değer ise düşüncedir, inançtır, insan beynidir; son çözümlemede insanın, toplumun ta kendisidir... Yineliyorum: Özgürlüğü yerli, yersiz sınırlayan bir hukuk ve devlet, insanı insan yapan temel öğeye, özgürlüğe ihanet etmiş bir devlettir."*(20)

"Demokratik hukuk devletinde, kuvvetlerin aykırılığı ilkesi özellikle yürütmenin yargıya asla müdahale etmemesi ile belirlenmektedir."(21) Bu bağlamda da, *"Birey-yurttaşın hukuk güvenliği... Birey-yurttaşın ekonomik-sosyal hakları üzerinde... Birey-yurttaşın düşüncelerini açıklama özgürlüğü üzerinde uygulanan şiddet"*in Türkiye pratiğine dikkat çeken Ümit Kardaş'a göre de, *"Bireyin en önemli özgürlük alanı düşüncenin açıklanmasıdır,"*(22) derken; düşünceyi ifade özgürlüğüne karşı çıkmak ve "cezalandırmak"; olsa olsa, devletçi tabulara yaslanmış *"politics of the apolitics/ politika dışının politikası"*dır! Çünkü Gülay Göktürk'ün ifade ettiği üzere: *"Demokrasi sorgulanması günah olan bir inanç değil fikirdir. Bu yüzden demokrasiyi savunmak gibi karşı çıkmak da(23) bir fikirdir."*(24)

Bir Meksika Atasözü'nde de denildiği üzere *"Sözler insan öldürmez"!* Bunun içindir ki eleştiriden ve eleştirilmekten ya da itirazdan korkulmamalıdır...(25) Bu bağlamda *"Sizi eleştirenlere pençelerinizi değil, ellerinizi uzatın,"* diyen Montaigne haklıdır...

Yeri geldi belirtelim: Eleştiri "yasağı" ölümdür; hayatın akışını durdurmaya kalkışmak gibi bir "nafile çaba"dır... *"Sami Selçuk, çağcıl demokrasilerde her şeyin eleştirilebileceğini ve tartışılabileceğini kaydederek, 'Ağızları kapat, kalemleri kır! Kenetlenmiş çenelerle özgürlük türküsü söylenemez, diyerek (...) devletin insanların beynine 'mantık polisleri' yerleştirdiğini ifade ediyor."*(26)

I.1-) BİRKAÇ ÖRNEK

"Düşünmeden öğrenmek yararsız,
öğrenmeden düşünmek tehlikelidir."(27)

Anayasa Mahkemesi Başkanvekili Haşim Kılıç'ın, *"Özgürlüklere ölçüsüz sınırlama, insanlığa yapılan işkencedir. Şiddet içermeyen tüm düşüncelere özgürlük tanınmalı, eyleme dönüşmemiş düşünce açıklamalarının*(28) *önündeki engeller kaldırılmalıdır,"*(29) dediği Türkiye'de hukuki planda düşünce (ve ifade) özgürlüğü konusunda kimi atipik örneklere de rastlanabiliyor.

Örneğin, *"Bakırköy İkinci Ağır Ceza Mahkemesi, 'Düşünce özgürlüğü iktidarı kullananların zıttı düşünceleri dile getirir' diyerek, Radikal yazarı Mi-*

ne G. Kırıkkanat ve sorumlu yazıişleri Müdürü Hasan Çakkalkurt'u beraat ettirdi. (...)

'Düşünce açıklama ve eleştirinin demokrasinin gereği olduğunu' belirten Bakırköy İkinci Ağır Ceza Mahkemesi heyeti tutanaklara şunları yazdırdı: 'Düşünce özgürlüğü, çoğunluğun benimsediği ve iktidarı kullananların dile getirdiği görüşlerin söylenebilmesiyle değil, bunlardan farklı, belki de bunlardan zıt görüş ve düşüncelerin de ifade edilmesiyle hayat kazanır. Rahatsız edici de olsalar, farklı görüşlerin tahammül ile karşılanması, yönetimin saydamlaşması yolunda adım teşkil eder' (30)

Bunun yanında, Ankara Barosu avukatı Hacı Ali Özhan'ın naklettiği üzere, *"Bursa Birinci Ağır Ceza Mahkemesi'nin, 1999 yılında verdiği kararla Hasan Celal Güzel, Akın Birdal ve Lütfi Şehsuvaroğlu hakkında askeri kuvvetlere hakaret etmek suçlamasıyla açılan davalarda aşağıdaki gerekçe ile beraat kararı verilmiştir. İşte mahkemenin gerekçesi:*

'Düşünme ve düşüncenin açıklanması özgürlüğü çoğulcu demokrasinin kurucu ve olmazsa olmaz öğesi olduğuna göre, düşüncenin açıklanması ortamı yok edilerek yurttaşlara 'İçinden düşün' denilemez. Bu tutum 'Düşünme' demek anlamına gelir ki, çoğulcu demokrasi ile bağdaşmaz. Çünkü, dış dünyaya yansıma olanağı verilmediği takdirde düşünce özgürlüğü işlevini yapamaz ve varlık nedenini yitirir. Kişiler ve toplum, özgür beynin ürünlerinden yararlanamaz. Düşünceleri 'tartışarak ve tartarak doğruyu yanlıştan ayırma' imkânından yoksun kalır. Düşüncenin çokluğu ve eşitliği bu ülkenin zenginliği ve ilerlemesinin itici gücüdür. Onun içindir ki, çoğulcu demokrasiyi benimseyen ülkeler gelişmekte, ötekiler geri kalmaktadır.

Düşünme özgürlüğü çoğunluk gibi düşünememe, kurulu düzeni sorgulama ve hatta eleştirme hakkını da içermelidir. Eğer bir toplumda düşünme özgürlüğü yerleşik düzeni eleştirme ve kınama hakkını kapsamıyor ve yalnızca onu övmeyi öngörüyorsa, orada bağnazlık kaçınılmaz hale gelir. Zira bir toplumda herkes aynı şeyi düşünüyorsa kimse bir şey düşünmüyor demektir. Böyle bir toplum durağanlaşır, gelişme gücünü yitirir. Bir düşünce o an için doğru bile olsa, yarın için yetersiz kalmaya mahkûmdur. Her an ve her yerde, 'değişmez' değişmekte ve bugünün doğruları yarının yanlışları olabilmektedir. Yeryüzünün son gerçeğini henüz kimse bulamadı ve bilinen tek 'gerçek' budur.

Gerçeğin anlaşılmasına engel olan şey alışkanlıktır. Dokunulmaz bilinen düşüncelere karşı çıkanlar, çoğu kez düşman ilan edilmiş, kimi zaman da öldürülmüşlerdir. Başkalarından ayrı düşünenlere hain gözüyle bakılmamalıdır. Çünkü insanlık büyük ilerlemelerin çoğunu farklı düşünenlere borçludur. Bunlar düşünce özgürlüğünün bekçileri olup, cesaretle yerleşik düşünceleri eleştirmek yürekliliğini göstererek onları geliştirip değiştirebilmişlerdir...

Ünlü bir hukukçunun dediği gibi, eğer çoğulcu demokrasiyi yerleştirmek istiyorsak, Voltaire bilincini mutlaka benimsememiz gerekmekledir. O Voltaire ki, Rousseau'nun yapıtlarını ve görüşlerini hiç beğenmediği halde, kitabı yakılıp kaçmak zorunda kaldığında onu yanına çağırmış ve çağrı mektubunda şöyle demişti: 'Düşüncelerinizin hiçbirine katılmıyorum, ama onları söyleme hakkınızı sonuna kadar savunacağım.

İşte ulusun çoğunluğu böyle bir bilince eriştiği zaman çoğulcu demokrasi kalıcı bir şekilde köklü olarak kurulmuş olur.

Geri kalmış ülkelerdeki en büyük eksiklik, eleştiriden kaçmak, hatta korkmaktır. Oysa eleştirileriyle bizi sürekli yanlış yapmaktan koruyan kişi adeta çarpık kravatımızı düzelterek bizi gülünç durumdan kurtaran bir centilmen gibi kabul edilmelidir. Bu yüzdendir ki, demokratik hukuk devleti, bireysel özgürleşmeyi, farklı düşünmeyi özendirmekle kalmamalı, her din inanç ve görüşe eşit uzaklıkla durarak, tarafsızlığını korumalı, bunların barış içinde yan yana yaşamalarını sağlayacak ve birinin diğerini yok etmesini önleyecek bir çerçeve çizmekle yetinmeli, düşünceleri susturmaya kalkışmamalıdır' (31)

Evet; düşünce (ve ifade) özgürlüğü, "hukuk adına" prangaya vurulmamalıdır. Düşünceyi (ve ifadeyi) var eden eleştirellik gaspedilmemelidir...

Unutulmasın, Sami Selçuk'un, "mantık polisleri" dediği şeyin adı; Türker Alkan'ın ifade ettiği gibi, *"Faşist dönem Japonya'da da 'düşünce polisi'ydi"!(32) "Demokrasi, çokseslilik, basın, haberleşme, iletişim özgürlüğü, düşünce ve ifade özgürlüğü, bilgi alma-verme hakkı gibi ilkeler (...) tek ses, tek açı, tek bakış, tek doğru bulunmayacağını"* öngörür.(33)

Düşünce ve ifade özgürlüğünü "suç" addeden tüm tutumlar, hangi "gerekçe"ye ya da "hukuki düzenleme"ye yaslanırsa yaslansın, şiddetle reddedilmelidir!

Çünkü bir (sınıfın) normlar dizini olarak "hukuk", ezilen çoğunluğun özgürlüğünü gaspediyorsa, bu tüm normatif görüngülerine karşın nihayetinde bir "hukuk(suzluk)"tur...

II-) HUKUK VE ÖZGÜRLÜK

"İnsan özgür olmadan
mutlu olamaz."(34)

Çok kimse, durmadan Montesquieu'nun, *"Her şeyin sonunda adil bir mahkemenin bulunabileceği inancı toplumda en büyük güven duygusunu sağ-*

lar," sözlerine gönderme yapsa da; *"Hukukun hallaç pamuğu gibi atıldığı ülkemizde (...) deyim yerindeyse tuz koktu, su çürüdü artık..."(35) "Anayasa'da yer alan 'hukuk devleti' ilkesini 'temenni'den ibaret sayma eğilimindeki iktidarların, yargının savunma ayağını(36) görmezden gelmesi artık avukatlar arasında bile kanıksanmış bir durum"*dur.(37)

Çünkü *"Türkiye hukuk devletine adım atmamıştır. Daha önemlisi, Türkiye Devleti, yapılanması itibariyle demokrasi değildir."*(38)

"Yargı mafyası"ndan, "Hukuka güven(in) yok oldu"ğundan söz eden Yargıtay Üyesi Çetin Aşçıoğlu'nun deyişiyle, *"Yargı bağımsız değil (...) Yargıç memurlaşmış. Memurlaşan yargıçla hiçbir işlem yapamazsınız"!(39) "Bunun nedeni yargıçların ve politik gücün yargı bağımsızlığının özü, içeriği ve amacı hakkında bilinçlenmemiş olmalarıdır. Yargı bağımsızlığının amacı, en üst düzeyde yargıç kimliği oluşturmaktır. Bunun için de özlük ve ekonomik alanda güvenceler ve de bilgi, kültür birikimi sağlayan olanaklar gereklidir. Bunlar sağlanmadığı için 'memurlaşan bir yargıç tipi' yaygınlaşmıştır.(40) Yargıç memurlaşınca 'ya sorumluluğunu başkalarıyla paylaşmak isteyecek' (yozlaşan bilirkişi kurumunda olduğu gibi) ya da 'politik güç dahil her türlü gücün etkisi altında kalacak' veya 'kalmış görünümünü verecektir' "(41)*

Bu durumda, *"Adalete yabancı unsurların yargılama faaliyetine etkisinin ortadan kaldırılması için başlıca şart, yargıcın ve avukatın bağımsız olmasıdır."(42) "Yargı bağımsızlığının beş görünüşü vardır: Yargıcın yansızlığı, yargıcın devlet karşısında bağımsızlığı, yargıcın düşünsel bağımsızlığı, toplum karşısında yargıcın özgürlüğü, kendine karşı yargıcın bağımsızlığı."*(43)

"Hukuk, soyut, düzenleyici bir yapı taşımasının ötesinde, onu temsil eden, hâkim, savcı, avukatlarla yaşanıyor. Bu yaşam kalabalığı içinde bunalıyorlar. Düzenin işleyişinde sorunlar var. Ezberci, şekilci insanımız hukukun biçimselliği içinde yitip gidiyor İşine geldiği zaman bu biçimselliği deliyor, eğip, büküyor. Hukuk, kitabına uyduruluyor. Hukuka uygun ahlâksızlık, hırsızlık, sahtekârlık sürüp gidiyor. Hukuk yaşamın gerisinde kalıyor! Yaşamı düzenleyemiyor, adaleti dağıtamıyor. Hukuk, guguklaşıyor. Hukuksuzluğun meşrulaştırıldığı bir alan oluyor hukuk! (...)

Hukuk, hukuku olduğu insana yakışmalı. Hukuk insan içindir, insan hukuk için değil. Yaratıcı, devingen toplumların, yaratıcı, devingen hukukları olur. Hukukun dayandığı insan anlayışının tartışılması, yeniden yorumlanması gerekir. Yaşayan, soluyan, insan olan, insanı duyan bir hukuk... Dönüşen, dönüşümlere açık, dönüşümlere yol gösterebilecek bir hukuk. Temellerinin, dayanaklarının hesabını verebilen, bunları tartışabilen zengin bir insan anlayışıyla yaşayan hukuk."(44)

Ancak burada önemli bir parantez açmamız gerekiyor: "Hepsi birden 'adalet'in öğelerini oluşturan hak, hukuk ve kanun, çoğu kez birbirine karıştırılan üç kavram. Hakların kanunlardan doğduğu, hukuk ile kanunun eş değer kavramlar olduğu sanılır çoğu kez. Hukukçular, 'hak' kavramının kurucu bir öğe mi olduğunu, yoksa açıklayıcı bir öğe mi olduğunu çok tartışırlar. Hakkın hukuktan doğduğu, hukukla tanımlandığı da bir kural olarak kabul edilir. Ancak, 'yaşamak hakkı' nasıl bir hak ise, 'idam' cezası da bir çeşit 'hukuk'tur.

Tanım daraltılınca bu çeşit çelişkileri açıklamak güçleşiyor. 'Hukuk'u 'üretim ilişkileri'ne, 'hak'ı 'üretici güçler'e eşitlesek, bu fazla zorlama bir benzetme olmaz. Çünkü hak kavramı, üretici güçler gibi gelişen, yenilenen, var olan hukuk sistemiyle çatışmaya giren ve onu değişmeye zorlayan dinamik bir kavram. Kanunlar ise hukukun biçimsel yanını temsil ediyorlar.

Bu biçimsel yan, bazen düpedüz bir hukuksuzluk kaynağı olabilir (Hitler'in de kanunları vardı!) ya da kısmen 'hukuka aykırı' olabilir Öte yandan, soyut ve evrensel bir özü olduğu, giderek mevcut üretim ilişkilerini dahi belirlediği sanılan, gerçekte tam tersine mevcut üretim ilişkilerinin bir türevi olan, içeriği ve yaptırımları şartlara göre değişen hukuk, 'hak' kavramını da aynı görelilik içinde değerlendirir, yani hak ihlâllerinin kılıfı da olabilir. (Darbe dönemlerinin de hukuku vardı!). Bu nedenle, 'hangi hukuk?' sorusunu hep sormak gerekiyor..."(45)

Burada bir parantez açarak anımsatalım:(46) "Carneyades, Roma'ya gittiği zaman iki konuşma yapmıştı. Birinci gün adaletin yararları üzerinde duruyor, adaletin önemini belirtiyordu. Adaletin erdemini dile getiriyor, adaleti göklere çıkarıyordu. İkinci gün ise adaletsizlikten söz etmekteydi. Bu kez adaletsizliğin erdemini gündeme getiriyor, adaletsizliğin insanlığa sağladığı yararları anlatıyordu. Vurgulamak istediği, dünya yüzünde hiçbir şeyin salt olmadığı, her şeyin görece olduğu ve kişilere göre, toplumlara göre değiştiğiydi. Yunan sofist filozofları bu yöntemi uygulayarak kuşkulanma, sorgulama ve yargılama yolu ile gerçeğe ulaşmaya çalışmışlar, bu arada salt gerçeğin varlığını da yadsımışlardır."(47)

II.1-) ÖZGÜRLÜK "SUÇ" OLABİLİR Mİ?

"Korku suçu,
suç cezayı doğurur."(48)

Öncelikle ve altını defalarca çizerek anımsatalım: Süleyman Demirel'in, *"Devlet rutin dışına çıkabilir,"*(49) dediği Türkiye'de, yine Süleyman Demi-

rel'e göre, *"Düşünceler tartılarak söylenmeli"dir!*(50)

Çünkü Etyen Mahçupyan'ın saptamalarındaki üzere: *"Bizde muhalefet ancak devletin çizdiği sınırlar içinde yapıldığı taktirde izin verilen bir faaliyettir (...) Türkiye, muhalefeti olmayan bir rejim hayali taşıyan bir devletin; toplumu kendisine benzetme uğruna her çabayı meşru saydığı; ve bu çabaları da hukuk sınırlaması olmadan ödüllendirdiği bir ülkedir."*(51)

Ve de Ayşe Kadıoğlu'nun deyişiyle, *"Türkiye'de muhakemenin yerini irade almıştır...(52) Cumhuriyet Türkiye'sinin en ideal öğrencileri sorunların cevaplarını bilen ancak kendileri soru sorma alışkanlığı edinmemiş kişiler olarak yetiştirilmişlerdir... Muhakeme yetisinin gelişmemiş olması, Türkiye'de siyasal kültürün özgürlük olgusuna yabancı kalmasına neden olmuştur."*(53)

Bu noktada Umur Talu bile, "Müdahale Rejimi" olarak nitelediği yapıyı bakın nasıl betimliyor: *"Düşünce, inanç, yazı, sanat, aşk, evlilik, bilim... Artık insana ait olan ne varsa, hepsi bir takım otoriteler nezdinde, gözetlemeye, dinlemeye, müdahaleye, cezalandırılmaya müstahak sayılıyor. (...)*

Tepemiz. devlet. Devlet, yasalarla, yasaklarla hayatımızın müdahili. Müdahili ve savcısı. Savcısı ve hâkimi. Hâkimi ve infazcısı. (...) Resmi zihniyet tabanda kökler de buluyor ve kökleşiyor ve birbirini besleyip duruyorlar. Kızın namusu... Kayan bir göz... Kulaktaki küpe... Atkuyruğu saç... Tutuşan eller... Baştaki örtü... Örtüsüz baş... Eteğin boyu... Gömleğin rengi... Okunan kitap... Yazılan yazı... Her fırsatta, her bahaneyle gücünü sizin hayatınız, sizin tercihleriniz üstünde denemeye hazır birileri çıkıyor... (...)

Tepeden tırnağa şiddetin devletleştirildiği, devletleştiği, kurumlaştığı... (...) Boğucu, içten içe faşizan bir atmosferde nefes almak zor"!(54)

Ve bu tablonun bir kez daha sergilediği üzere, *"Suç, cezanın niteliğinden çok, içinde oluştuğu toplumun koşullarına göre şekillenir."*(55) Çünkü Halit Çelenk'in ifade ettiği üzere, *"Ceza hukukunda önemli bir yeri olan criminologie'ye (suç olayını inceleyen bilim dalı) göre, suçların kökeni toplumsal, ekonomik ve siyasaldır. (...) Suç toplumsal koşulların bir ürünüdür. Ekonomik, toplumsal ve siyasal alanda çıkarılan yasalar ve uygulamalar toplumlarda bir düzen (ya da düzensizlik) yaratır. Binlerce yıldan beri süren ve bugün de içinde yaşadığımız sınıflı toplumlardaki düzen, güçlü sınıfların çıkarlarına göre ve bu sınıfların temsilcileri tarafından oluşturulagelmiştir.*

Böyle bir toplumsal düzende haksızlıkların, adaletsizliklerin, işsizliğin, yoksulluğun; emekçi halk yığınları, işçi, memur, emekli üzerinde çeşitli baskıların, insan hakları ihlâllerinin olacağı açıktır İşte suçlar, böyle bir ortam içinde oluşmakta, başka bir deyişle; böyle bir ortamda suç, toplumsal düzenin zorunlu sonucu olarak ortaya çıkmaktadır Bu nedenledir ki, dünyaca tanınmış ceza hukuku uzmanı Alfieri, 'Suçu toplum hazırlar, birey işler' demiştir. Bunun sorumlusu da gerçekte o haksız düzenin ya da düzensizliklerin yapımcıları, yaratıcıları, siyasal iktidarlardır.

Bu tür toplumlarda yürürlükteki düzen, suçu ve suçluyu üretiyor. Daha sonra da onu yargılıyor Oysa toplumsal düzen hakça olsa, ne suç üreyecek, ne de suçlu. O halde öncelikle çözülmesi gereken sorun; ekonomik, toplumsal ve siyasal haksızlıkların, çelişkilerin, yani haksız düzenin ortadan kaldırılması ve hakça bir düzenin kurulmasıdır Bu yapılmadıkça, yürürlükteki haksız düzen ve giderek toplumun tüm hücrelerine yansıyan çürüme ve yozlaşma sürecek ve daha nice suçlular üretecektir. O halde gerçek suçlu kim"(56) mi?

Yanıt nettir: Özgürlüğü "suç" ilan eden Engizisyon ya da K. Kraus'un, *"Cezalar, günah işlemek istemeyenlerin caydırılmasına yarar."* diyen "mantık(sızlığı)"dır...

II.2-) HUKUK(SUZLUĞ)UN TÜRK(İYE) KARELERİ

"Bir şey çirkinse gerçekten onu görmüyorsunuzdur "(57)

Türk(iye) "hukuk(suzluğ)"u mu?(58) Bu konuda -neyin ne olduğunun sergilenmesi için- en iyisi somut örneklere müracaat etmek...

"İçişleri Bakanlığı, Sivas katliamı nedeniyle haklarında tazminat davası açtığı sanıkları bir türlü bulamıyor! Oysa mahkemenin gazete ilanıyla aradığı sanıkların birçoğu cezaevlerinde bulunuyor"!(59)

"Manisa'da gençlere işkence yapmaktan mahkûm olan polislerin yedi yıllık davası tebligat engeline takıldı. Emniyet Genel Müdürlüğü Sözcüsü Feyzullah Arslan, Manisa davasında toplam 1020 ay ceza alan 10 polise tebligat yapılamamasında Emniyet'in suçlu olmadığını savunarak, 'Sanık polisleri biz de arıyoruz' dedi. Davayı başından beri izleyen eski CHP Milletvekili avukat Sabri Ergül ise halen görevde olan altı polisin nerede olduğunu açıkladı"!(60)

"Hacettepe Üniversitesi öğrencisi Birtan Altınbaş'ı 1991'de işkenceyle öldürdüğü iddia edilen dört polisin yargılandığı davada, davanın başından bu yana bulunamayan emekli polis memuru Naip Kılıç, avukatların iki yıl önce 'bu adreste oturuyor' diye mahkemeye bildirdikleri adreste bulundu. İki

yıldır mahkemeye 'bu adreste kimse yok' yanıtını veren polis, bu kez de davanın başından bu yana aynı adreste oturan sanıklardan İbrahim Dedeoğlu'nu bulamadığını bildirdi"!(61)

"5 Ekim 1999 tarihinde Adana'da DHKP/C üyelerinin barındığı iddia edilen hücre evine yapılan operasyonda, bitişikteki evde yanlışlıkla öldürülen 32 yaşındaki temizlik işçisi Murat Bektaş ile örgüt üyesi olduğu ileri sürülen 22 yaşındaki Erdinç Aslan'ın aileleri, dört sanık polisin 6 ay 20'şer gün ceza alması ve bu cezaların da tecil edilmesi üzerine AİHM'ye gitti"!(62)

"Sendikacı Süleyman Yeter'in gözaltında öldürülmesi davasından İstanbul VI. Ağır Ceza Mahkemesi'nden karar çıktı: Bir polise (Mehmet Yutar) 4 yıl 2 ay hapis cezası verildi, bir polis (Erol Erşan) beraat etti, dört yıldır yakalanamayan (Ahmet Okuducu) sanığın dosyası ayrıldı"!(63)

"Erzurum DGM, açık kimliği belli olmayan kişilerin gönderdiği e-postaları delil kabul ederek, Mustafa Coşkun hakkında dava açtı. Mustafa Coşkun, Cumhurbaşkanlığı, MİT, Emniyet Genel Müdürlüğü, İstanbul Emniyet Müdürlüğü, Sarıkamış Adliyesi ve askerlik şubesine gönderilen, 'Bölücü örgüte para yardımı yapıyor' şeklindeki sekiz ayrı e-posta nedeniyle tutuklandı. Coşkun hakkında 'Örgüte yardım, yataklık' suçundan beş yıl hapis istemiyle dava açıldı. İddianamede e-postalardaki suçlamalar dayanak yapılırken, ihbarı yapanların kimliğinin saptanamadığı da ifade edildi"!(64)

"Aralarında Şilili ozan Pablo Neruda'nın 'Oğulları Ölen Analara Türkü' şiirinin de bulunduğu altı yazı nedeniyle Kültür ve Sanatta Tavır dergisinin yazıişleri müdürü Ahu Zeynep Görgün ve sahibi Muharrem Cengiz hakkında TCY'nin 169. maddesindeki 'terör örgütüne yardım ve yataklık' iddiasıyla açılan davada 9 milyon 923 bin 735 lira para cezası ve derginin bir gün süreyle kapatılmasına karar verildi"!(65)

"Ankara DGM'de, 1972'de Deniz Gezmiş'e ağıt olarak yakılan 'Şarkışlaya düşürmesin oy oy' adlı türküyü çalan Özgür Radyo DJ'i ve yayın yönetmeni hakkında TCK 312'ye muhalefetten, 'bölücülük'ten dava açıldı"!(66)

"Çikolota, çokomel ve bisküvi çalan ve 45 gün hapiste kalan üç gencin 8 yıl hapsi istenirken; onlara işkence yapan polislerin 'yeni açılan' davasında 3 yıl isteniyor. Ali T. adlı genç, henüz 16 yaşındayken iki arkadaşıyla birlikte Beyoğlu'ndaki bir depodan çokokrem, çikolata ve bisküvi çaldığı iddiasıyla 45 gün cezaevinde kalıp, 8 yıl hapis istemiyle yargılanırken, kendisine kötü muamelede bulunduğu iddia edilen polisler hakkında yaklaşık 1 yıl 2 ay sonra üç yıla kadar hapis istemiyle dava açıldı"!(67)

"Türkiye İnsan Hakları Kurumu'nun verilerine göre,(68) Türkiye'de 1990 ile 2002 arasındaki 11 yıllık süreçte saptanabilen 14 bin 500 işkence, 1261 yargısız infaz, 518 gözaltında ölüm ve 216 gözaltında kayıp vakası yaşandı"!(69)

2002'de Türkiye'de yaptığı çalışmada Uluslararası Af Örgütü: *"Türkiye'de gözaltında cinsel şiddet ve tecavüze uğrayan kadınlar konuşamıyor. Toplumu hedef alan suçlularsa cezalandırılmadan suç işlemeyi sürdürüyor"!*(70)

Bu kadarı yeter mi?(71)

Hayır yetmez... Bunlara eklenmesi gereken bir de sansür faslı vardır...

II.3-) VE SANSÜR

"Artık kalbimde özleme değil
ümide yer vereceğim.
Ve geçmişten ancak geleceğe
kuvvet olanı benimseyeceğim."(72)

"Büyük medya patronları sürekli olarak pazarları hâkimiyetleri altına almakla, bilançolarını şişirebilmek için haberlerin seviyesini düşürmekle ve dünyanın dört yanındaki izleyicilerine Amerikan propagandalarını dayatmakla suçlanıyorlar. (...) Birkaç büyük firma dünya medyasını ele geçiriyor... (...) Medya Amerikan şirketlerinin hâkimiyeti altında,"(73) diye betimleyebileceğimiz çerçevede RTÜK'lü,(74) kapitalist tekelli Türk(iye) medyasının ABD patentli "embedded correspondant"ın(75) muzdarip olduğu malumun ilamıdır...

Bu bağlamda da bilmeyen yok: *"Medya, kendi tarihinin en antidemokratik, en teslimiyetçi ve en mutaassıp dönemini yaşıyor!"*(76)

Kolay mı? *"İletişim Şürası'nda medya patronlarının ihalelere katılmasına izin verilmemesi istenen"*(77) Türkiye'de egemen baskı ve sansür denince, ister istemez şunlar anımsanıyor: "Takrir-i Sükûn", "1931 Basın Yasası", "Milli Şef Dönemi" "Tan Matbaası'nın basılması"(78) vb'leri, vb'leri...

Ardından da *"Tek parti dönemi bitip DP iktidarında baskılar tekrar artar. Bir sıkıyönetim komutanının açıkladığı yasaklar içinde, 'ikinci baskı yasağı' bile yer alır"!*(79)

Ve darbeler dönemi... *"12 Mart 1971 Türkiye'de hâlâ etkisini sürdüren olağandışı baskı metotlarının yaygınlaştığı bir dönemdir. 12 Mart'ın ardından 12 Eylül 1980'le kurumsallaşan baskı gelmiştir. Düşünce açıklama özgürlüğü bakımından yaşanılan en karanlık dönemlerden biri 12 Eylül olmuştur; bu dönemin temel bir özelliği de, uygulamaların Anayasa'dan başlayarak kurumsallaştırılması ve ülke geleceğinin de baskı altına alınmasıdır.*

Örneğin 12 Eylül 1980-12 Mart 1984 arasında gazete kapatma tablosu şöyledir: Milli Gazete 4 kez 72 gün;Cumhuriyet 4 kez 41 gün; Tercüman 2 kez 29 gün; Günaydın 2 kez 17 gün; Güneş 1 kez 10 gün; Milliyet 1 kez 10 gün; Tan 1 kez 9 gün; Hürriyet 2 kez 7 gün kapatılmıştı."(80)

Özetle görmezden gelinemez: *"Basın tarihimizi aynı zamanda sansür tarihi olarak da okuyabiliriz.(81) İlk adımda başlayan sansür için şu yöntemler kullanılmıştır: Gazete kapatma, öndenetim, satın alma ve cinayet..."*(82)

Geçmişten bugüne hep böyleydi bu... Biraz geriye dönüp göz atarsak: *"II. Abdülhamit döneminde sansür dallanıp budaklanmış ve akıl almaz örneklerle çeşitlenmiştir. Türk basınının nefes almaya bile korktuğu günlerdir. Tiyatroya kadar uzanan sansürün dehşetini ve budalalığını gösteren örnekler yıllarca unutulmayacak niteliktedir."*(83)

"İyi de varılan nokta ne" mi?(84) Avni Özgürel'in deyişiyle: *"Çıkarılacak Basın Yasası ile 'düşünceyi ifade özgürlüğü'nün en önemli aracı niteliğindeki basına yönelik bir cendere oluşturulacak. Hükümet başarılı olursa, belki Osmanlı'dan da geri gidilecek"!*(85)

III-) "HAYIR EVET'TEN ÖNCE GELİR"!

"En büyük kötülük
direnme yoksunluğundan gelir!"(86)

Düşünce (ve ifade) özgürlüğünü prangalara vurdurmamış insanlar; tarihlerini ve gerçeklerini tek boyutlu ezberle değil; eleştirerek öğrenip, yaşarlar. Tarih ve yaşanan gerçek özgür insanlar için, tek boyutlu propagandaya indirgenemez. Çünkü, *"Bilinç ve eller zamanı kavramak içindir,"* diyen Octavio Paz ekler: *"Gözler açık uyumalı, ellerimizle görmeliyiz düşlerimizi,/ düş görmeliyiz yönünü arayan ırmağın uykulu kıpırdanışlarıyla,/ düş gören güneşin hülyaları, kurduğu dünyaları,/ yüksek sesle görmeliyiz düşlerimizi, söylemeliyiz şarkıları kökleri dışarı uğrayana kadar."*(87)

Bugünümüzü boğan, yaşamımızı kâbusa çeviren olayların "başka türlüsü"nü düşünmeye, özlemeye, tasarlamaya; özgür insanlar olarak, elbette hakkımız var. Bu hakkımızı hiç kimse gaspedemez. Umudumuzu, özlemlerimizi; resmi ideolojiye iğdiş ettiremez; dünyanın nasıl güzelleşeceği düşünü kurmadan, "başka türlüsü"nün rüyalarını görmeden nefes alamayız! Bunun içindir ki Rawls'ın deyişiyle, *"Herkese eşit özgürlük"*ten ve yani tahakkümsüz özgürlüklerden yana olmalıyız! Tahakkümsüz özgürlük otoriterliğin panzehiridir!

Dostoyevski'nin, *"Her insan herkes karşısında her şeyden sorumludur,"* uyarısını "es" geçmeden, *"Hayır'ın evet'ten önce geldiği kesitte"*(88) söylenmesi gereken her sözü söylemekten, yazılması gerekeni özgürce ak kağıda nakşetmekten geri durulmamalıdır...

Goethe'nin, *"Kendimizi nasıl tanımlayabiliriz? Hiçbir zaman spekülasyonla değil, ama eylemle... Ödevini yapmaya çalış. Değerinin ne olduğunu hemen anlayacaksın. Ödevin nedir? Günün gereksinimlerini gidermek"* uyarısını dikkate alan ve *"Benim ülkem, sahip olduğum değil, yaptığımdır,"*(89) diyen her muhalif özgürce yazmalı, tartışmalı, eleştirmelidir... En doğal insani hakkını kullanmalı ve gaspettirmemelidir!

Unutulmasın, *"Yazmak her zaman kişinin özbenliğini ve dünyayı -kişisel ve kolektif varoluşu- keşfetme çabasıdır"!*(90) Ve Özdemir Asaf'ın dizelerindeki deyişiyle, *"Yazmasam değil,/ Yazıp üstünü çizsem.../ Ne olur.../ Ya bir şey, ya bir şey değil.../ Biri gelir, altındaki yazıyı,/ Biri, üstündeki çizgiyi okur"!* İnsanlar yazarak, konuşarak, tartışarak, değerlendirerek anlaşır. Dünyanın hiçbir yerinde yazıların ve sözlerin insan öldürdüğü görülmemiştir!

Edip Cansever'in, *"Ne gelir elimizden insan olmaktan başka"*; P. Eluard'ın, *"İnsan kendi gerçeğinden başka bir şey olamaz,"* uyarılarını "es" geçmeyip, *"aydın devlete göre pozisyon almaz,"* kararlılığıyla düşünce (ve ifade) ile örgütlenme özgürlüğü sonuna dek -diyeti ödenerek- hayata geçirilmelidir...

Neden mi? Bir Yugoslav Atasözü'nde de denildiği gibi, *"İnsan balık gibidir, balık sudan çıkınca, insan insanlığından çıkınca ölür"* de, ondan...

Bir şey daha: *"En büyük özgürlüğümüz 'hayır' diyebilme özgürlüğüdür"!*(91) *"Artık her söz, her 'Hayır' bir eylemdir"!*(92)

Ve nihayet: *"Güzel günler göreceğiz çocuklar/ Motorları maviliklere süreceğiz..."*(93)

Dipnotlar

1 "Suçlu Benim!"
2 Mevlana.
3 Akın Birdal, Özgür Bakış, 26 Eylül 1999, s.4.
4 Kendi göçüp gitse de, mücadelesi ve ardında bıraktıklarıyla hep aramızda olan Ayşe Nur Zarakolu için bkz: Ayşe Nur Zarakolu, Yazma ve Yayınlama Özgürlüğü İçin, Belge Yay., 2002.
5 Geçerken anımsatalım: "Ülkemizde en yalama hale sokulan kavramlardan biri, düşünce özgürlüğü oldu. İnsan hakları kavramı gibi!" (Ragıp Zarakolu, Özgür Bakış, 7 Mayıs 1999, s.3.)
6 A. F. Başgil, İlimin Işığında Günün Meseleleri, s.161-179.
7 Mill Stuart John, Özgürlük Üstüne, Çev: Alime Ertan, Belge Yay., 1985, s.96.
8 Şahin Alpay, "69 ve 312", Milliyet, 1 Nisan 2000, s.22.
9 "Özgürlük içinde yanlışlık yapılabilir, ancak tutsaklık bir ulusu ölüme sürükler." (Matteotti.) "Özgür bir devlette herkes istediğini düşünür ve düşündüğünü söyler. (Spinoza (1632-

1677.) "Özgürlük daha yüksek politik bir amacın aracı değildir. Onun kendisi politik bir amaçtır." (A. Lord.)
10 C. W. Ceram.
11 Rosa Luxemburg, Yeni Yol Dergisi, Yeni Dizi No:1, Temmuz 1999, s.111.
12 Oliver Wendell, Milliyet, 3 Mayıs 2000, s.22.
13 Avrupa İnsan Hakları Divanı, aktaran: Ömer Madra, "Kalktık, Mahmur Gözlerimizi Ovuşturuyoruz", Yeni Binyıl, 7 Mayıs 2000, s.15.
14 Ahmet Necdet Sezer, Radikal, 27 Nisan 1999, s.5.
15 Ahmet Necdet Sezer, Radikal, 29 Nisan 1999, s.9.
16 Ahmet Necdet Sezer, Yeni Binyıl, 5 Mayıs 2000, s.3.
17 Ahmet Necdet Sezer, Milliyet, 26 Nisan 2000, s.22.
18 Ahmet Necdet Sezer, aktaran: Ömer Madra, "Kalktık, Mahmur Gözlerimizi Ovuşturuyoruz", Yeni Binyıl, 7 Mayıs 2000, s.15.
19 Ahmet Necdet Sezer, Radikal, 27 Nisan 2000, s.6.
20 Sami Selçuk, Yeni Binyıl, 5 Mayıs 2000, s.3.
21 Müşür Kaya Canpolat, "Yargının İlkesel ve Somut Sorunları", Cumhuriyet, 5 Nisan 2003, s.2.
22 Ümit Kardaş, "Şiddetin Egemenliği", Cumhuriyet, 29 Şubat 2000, 15.
23 "Her yeni fikir, başlangıçta diğerleri arasında azınlıkta kalır." (Thomas Carlyle.)
24 Gülay Göktürk, "Demokrasi Karşıtlığı da Bir Fikirdir", Sabah, 28 Ekim 1999, s.26.
25 "Dinlemeyi öğrenirsen, kötü konuşmalardan bile yararlanabilirsin." (Plutarch.)
26 Sami Selçuk, Özgür Bakış, 27 Şubat 2000, s.4.
27 Konfüçyüs.
28 "Kasıt kavramı günümüzde saydamlaşmış bir hukuk terimidir ve güdü (saik), amaç (maksat) ve erek (gaye) kavramlarından ayrılmış, hukuk bilimi ve uygulaması bu ayrılıkları saptayacak düzeyde incelip gelişmiştir." (Sami Selçuk, Özlenen Hukuk/Yaşanan Hukuk, Yeni Türkiye Yay., 2003, s.36.)
29 Haşim Kılıç, "Özgürlüğün Önü Açılmalı", Radikal, 31 Ekim 2002, s.7.
30 "Düşünce Zıt Olanı Savunur", Radikal, 14 Şubat 2001, s.9.
31 Hacı Ali Özhan, "Bir Mahkeme, Bir Gerekçeli Karar", Radikal, 24 Şubat 2003, s.9.
32 Türker Alkan, "Ruh Polisi", Radikal, 1 Mart 2000, s.5.
33 Umur Talu, "Sansür Bütündür Bölünemez!", Milliyet, 19 Şubat 2000, s.4.
34 Dante.
35 Cem Alptekin, "Avukat Olmak", Radikal İki, 18 Şubat 2001, s.13.
36 "Savunma, taviz değil, vazgeçilmez bir haktır." (Adnan Ekinci, "Çağdaşlık ve Avukatlık", Radikal, 14 Nisan 2001, s.8.) Ancak "Hukuk öğrenimi boyunca, kendini meslek hayatına bir adalet savaşçısı gibi hazırlayan çiçeği burnunda bir avukat, mesleğinin ilk altı ayı içinde yargının gerçek yüzünü görür, düzeninin işleyişini kavrar, itaatin şart olduğunu hemen öğrenir. (...) Duruşma kelimesinin Fransızca karşılığı 'debat' Debat'ın kökeni ise 'tartışma' anlamına 'debattre'den geliyor... Dünya hukuk literatüründe tüm duruşmalar, hüküm verilmeden önce tartışmanın gerekliliğini vurgular, hatta 'olmazsa olmaz koşul' olarak değerlendirir. Türkiye'de ise duruşma, avukatlar için kelime anlamına uygun olarak duruşulduğu, yani mümkün olduğu kadar az konuşularak dik durulduğu bir şekilde cereyan etmekte." (Adnan Ekinci, "Hizmetin 'Kamu' Hali", Radikal, 10 Nisan 2001, s.8.)
37 Adnan Ekinci, "Görmezden Gelinen 'Hasımlar' ", Radikal, 9 Nisan 2001, s.9.
38 Yücel Sayman, "Hukuk Devleti Yok", Radikal İki, 1 Kasım 1998, s.4.
39 Çetin Aşçıoğlu, "Yargı Bağımsız Değil", Cumhuriyet, 16 Şubat 2003, s.12.
40 "Tanrıya dua edin; sizi yargıç kimliğini kazanmamış ya da kaybetmiş, memurlaşmış bir yargıç önüne çıkartmasın..." (Çetin Aşçıoğlu, "Bireyler Türk Yargısına Neden Güvenmiyor?", Cumhuriyet Bilim Teknik, No:825, 11 Ocak 2003, s.7.)
41 Çetin Aşçıoğlu, "Bir İnsanlık Hakkı: Adil Yargılanma", Cumhuriyet Bilim Teknik, No:733, 7 Nisan 2001, s.10-11
42 Ergin Cinmen, "Vatan Haini Üreten Hukuk Düzeni Olur mu?", Radikal İki, 16 Şubat 2003, s.12.
43 Sami Selçuk, Özlenen Hukuk/Yaşanan Hukuk, Yeni Türkiye Yay., 2003, s.185.
44 Ahmet İnam, "Hukuk ve Hayat", Cumhuriyet Bilim Teknik, No:772, 5 Ocak 2002, s.11
45 Tahir Abacı, "Toplum, Hak, Hukuk, Kanun", Radikal İki, 25 Mart 2001, s.8.
46 Kendi hesabıma ben, "Utopia"nın yazarı ve hukukçu Thomas More'nin avukata gereksinim duymayan adalet anlayışına büyük değer biçiyorum. Çünkü, "Utopia"nın yani "Olmayan ülkenin" yaratıcısı olan O'nun eşitlikçi-özgürlük ülkesinde, avukatlara yer yoktu. O'nun ülkesinin basit hukuk düzeni, profesyonel hukukçulara gereksinim duymayacak kadar insanlara aitti; bu tür bir hukuka, hangi insanın itirazı olabilir?
47 M. İskender Özturanlı, "Sami Selçuk Olayı-1", Cumhuriyet, 24 Ekim 2001, s.2.
48 Voltaire.
49 Süleyman Demirel, aktaran: Ali Bayramoğlu, "Adres: Jİ-TEM", Yeni Binyıl, 15 Şubat 2000, s.5.
50 Süleyman Demirel, Cumhuriyet, 4 Ekim 1999, s.6.
51 Etyen Mahçupyan, "Türkiye Bir Demokrasi mi?" Yeni Binyıl, 15 Şubat 2000, s.9.
52 "Bireyin özneye dönüşebilmesi ötekini de özne olarak tanımasından geçer." (Ümit Kardaş, "Birlikte Yaşayabilecek miyiz?", Radikal İki, 3 Kasım 2002, s.4.)
53 Ayşe Kadıoğlu, Cumhuriyet İradesi, Demokrasi Muhakemesi, Metis Yay., İstanbul, 1999, s.12.
54 Umur Talu, Milliyet, 15 Haziran 1999, s.4.
55 Aslı Erdoğan, Radikal, 6 Temmuz 1999, s.4.
56 Halit Çelenk, Cumhuriyet, 16 Temmuz 1999, s.2.
57 Henri Matisse.
58 Bkz: Hayrettin Ökçesiz, "Hukuk Başkalarının Hakkıdır", Öteki Okumalar Dergisi, No:1, Şubat 2003, s.50-56; Ahmet Ulvi Türkbağ, "Kimlik, Hukuk ve Adalet Sorunu", Doğu Batı Dergisi, Yıl:6, No:23, Mayıs-Haziran-Temmuz 2003, s.207-216; Adnan Ekinci, "Hukukun İnsan Yüzü... Radikal, 18 Şubat 2001, s.13; "Hukuk Dışı Uygulamalar Tahammül Sınırlarını Zorluyor", Fıratta Yaşam, Yıl:5, No.187, 31 Mart 2003, s.2; Çetin Aşçıoğlu, "Hukuku Yozlaştıran Hukuk Öğretimini Sorgulamalı", Cumhuriyet Bilim Teknik, 1 Mart 2003, s.7; "Barolar Ne İşe Yarar?", Radikal, 12 Nisan 2001, s.8; Ümit Kardaş, "Beterin Beterine Doğru", Radikal, 23 Ocak 2002, s.9; Adnan Ekinci, "Yargı Siyasallaşırken", Radikal, 13 Nisan 2001, s.8; Adnan Ekinci, "Avukatlar ve Hukuk: Acil Sorunlar Atlanıyor", Radikal, 11 Nisan 2001, s.8; Kadir Şinas, "Beni Yakacaklar Tüm Avukatların Yerine", Radikal İki, 2 Temmuz 2000, s.4; Kemal Göktaş, "Avukatlıkta Yeni Düzen" Radikal, 6 Mayıs 2001, s.8; Mehmet Merdan Hekimoğlu, Radikal (ki, "Adil Yargılanma Hakkı", 29 Temmuz 2001, s.9; Taha Akyol, "Yine Hukuk...", Milliyet, 10 Şubat 2003, s.15; Adnan Keskin, "Yargıtay'dan Gazeteciye Etik Koruma", Radikal, 17 Mart 2003, s.7; İsmet Berkan, "Başbakanların Suç İşleme Özgürlüğü", Radikal, 10 Temmuz 2000, s.3; Zülfikar Ali Aydın, "Fikirler Tankla Topla Öldürülemez" Yeni Binyıl, 3 Temmuz 2000, s.17; Kriton Dinçmen, "Düşünme Üzerine... Cumhuriyet, 1 Mart 2003, s.2; "Bu Yasağın Adı: Yüzde 70" Fıratta Yaşam, Yıl:5, No:188, 7 Nisan 2003, s.1-11, Çetin Aşçıoğlu,

'Hak' Deyince", Bilim Teknik, No:837, 5 Nisan 2003, s.10.
59 Adnan Keskin, "Adalet Hangi Adreste?", Radikal, 1 Nisan 2003, s.11.
60 Demet Bilge, "Manisa'yı Unutma Unutturma", Radikal, 15 Mart 2003, s.5.
61 Gökçer Tahincioğlu, "12 Yıldır Aranan Polis Bir Türlü Bulunamıyor", Milliyet, 13 Şubat 2003, s.14.
62 Neşet Karadağ, "...'Çat Kapı İnfaz' AİHM'de", Radikal, 11 Şubat 2003, s.5.
63 "Bir Canın Bedeli Dört Yıl", Radikal, 2 Nisan 2003, s.7. Ayrıca bkz: "Öldüren İşkenceciye 4 Yıl Hapis", Cumhuriyet, 2 Nisan 2003, s.4.
64 Demet Bilge, "E-Postalar Hapse Götürdü", Radikal, 31 Mart 2003, s.11.
65 "Neruda Şiiri İçin 'Bir Gün' Kapatma", Cumhuriyet, 27 Mart 2003, s.3.
66 Adnan Keskin, "Türkü Yargılayan Türkiyem", Radikal, 9 Nisan 2003, s1-7
67 Semra Pelek, "Gofret İçin 8 Yıl İşkenceye 3 Yıl", Milliyet, 1 Mart 2003, s.5.
68 "İnsan hakları kavramı ideoloji bağlamından azade değildir." ("Neden Bir Humanite, Neden İnsan Hakları", Humanite Dergisi, No:1, Mart 2003, s.5.) Ayrıca bkz: Aysel Göçer, "İnsan Hakları Nedir?", Felsefeci Dergisi, No:2, 15 Mart-14 Mayıs 2003, s.42-45; "Küreselleşme İnsan Haklarını Yaralıyor", Cumhuriyet, 8 Aralık 2000, s.9; Humanite Dergisi, No:1, Mart 2003; Ercan Kanar, "İnsan Hakları Mücadelesinde Küresel Problemler", s.75-84; Serge J. Flere, "İnsan Hakları ve Kapitalist Küreselleşmenin İdeolojisi", s.85-91; Suat Parlar, "Liberalizmin Estetik Kılıfı: İnsan Hakları", s.118-128.
69 "TİHAK Verileri: İşkence Ayıbı Sürüyor", Cumhuriyet, 31 Mart 2003, s.4.
70 Hatice Yaşar, "Suç Gizli, Suçlu Serbest", Radikal, 28 Şubat 2003, s.3.
71 Ayrıca bkz: "İHD: Yıl 2002 Hâl ve Gidiş 'Aynı' Odak Dergisi, No:2003-03 (SN:17), 8 Mart 2003, s.30; "İHD: 2002'de Hak İhlâlleri Değişmedi", Yeniden Özgür Gündem, 24 Şubat 2003, s.3; "Tecavüz Mağduru N.Ç.'nin Babası İsyan Etti", Fırat'ta Yaşam, Yıl:5, No:184, 10 Mart 2003, s.3; Adil Harmancı, "Cezaevinde Coplu Tecavüze Uğrayanlar Hayata Küstü", Yeniden Özgür Gündem, 3 Şubat 2003, s.3; "Dayak Üstü Dava", Radikal, 4 Mart 2003, s.5; "İşkencecileri Kendi Belgeleri Ele Verdi", Evrensel, 8 Şubat 2003, s.3; "İhlâller OHAL'i Aratmıyor", Evrensel, 8 Şubat 2003, s.4; "Polis Dayağı Yatalak Hale Getirdi", Yeniden Özgür Gündem, 20 Şubat 2003, s.3; Celal Başlangıç, "Manisa Davasına Bak İşkenceyi Tanı", Radikal, 7 Nisan 2003, s.4; "Can Dayanmayacak İşkence Yapıldı", Cumhuriyet, 9 Nisan 2003, s.4; "İşkence Yapıldığı Açık", Evrensel, 9 Nisan 2003, s.3.
72 Andre Gide.
73 Benjamin Compaine, "Küresel Medya", Foreign Policy Türkiye Baskısı, No:24, Kasım-Aralık 2002, s.10-11.
74 Bkz: "RTÜK'ten Ceza Yağdı", 2000'de Yeni Gündem, 21 Ocak 2001, s.2; Serkan Duygu, "RTÜK, Koçyiğit'e Sigarayı Yasakladı", Milliyet, 18 Ocak 2001, s.4; "RTÜK Diyor ki: TV İzleme, Gazete Okuma", 2000'de Yeni Gündem, 30 Ocak 2001, s.2; "RTÜK'e Felsefe Lazım", 2000'de Yeni Gündem, 24 Ocak 2001, s.2.
75 "iliştirilmiş gazetecilik"
76 Mustafa Sönmez, "Medyada Yüzleşme Korkusu", Evrensel, 25 Şubat 2003, s.5.
77 "Tekelleşme Engellensin", Cumhuriyet, 22 Şubat 2003, s.6.
78 Ahmet (ak(r, Radikal, "Cumhuriyet, Basında Sükûnet (ster!", 25 Temmuz 2001, s.8.
79 Ahmet (ak(r, Radikal, "İkinci Baskı Yapmak Yasak!", 26 Temmuz 2001, s.8.
80 Ahmet Çak(r, Radikal, "12 Mart ve 'Cadı Avı' Günleri" 27 Temmuz 2001, s.8.
81 Bkz: Celal Başlangıç, "Tehlikeli İş: Gazetecilik", Radikal, 10 Şubat 2003, s.7; Avni Özgürel, "Gazetecilik Zor Zenaat", Radikal, 26 Ağustos 2001, s.9; "Gazeteciler İçin Durum Değişmedi", Evrensel, 25 Ocak 2001, s.2; "26 Gazeteci Öldürüldü", 2000'de Yeni Gündem, 5 Ocak 2001, s.2; Nilgün Cerrahoğlu, "Gazetelerin Vatanı", Milliyet, 22 Ocak 2001. s.23; "Web Gazeteciliğinde Kriz", 2000'de Yeni Gündem, 22 Ocak 2001, s.2; "Kıyımın Sorumlusu Patron Gazetecileri", 2000'de Yeni Gündem, 27 Mart 2001, s.2; "Aç-Kapa Gazeteleri", 2000'de Yeni Gündem, 11 Ocak 2001, s.2; Hasan Pulur, "TRT'ye 23 Soru...", Milliyet, 17 Şubat 2003, s.3; Bahar Tanrısever, "TRT Kabuk Değiştiriyor", Cumhuriyet, 30 Aralık 2000, s.17.
82 Ahmet (ak(r, Radikal, "Basın Tarihi: Sansür Tarihi" 22 Temmuz 2001, s.8.
83 Ahmet (ak(r, Radikal, "Sansürün Altın Yılları ve Abdülhamit...", 23 Temmuz 2001, s.8.
84 "Televizyon imajları, gerçekle ilgileniyor gibi görünerek, insanları gerçekten koruyor ve onları rahatlatıyor." (Beral Madra, "Kimsenin Umursamadığı Panzehir", Radikal, 1 Ocak 2001, s.19.) Ve de "Türkiye halkı günde ortalama dört saat televizyon seyrediyor." (Tolga Akıner, "Erotizm, Ama Yalnız", Radikal, 2 Ocak 2001, s.6.) Ayrıca bkz: Emre Kongar, "2001 Yılı Biterken Medyadaki Eğilimler", Cumhuriyet, 27 Aralık 2001, s.14; Varlık Özmenek, "İnsanlığın Alemi Yok ve Pet-Medya Türküleri", 2000'de Yeni Gündem, 14 Ocak 2001, s.5; Güray Öz, "Savaştaki Medya", Cumhuriyet, 26 Mart 2003, s.6; Güray Öz, "Medya ve Savaş: Onlar da Muharip", Sol Dergisi, No:198, Nisan 2003, s.32-35; Dilek İmançer, "Çağdaş Kimliğin Yapılanma Süreci ve Televizyon", Doğu Batı Dergisi, Yıl:6, No:23, Mayıs-Haziran-Temmuz 2003, s.233-250; Eşref Özdemir, "Televizyon ve Çocuk", Cumhuriyet, 13 Haziran 2001, s.2; "Televizyon Çocukların Yaratıcılığını Öldürüyor", Evrensel, 6 Nisan 2001, s.2; Memetcan Demiray, "TV Eğitmeli mi, Eğlendirmeli mi?", Milliyet, 1 Şubat 2001, s.21, Semra Kardeşoğlu, "TV Şiddete 'Teslim' mi Olduk?", Milliyet, 24 Aralık 2000, s.22.
85 Avni Özgürel, "Osmanlı Daha mı İyiydi?", Radikal, 10 Mart 2002, s.11.
86 Groce.
87 Octavio Paz, Uzak Komşu, s.36-70.
88 1945'de Picasso'nun kendisine, "Hayır evet'ten önce gelir," dediğini aktarır R. Garaudy...
89 Ernst Cassirer, Devlet Efsanesi, s.220.
90 Nadine Gordimer, Kimi Güzelliklere Doğar, çev: Şeniz Türkömer, Doğan Kitapçılık, 1999.
91 Emine Demirel Yılmaz, "...'Hayır' Diyebilme Özgürlüğümüz", Cumhuriyet, 5 Nisan 2003, s.2.
92 Osman Çutsay, "Tüccar Düşürmesi", Eski Dergisi, No:18, Nisan 2003, s.17.
93 Nâzım Hikmet.

KARANFİL ALEVLERİ, Şiir
Berrin TAŞ
5.000.000 TL.

İNSANCIL YAYINLARI

ANILARIMDA

Memet TAYAK

Bir soruydun anılarımda
yanlış adrese gelmiş bir mektup
İkinci kez izlenmiş bir film
ucuz sinemaların halk günlerinde
ilk uçurtması bir çocuğun
bir çırağın el konulmuş ilk haftalığı

gecikmiş vakitlerde gelen
bir misafirdin anılarımda
her sabah nedense erkenden giden

örtük bir tümceydin
"bir gün" "belki de" kadar
tedirgin bir tedbirdin hep
saklanan korkumdun
katil adayları görürdün
halkekmek kuyruklarında

zor soru amortişiydin anılarımda
bütün sınavlarımda koca bir sıfır
ilk hatırladığı bir ihtiyarın
mahalle maçlarının ilk yenilgisi

bir devrimcinin ilk eyleminde yakalanmasıydın
ilk yağmuru bir tarlanın
kelepir, çerçeveli bir ayna
görüntüler mezarlığında
rengi atmış bir tablo
eski eşya satıcılarında

yazmadan bitirdiğimdin anılarımda
bitirmeden yazdığım.

ORTAÇAĞ ESTETİK DUYARLILIĞI ve BOETHIUS'UN MÜZİK FELSEFESİ*

C. Doğan YAŞAT

Giriş

Bu araştırmanın çıkış noktasını, Ortaçağ düşünce ve sanat anlayışının yorumlanmasında görülen kimi eksikliklerin oluşturduğu boşluğun doldurulmasına katkıda bulunma çabası belirlemektedir. Ortaçağ adı verilen ve sınırları tam olarak da ayrıştırılamayan, ancak düşünce ve sanat tarihi açısından son derece önemli bir hazırlık zemini sayılabilecek olan bir dönemin, hak ettiği önemi hâlâ tam anlamıyla kazanamamış olduğu ileri sürülebilir.

Ortaçağ'ın böyle bir akıbete uğramasının en belirgin sebeplerinden birinin bu dönemdeki dinsel etki ve kilise baskısı olduğu söylenebilir. Buna bakılarak, Ortaçağ'dan ve özellikle Avrupa Ortaçağ'ından, her tür ilerleme düşüncesinin din tarafından engellendiği, 'yeni'nin önünün kesildiği "karanlık" bir çağ olarak söz edilir. Bu noktada, bu çalışmanın karşı çıkışı özellikle bu "karanlık" nitelemesine yönelmektedir. Çünkü, önemsiz sayılan bu dönem, düşüncede ve sanatta birçok yeniliğin temellerinin atıldığı ve büyük bir ilerleme kabul edilen Rönesans döneminin hazırlayıcısı olmuştur. Söz konusu dönemin hazırlayıcı özelliği, iddia edilenin aksine din-dışı etkilere de kendini bütünüyle kapatmamıştır. Bu doğrultuda, Ortaçağlının sanat kavrayışı ve estetik görüsü dini temellerin yanı sıra felsefi temellerden de faydalanmıştır.

Buradan hareketle bu çalışma, Ortaçağ'ın estetik problemlerinin değerlendirilmesi çerçevesinde dönemin genel estetik anlayışını yansıtmayı ve bu anlayışın felsefi temellerini göstermeyi deneyecektir. Bu çerçevede, Ortaçağ estetik duyarlılığının bir yansıması olarak *Boethius*'un müzik kuramı ve bunun felsefi açılımları tartışılmaya çalışılacaktır.

Yukarıda verilen yöntemsel ve kavramsal çerçeveden hareketle, çalışmanın Giriş bölümünü izleyen *"Ortaçağ Felsefesi"* başlıklı birinci bölümünde, araştırmanın çıkış noktası doğrultusunda, Ortaçağ müziğini ve müzik dilini etkilediği varsayılan kuramsal çalışmalar aktarılmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda, Ortaçağ estetik duyarlılığını oluşturan *Augustinus, Scotus Eriugena ve Bonaventura* gibi filozofların görüşleri alt bölümler halinde sunulacaktır. Araştırmanın *"Ortaçağ Estetik Duyarlılığı"* başlığını taşıyan ikinci bölümünde ise, önceki bölümde serimlenen kuramlar doğrultusunda oluşturulduğu varsayılan, dönemin estetik anlayışı ayrıntılı biçimde tartışılmaya çalışılacaktır. Ortaçağ estetiği, *"Estetik-Etik İlişkisi: Kaldkagathia"* *"Estetik Evren Kavrayışı"* ve *"Oran Estetiği"* alt bölümleri dahilinde açımlanacaktır. Üçüncü bölüm, *Boethius*'un müzik felsefesine ayrılmış; araştırma ele alınan sorunların bir dökümünün verildiği *Sonuç* bölümüyle tamamlanmıştır.

I. Bölüm: Ortaçağ Felsefesi

Bu araştırma bağlamında estetik üzerinden irdelenecek dönem olan Ortaçağ, düşünce tarihi açısından, her zaman üzerinde en fazla konuşulan, en çok tartışılan ve eleştirilen dönemlerden biri olmuştur. Geleneksel tarih yazıcılığı anlayışından kaynaklanan, tarihin bölümlere ayrılması alışkanlığına sahip tarih yazıcılarının yaptığı genel ayrım, yani Ortaçağ'ın bitiminin ve başlangıcının belirlenmesi, kimi rahatsızlıklara yol açabilir. Vakanüvisler Ortaçağ'ı 340'lı yıllara rast gelen Roma İmparatorluğu'nun çökmesiyle başlatıp, 1400'lü yıllara değin getirip *Colomb*'un Amerika'yı keşfiyle bitirirler

Ancak düşünce tarihi açısından bakıldığında Ortaçağ, Klasik Çağ'ın bitimiyle, Rönesans ve Aydınlanma'nın başlaması arasında görülür. Fakat Rönesans'ın başlaması için *Colomb*'un Amerika'yı keşfetmesini beklemek bir hata sayılabilir. Öte yandan Rönesans'ın tüm hazırlığı Ortaçağ'a rast gelir Bir yeniden doğuştan söz edilecekse, bu doğuşun Ortaçağ'da zaten gerçekleştiği ileri sürülebilir Ancak yine de Ortaçağ teriminin açık etimolojisi, bu dönemin Klasik Antikçağ ile Modern Aydınlanma arasında bir ara dönem olduğunu gösterir.

Düşünce yapısı açısından baktığımızda bu önemli ara dönemin en belirgin özelliğinin, Ortaçağ'lının tüm enerjisini Antikçağ'ı anlamaya ve yorumlamaya çalışması olduğu söylenebilir Hristiyanlığın etkisini arttırmasıyla da bu yorumlama bir ereğe doğru yönelmiştir. Bunun sonucu olarak Ortaçağlı kendi düşünme edinime *philosophia perennis*(1) adını verir. Bu yorumlama-aktarma geleneğini geliştiren Ortaçağ'daki düşünce faaliyetlerinin Antikçağ'dakini yakaladığı söylenebilir.

Yorumlama ve aktarma geleneğinin yaygınlığı, Ortaçağ'da yeni bir düşünce ortaya konulup konulmadığı sorusunu beraberinde getirebilir. Bu sorunun yanıtını, Ortaçağ'ın hakim üslubunda aramak doğru olabilir. Ortaçağlılar için üslup, üretilen düşüncenin kendisi kadar önemli kabul ediliyordu. Başka bir deyişle, onlar için biçim, içerik kadar değerliydi. Bununla beraber, Ortaçağ'ın genel üslubu, yorumlam-aktarma geleneğine uygun olarak biçimleniyordu. Ortaçağlılar için değerli olan geçmişin ve geçmiş düşüncelerin değerlendirilmesi ve yeniden yorumlanmasıydı. Bu nedenle, ortaya konulan yeni düşünceler bile, eskinin yorumlanması üzerinden veriliyordu. Dolayısıyla, Ortaçağ'da yeni düşüncelerin ortaya konulmadığına dair iddialar doğru görünmemektedir, çünkü bu iddiaların temelini Ortaçağ'ın üslubu oluşturmaktadır.(2)

Ortaçağ'ın üslubunun bir diğer önemli özelliği olarak, Antikçağ'dan kalan düşünce yapısının daireselliği ilkesi gösterilebilir. Düşünce yapısının daireselliği doğrultusunda, olarak, Ortaçağ düşüncesinde yoğun bir çok-çeşitlilik ortaya çıkmıştır. Söz konusu edilen çok-çeşitlilik nedeniyle Ortaçağ düşüncesinde, ne bir yaygın felsefeden, etikten ne de sanat anlayışından söz edilebilir. Bu çok çeşitliliğin yanı sıra, iç içe dairesel düşünce yapısının gereği olarak yukarıda sözü edilen öğeler de birbirleriyle ilişkili olarak kurulmuşlardır.

Dolayısıyla, Ortaçağ'a ilişkin bir düşünceyi ya da bir olguyu anlayabilmek için onun ilişkide bulunduğu ve üzerine kurulduğu diğer alanlara da bakmak doğru olacaktır. Bu çalışma açısından bakıldığında da Ortaçağ estetik anlayışını anlayabilmek için bunun üzerine kurulduğu ontolojik ve etik temeller anlaşılmalıdır. Buradan hareketle, Ortaçağ estetik duyarlılığının üzerine kurulduğu varsayılan felsefi ve ontolojik temellere bakılabilir.

1.1. Augustinus (354-430)

Aurelius Augustinus, Ortaçağ düşünce yapısının temel karakteristiklerini kendinde toplamış bir düşünür olarak görülebilir. *Augustinus*, en önemli eseri kabul edilen *İtiraflar* adlı metninde, varlık felsefesinden, ahlak felsefesine, bilgi felsefesinden, estetiğe kadar, neredeyse tüm Ortaçağ düşüncesinin temeli sayılabilecek görüşlerini açıklamıştır. Başka bir söyleyişle, *"Augustinus Ortaçağ felsefesinin mimarıdır."*(3)

Augustinus'un felsefesi *"anlayayım diye inanıyorum"* (credo ut intelligam) önermesiyle başlar. Ona göre yaradılış Tanrı'nın bir edimidir ve bu eylemin gerçekleşmesi bir "ilk neden" teşkil eder. Felsefe de bu ilk nedeni anlama yoludur. *Augustinus*'a göre, tek hakikat olan Tanrı'nın yaratma edimi bir çağrıdır da aynı zamanda. Buradan hareketle insan, Tanrı'nın çağrısına cevap vermelidir. Bunu da ancak içe dönerek yapabilir. Çünkü, ona göre Tanrı insanın içinde, insansa Tanrı'nın içindedir (Deus in homine ve homo in Deus).(4)

Augustinus'taki Tanrı'nın mutlak ve yüce iyi'liği, varoluş ile ahlak ilişkisini beraberinde getirir. İnsan kendini tanıyarak ahlaki bir arınma yaşar ve ilk neden'e ulaşma yolu açılır. *Augustinus*'ta öz ile varlık arasındaki birlik böyle kurulabilir. İçe dönme yoluyla elde edilen bu ahlaki arınma, *Augustinus*'un duyulara ve duyulardan gelen bilgilere güvenmediğini gösteriyor. Ona göre duyular yanıltıcıdır.(5)

Duyulardan kurtulup (arınıp) Tanrı'ya ulaşıldığı zaman ise öz (essentia) durumundan varoluş (existantia) durumuna geçilebilir. *Augustinus*'un estetik görüşleri bu ikiliğin aşılmasına dayalıdır. *Augustinus*'un *İtiraflar*'ında bize bildirdiğine göre, güzellik tek tek nesnelerin kendi içinde oluşturduğu bütünlük ve uyumdur. Başka bir deyişle güzellik, *Augustinus* için, uygun düşme ve uyumlu olmadır.(6)

Böylelikle, Ortaçağ düşüncesini etkilediği öne sürülen *Augustinus*'un güzellik anlayışının, varlıksal ve ahlaki temeller üzerinde yapılandığı iddia edilebilir. *Augustinus*'un belirgin biçimde taşıdığı bu felsefi yaklaşım, Ortaçağ estetik duyarlılığının tümünde de etkili olacaktır. Söz konusu yaklaşımın, yazının Giriş bölümünde belirtililen "üslup" ile bağlantılı olduğu öne sürülebilir.

1.2 Scotus Eriugena (810-877)

Ionnes Scotus Eriugena, Boethius'tan sonra Skolastik felsefenin en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilir. *Scotus Eriugena De Divisione Naturae (Doğanın Bölünmesi Üzerine)* adlı yapıtında, Platoncu felsefi dizgeyi Hristiyanlık öğretileriyle birleştirmeyi amaçlamıştır.(7)

Eriugena, varolan ve varolmayan her şeyi Doğa (Physis) altında toplar; Doğa'da varolanların varlıkları, onun düşüncesine göre, mutlak değil, görelidir. Duyularımızla fark edemediğimiz ve zihnimizle düşünemediğimiz şeyler de Doğa'nın içine girer. Bu nedenle *Scotus Eriugena* evreni bölümlere ayırır. Buna göre evren; Yaratılmamış Yaratan Doğa, Yaratılmış Yaratan Doğa, Yaratılmış Yaratmayan Doğa ve Ne Yaratılmış Ne Yaratan Doğa olarak dört kısma ayrılmıştır.(8)

Scotus Eriugena'ya göre Tanrı, 'her şeye'in başlangıcı, ortası ve sonudur. Buna göre bütün varlıklar Tanrı'da toplanır. Tanrı 'her şey'i yaratırken 'her şey' Tanrı, Tanrı da 'her şey' haline gelmiştir. (9) *Eriugena* için, Tanrı'nın varlığı hiçbir zihin tarafından bilinemez, anlaşılamaz ve kavranamaz. Başka bir deyişle nesnelerde hem içkin hem de aşkın olan Tanrı'nın akıl yoluyla kavranılması olanak-

lı değildir.(10) İnsan Tanrı'ya benzer yaratılmış olsa da ondan uzaklaşmış, artık ona benzemez olmuştur. Ama nesnelerde içkin olan İyilik ve Güzellik insanı Tanrı'ya yakınlaştırır. *Eriugena*'ya göre, Tanrı, kendisini duyulur güzellikler aracılığı ile gösterir. Dolayısıyla insan, Tanrı'ya ancak bu duyulur güzelliklerde içkin olanı duyarak yaklaşabilir.(11)

Scotus Eriugena'nın bu görüşleri, güzelliğin kavranmasına mistik bir boyut getirir. Güzellik, nesnelerde ve doğada içkin olduğu için duyular yoluyla değil ruh yoluyla kavranabilir. Buradan hareketle, *Scotus Eriugena*'nın felsefesinde de estetik duyarlılığın ontolojik ve etik temeller üzerine oturtulduğunu söyleyebiliriz. Bununla beraber, Güzellik ile İyilik kavramlarının birleştirilmesi de Ortaçağ estetik görüsünün biçimlenmesinde önemli bir etken olarak kabul edilebilir.

1.3 Bonaventura (1221-1274)

Ortaçağ felsefesinin önemli figürlerinden bir diğeri olan *Bonaventura*, yine estetik değerleri mistisizm ve ruh üzerinden açıklayan bir düşünür olarak görülebilir. *Banaventura*'nın felsefi yaklaşımının Augustinusçu ve Aristotelesçi geleneği izlediği söylenebilir.

Banaventura, felsefe ile inancı birbirinden ayırarak işe başlar. Buna karşın felsefenin tek başına yeterli olamayacağını düşünür. Felsefi etkinliği aklın Tanrı'ya ulaşma çabası olarak açıklar. Tanrı'ya ulaşma çabasını ise bir yolculuk olarak kabul eder: Bu yolculuk aklın Tanrı'ya yükselmesidir. Aklın Tanrı'ya yükselme çabasının dayanağı ise bilgelik ve bilgidir.(12)

Bonaventura üç tür bilgi varsayar: Duyusal bilgi, bilimsel bilgi, bilgesel bilgi. Duyusal bilgi, ruhun etkinliği vasıtasıyla elde edilen bilgidir. Nesneden duyu organları ile elde edilen bilginin ruhun harekete geçmesini sağlayan bu tür bilgi, tek tek nesnelerin algılanmasını sağlar. Bilimsel bilgi ise maddesel nesnelerin soyutlama ve kavrama yolu ile algılanarak ruhun aydınlanmasına neden olan bilgidir. Tanrı'ya yani ilk nedene götüren bilgi ise bilgesel bilgidir.(13)

Bonaventura'nın dizgesinde beden sadece algılamada bir araç niteliği taşıdığı için Güzellik yalnızca ruh katında kavranılabilir. Nesnelerde içkin olan İyilik ve Güzellik ruhun etkinliği sayesinde bilgisel bir düzeyde kavranılır. Başka bir deyişle, aklın (ruhun) Tanrı'ya ulaşma yolculuğu tek tek nesnelerdeki Güzelliğin kavranılmasıyla en yetkin Güzelliğe giden bir yolculuktur. Öyleyse, *Bonaventura*'ya göre de Güzellik, bedenin duyusal algılarıyla değil aklın ve ruhun etkinliğiyle kavranabilen ve anlaşılabilen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

II. Bölüm: Ortaçağ Estetik Duyarlılığı

Ortaçağ düşüncesinin neredeyse tüm estetik problemlerini Antik Yunan dünyasından miras aldığı ileri sürülebilir. Önceki bölümde incelenen filozofların görüşlerinden de anlaşılabileceği gibi, Ortaçağlılar Güzellik'ten söz ettiklerinde sadece soyut bir kavramı kastetmeyerek, somut deneyimlere de gödermede bulunurlar. Bunun nedeni olarak, Ortaçağlıların sorunları bütünsel kavrama anlayışı gösterilebilir. Dolayısıyla, Ortaçağ'da estetik görünüm açılımında, bir salt kavranılabilir güzellik olduğu kadar, ahlaki bir uyum ve metafizik bir duyma vardır.

Özellikle Skolastik dönemde güzellik kavramı ile Tanrı'nın niteliklerinden biri kastediliyordu. Ancak Tanrı'nın bir niteliği olarak alınan güzellik, akılla kavranabilen bir kavram olarak görülüyordu. Bunun yanı sıra, Ortaçağ'da duyularla algılanabilen güzellik ile duyularla algılanamayan güzellik arasında belirgin bir ayrım gözetiliyordu. Duyusal güzellik kimileri tarafından ahlâki nedenlerle yadsınırken, duyusal olmayan güzellik yüceltiliyordu. Örneğin Ortaçağ düşüncesinde önemli etkileri olduğu varsayılabilecek olan Çileciler ve Mistikler, duyusal güzellikten yüz çevirerek tefekküre dalmaya ve ruhun içsel ritmine kapılarak Tanrısal güzelliği anlamaya çalışmayı tercih ediyorlardı. Öte yandan, XII. yüzyılın görkemli kilise mimarisi üzerine yapılan kimi tartışmalarda ise duyusal güzelliğin insana verdiği haz ve bu hazzın yol açtığı ruhsal âlem övülüyordu.(14)

Estetik haz bir bakıma, ruhun maddede kendi yapısının uyumunu görmesinden doğarak ruhta ve akılda doğanın biçimlerinden hayranlık duyulmasını sağlayan bir araç olarak kabul ediliyordu. Ortaçağ estetik duyarlılığının duyusal ile duyusal olmayan arasında kurulan buna benzer ikiliklerden çıktığı iddia edilebilir.

Ortaçağ'da estetik haz, güzellik ile sevgi arasında sağlanan bir bütünleşmenin yolunu açar. Ünlü Ortaçağ yorumcusu *Etienne Gilson*'a göre, Ortaçağlılar insani hazdan hareket ederek Tanrısal sevgiye giden bir köprü kurarlar. Ortaçağ düşüncesi sevgi kavramını, bilgi problemiyle paralel tutmuştur. Çünkü, akıl ve ruh hakikate (Ortaçağlılar için hakikat Tanrı ile özdeştir) ulaşabilmek için Doğa'yı ve nesneleri bilme sevgisine kendini kaptırmalıdır. Bu bilgi nesnelerdeki İyiliğin ve Güzelliğin bilgisinden başka bir şey değildir. Ortaçağlılar, dolayısıyla, Güzellik kavramını da İyilik'le, hakikatle ve varoluşla eş tutarlar.(15)

Öte yandan, Ortaçağlılar için, sanatsal malzemenin duyumsal varlığının yol açtığı bu estetik yaşantı, Antikçağ'daki gibi doğa gerçekliği üzerinde yoğunlaşmayı değil, nesne ile evren arasındaki

tüm metafizik ilişkileri kavrama ve bunu Tanrı'nın ontolojik varlığıyla bağdaştırma çabasını doğurur. Bu noktada, Ortaçağlılar, estetik duyarlılık ile ahlaki görü arasında bir özdeşim kurarlar ve evren kavrayışlarını oransal ve uyumsal bir zemine yerleştirirler. Öyleyse, buradan itibaren, Ortaçağ estetik duyarlılığının bu temel özellikleri açımlanabilir.

2.1 Estetik-Etik İlişkisi: Kalokagathia

Ortaçağ Latin dünyasında güzellik kavramı için çeşitli farklı görüşler bulunur. Söz konusu çeşitliliğin kavramsal ve düşünsel zeminlerden harket edilerek oluşturulduğu söylenebilir. Onlar için güzellik nasıl iyi olanla ilişkilendiriliyorsa, yararlı olanla da eş tutulmuştur. Latincede "uygun", "yararlı" demek olan "aptus" kelimesi zamanla güzellik karşılığı olarak kullanılmıştır. Güzellik kelimesinin karşılığı olarak kullanılan "pulchritudo" ise majiskül yazıldığında ("Pulchritudo") Tanrı'nın niteliklerinden birini değil, fakat onun isimlerinden birini imler. Başka bir söyleyişle Güzellik anlamına gelen kelimelerden "pulchrum" kendisi için güzel olan, "aptus" ise başkası için güzel olan anlamına gelmektedir.

Görüldüğü gibi ahlaki değerlerden ve ölçütlerden hareket ederek güzellik kavramına yaklaşan Ortaçağ düşüncesi, *Platon ve Aristoteles* geleneğini izleyrek yararlı olanı iyi ve iyi olanı güzel olanla birleştirmeye çalışmıştır. Böylelikle Ortaçağ düşüncesi, Klasik Çağ'ın metafizik ve ahlaki kavrayışını, insanın doğayla olan psikolojik ilişkisine dayandırarak varoluşsal bir güzellik anlayışında değerlendirmiştir.(16)

Antikçağ ahlaki duyarlılığını kendi varoluşsal algılayışıyla birleştiren Ortaçağ düşüncesi, etik-estetik ilişkisini Yunanca kökenli, biri "güzel" ("kalos"), diğeri "iyi" ("agathos") demek olan iki kavramı tek bir kavram ("kalokagathia") haline getirerek pekiştirmiştir

Ortaçağ düşünce yapısının güzellik kavramını, ahlaki bir metodoloji ile değerlendirme çabası, güzelliğin algılanışının, estetik görüye ilişkin bir hissetmenin yanı sıra işlevsel bir anlam da taşımasını sağlamıştır. Bu noktada, insan ruhu bakımından yararlı olan nesne iyi kabul edilir. Böylelikle Ortaçağ estetik görüsü, iyi ile güzel'i bağdaştırır. Bu onları, birliğin, hakikatin, iyiliğin hem tözsel hem de ereksel anlamda tek bir hakikatte ve İyilik'te birleşeceği düşüncesine götürür. Buradan hareketle Ortaçağlıların Yunanca "güzel" (kalos) ile "iyi" ("agathos") kelimesini Latince *kalokagathia*'da birleştirmelerinin nedeni şudur: Eğer her şeyin ortak noktası İyi'ye ve Güzel'e yönelmekse, İyi ve Güzel aynı şeydir. Onlar için, nasıl duyulur güzellik onu gören kimsenin hoşuna giden şey ise, içsel güzellik (İyilik) de onu sezinleyen ve onu sevmeye yönelen ruha zevk veren şeydir.(17)

Ortaçağ düşünürlerinden *Banaventura* iyi ile güzel'in özdeşleştirilmesini savunmamakla birlikte ikisi arasındaki ilgiye işaret etmekten geri kalmaz. *"Güzellik, algılama yetisine zevk verdiği ölçüde İyi'nin bir eğilimidir"* diyen *Banaventura*, iyiliğin duyularımızın hoşuna giden bir eğilimden ibaret olduğunu düşünür.(18)

Ortaçağ'ın bir diğer önemli düşünürü *Thomas Aquinas* ise "güzel kuramı"nda "biçim" kavramını "töz" anlamına alır, onu "bir tümel töz" olarak kabul eder, belirleyicisinin de ona bakan kimse olduğunu ileri sürer. Çünkü, *Aquinas*'a göre görünen şey aynı zamanda kavranan şeydir. Buradan hareketle *Thomas Aquinas* nesnenin güzelliği için üç temel kıstas varsayar: Açıklık (Claritas), Büyüklük (Integritas) ve Oran (Proportio).(19) *Aquinas*'ın varsaydığı kıstaslar sadece Güzellik kavramının değil evrenin kavranması için de geçerlidir. Bu anlayış bizi, Ortaçağ estetik duyarlılığının bir diğer önemli bölümü kabul edilebilecek olan estetik evren kavrayışına götürür.

2.2. Estetik Evren Kavrayışı

Ortaçağ düşüncesi evrende mutlak bir oran ve uyum olduğunu varsayar. Evren, mutlak bir töz ve bütünlüktür. Dolayısıyla, evren de Güzellik kavramından yola çıkılarak algılanır. Bu algılayışın temel nedeninin Tanrısal kavrayış olduğu söylenebilir. Tanrısal Güzelliğin tüm evrene yayıldığını düşünen Ortaçağlı, insanın doğa karşısındaki algılayışını Güzel-Yararlı, Güzel-İyi ikiliklerinin sistematiği içinde yer alan bir işlevsellikle ele alır.

Ortaçağlılar evrenin metafizik kavranışını kusursuzluk ilkesi üzerinden incelemeyi dener. Evren, onlara göre, Tanrı'nın yaratma ediminin bir sonucu sayıldığı için "en yetkin varlık"ın bu etkinliği de kusursuz olmalıdır. Dolayısıyla doğada yer alan tek tek nesnelere bakıldığında, nesne ontolojik olarak, güzel yargısı verilmeye yatkındır; ama onun güzel olduğunun söylenebilmesi için ona bakan kişinin, yani bilenin bilinenle arasındaki oranı gerçekleştirerek kusursuzluğun açığa çıkarılması gerekir. Estetik evren kavrayışındaki "açıklık" ilkesi, bu bakımdan, kusursuzluğun gösterilmesiyle ilişkilendirilebilir.

Açıklık, ontolojik olarak kendi içinde açıklıktır Buna bağlı olarak, *Thomas Aquinas*'a göre estetik görü; bütünlüğün ve bölünmenin, madde-biçim uyumunun belirlenmesinin, amaçların ve bu amaçların yararlılığının ve iyiliğinin ortaya çıktığı bir yargı edimi olarak kabul edilir. Ortaçağ'daki evren alegorizmi, böylelikle, sistematik bir biçim kazanır. Bu sistematiğe göre evrenin kusursuzluğu, mutlak bir oran ve uyum tarafından pekiştirilir.(20)

2.3. Oran Estetiği

Ortaçağlılar için Güzel'in bir başka nedeni "uyum"dur. Özellikle Antikçağ etkisindeki düşünürler, estetik dillerini yapılandırırken "uyum"u ve "oran"ı öne çıkarırlar. Onlara göre güzellik, tek tek öğelerde değil, kısımların uyumudur. Bu uyum ise kuşkusuz oransal bir uyuma tekabül eder. Bu geçiş, tek tek nesnelerden tüm evrene yayılır. Matematik ve müzik, güzelliğin oransal biçimde tüm evrene yayılmasının birer mekanı sayıldıkları için Ortaçağlılar tarafından önemlidirler. Ortaçağlılar, güzelliğini, sesleri ayrı ayrı dinlendiğinde hiçbir şey ifade etmeyen, ama tek bir uyumlu ses bütünü içinde birleştiklerinde doğal bir güzellik yaratan oran gibi, benzerliklerin ve benzemezliklerin uyumlu bütününden oluştuğunu düşünürler. Genel olarak Ortaçağ düşüncesinde, çirkin şeyler de oran ve karşıtlık yolu ile dünyanın uyumu içinde birleşirler. Güzellik ise bu karşıtlıkların oransallığından doğar ve kötülük de düzen içinde güzel ve iyi hale gelir.

Ortaçağlı için bir diğer önemli kavram alegoridir. Tüm Ortaçağ düşünürleri evreni, simgesel-alegorik olarak kavramaya çalışırlar. Ortaçağ'daki genel simgeci anlayış, kutsal metinleri metafizik ve alegorik olarak yorumlamayı ve evrensel simgelere ulaşmayı hedeflemiştir. Ortaçağlı için hem evren bütün olarak hem de tek tek nesneler mecazi anlamlarla yüklüdürler. Sanatın alegorik kavranışı ile doğanın alegorik kavranışı, bu bakımdan, paralellikler taşır Bu nedenlerle, müzik, evrenin dilinin anlaşılması açısından alegorik yorumlamaya uygun bir zemindir.

III. Bölüm: Boethius (480-525)

Ortaçağ felsefesinin en önemli figürlerinden biri sayılabilecek olan *Anicius Manlius Torquatus Severinus Boethius,* Skolastik felsefenin ilk temsilcisi olarak görülür. *Boethius*'un felsefesi ve düşünceleri kendisinden sonra gelen yaklaşık bin yıllık dönemi, başka bir deyişle tüm Ortaçağ düşünce dünyasını etkilemiştir. *Boethius,* felsefeyle sınırlı kalmamış, aritmetik, geometri, fizik, astronomi ve müzik gibi alanlarda da çalışmalar ortaya koymuştur. Bu geniş ilgi alanı, *Boethius*'un felsefesini ve sanat görüşünü besleyerek zenginleştirmiştir.

Buradan hareketle, bu araştırmanın asıl inceleme konusu olan *Boethius*'un müzik felsefesinin de çeşitli alanlardan beslenerek yapılandırıldığı söylenebilir. Söz konusu alanların başında aritmetik ve felsefenin geldiği ileri sürülebilir. Öyleyse, *Boethius*'un müzik hakkındaki görüşlerini aktarabilmek ve tartışabilmek için öncelikle bunun felsefi temellerini göstermek gerekmektedir.

3.1 Boethius'un Genellikle Felsefi Görüşleri

Romalı bir filozof olan *Boethius,* felsefi eğitimini Atina'da tamamlamıştır. Atina'daki çalışmaları sırasında *Augustinus, Platon* ve *Porphyros* gibi Antik Yunan felsefesinin önemli düşünürlerinden Latince'ye çeviriler yapan *Boethius*'un düşünce yapısını büyük ölçüde bu metinler belirlemiştir. *Boethius*'un bu çevirilere yazdığı yorumlardan, "tümel olandan yola çıkan *Platon* ile tekil olandan yol açıkan *Aristoteles*'in görüşlerini birleştirerek bir senteze ulaşmayı ve sorunlar bakımından aralarındaki uyumu göstermyi amaçladığı" anlaşılıyor.(21)

Boethius'un felsefesinin genel yapısını aktardığı temel metin olarak *Felsefenin Tesellisi Üzerine*(22) adlı yapıtı gösterilebilir. *Boethius'un* beş kitaptan oluşan bu başyapıtı, "felsefe" adını verdiği bir kadınla kendisi arasında kurulan diyaloglar halinde kurgulamıştır. Yapıtta evrenin, insanın ve ahlakın sorunlarını şiirsel bir dille ele almıştır. İtalyan şairlerinin en büyüğü *Dante* de *"İlahi Komedya"*sında. *Boethius*'tan sihirli sözler söyleyenin yüce bir kişilik olarak söz eder.

Ünlü *Boethius* yorumcusu ve çevirmeni *P Courcelle*'e göre, *Boethius* bu yapıtıyla sadece Latin felsefesinin değil, Latin şiirinin de en iyi örneklerinden birini vermiştir. *Courcelle*, bu yoğun şiirselliğin nedeni olarak, *Boethius*'un dönemin konsülü olan *Teodoricus*'la arasındaki sürtüşme nedeniyle yaşadığı mahkümiyet yıllarındaki bunalımlı hali içinde eseri kaleme almış olmasını gösterir.(23)

Boethius bu yapıtıyla, Ortaçağ felsefesi için çok önemli sayılan "tümeller tartışması"nı başlatmıştır. *Boethius,* tümellerin ya da nesnelerin tümel ilk modellerinin kendi başlarına bir gerçekliğe sahip olup olamayacağını tartışır. Ona göre, insan zihninin tek tek nesnelerdeki karmaşık görünümden, soyutlama yoluyla, onları ortak temel özelliklerine göre sınıflara ayırabildiğini, ama onları saf ve maddeden bağımsız biçimler olarak düşünmesine karşın, cinslerle türler bireysel ve maddesel nesnelerin her birinde bulunan ortak niteliklerdir. Tümeller duyulabilir nesnelerde bulunurlar, ama cisimsel nesnelerden bağımsız olarak anlaşılabilirler.(24)

Dolayısıyla *Boethius,* nesnenin gerçek varlığı (existentia) ile özünü (esse) birbirinden ayırır. Böylelikle her bileşik tözde iki nitelik varsayar: Nesnenin varlığı (esse) ile nesnenin neliği (id guod est). *Boethius*'a göre, her bileşik şey belli bir madde ve belli bir biçim halinde olmasına karşın, gerçeklikte etkin bir şekilde varolabilmesi için 'varlık' ve 'nelik' olarak çözülmesi gerekir. *Boethius* Tanrı'da ise böyle bir ayrımın söz konusu olmadığını, çünkü onun yalın bir varoluşa sahip olduğunu düşünür.(25)

Felsefe etkinliği, bütün nesnelerin tümel ilk modellerini kendinde toplamış olan Tanrı zihnini seyre dalmaktır. Bununla beraber *Boethius'un* felsefesi-

nin en önemli önermelerinden birisi de *"bilinen her nesnenin aslında kendi özüne göre bilinip anlaşılmadığı, bilen özneye göre bilinip anlaşıldığı"* biçimindedir.(26) Özellikle bu önermenin *Boethius'un* müzik felsefesinin de temelinde olduğu ileride görülecektir.

Boethius'a göre, bilgi elde etme yolları çeşitlidir. İnsan, duyum yoluyla (sensus), imgelemle (imaginatio), akıl (ratio) ve anlama gücü (intalligentia) ile bilebilir. Duyum yoluyla maddenin biçimi, imgelem yoluyla madde olmaksızın yalnızca biçimi göz önüne getirilir. Akıl, imgelemi aşar ve tümel bir kavrayışla bireysel örneklere özgü türleri derinlemesine düşünür. Daha yüce olan anlama gücünün gözleri tümel olanın ötesine geçer, yalın biçimin kendisini anlama yetisinin salt görünüşü ile görür.(27)

Boethius'un estetik görüşleri de yukarıdaki ontolojik ve epistemolojik temellerden hareket eder. O, doğadaki cisimleri bilmeyi, "quadrivium" adını verdiği fiziğin dört sanat dalı (aritmetik, geometri, müzik, astronomi) ile açıklar. Dolayısıyla, bilgiler kendi özlerine uygun olarak değil, insan zihnine uygun olarak geldikleri için, bunların değerinin ölçüsü insan zihninin kendisidir. Nesnelerdeki güzellik de kendi özlerindeki Güzellik'ten bağımsız olarak insan beğenisine ulaşır ve insan zihnindeki güzellik kadar değer kazanabilir.

Görüldüğü gibi, *Boethius*'un güzellik kavramına yaklaşımı kendi ontolojik dizgesinden hareket etmektedir. Müzik ise, yukarıda söylendiği gibi, doğadaki nesneleri bilme yollarından birisi olarak kabul edilmektedir. Buraya kadar ortaya konan görüşlerin oluşturduğu zeminden hareketle, *Boethius*'un müzik felsefesi aktarılabilir ve Ortaçağ estetik duyarlılığındaki yeri tartışılabilir.

3.2. Boethius'un Müzik Felsefesi

Boethius, müzik ve müzik felsefi hakkındaki görüşlerini, *De Institutione Musica (Müzik Üzerine)* adlı eserinde ortaya koymuştur. Bu eserin ancak bir kısım elyazmaları günümüzü kadar gelebilmiştir. Elyazmaları ilk kez 1491 yılında İtalya'da diğer yapıtlarına eklenerek yayımlanmıştır.

Bu yapıttan anlaşıldığı üzere, *Boethius*'un müzik felsefesinin temellerini, *Pythagorasçı* evren tasarımı ve *Platon*'un *"Timaios"* diyaloğundaki evren kavrayışı oluşturmaktadır. Buradan hareketle, Ortaçağ estetik duyarlılığının önemli bir öğesi olarak gösterilen estetik evren kavrayışı, *Boethius*'un da müzik felsefesini etkilemiştir. *Boethius "Müzik Üzerine"* adlı metninde, müzik hakkındaki görüşlerini aktarırken, yine bir önceki alt bölümde serimlenen felsefi önermelerden faydalanır. *Boethius, "Akıl, duyulardan gelen bilgileri anlamaktadır, fakat duyuların kendilerine ilişkin kesin inceleme henüz gerçekleştirilememiştir"* diyor.

Ona göre, örneğin bir göz, üçgen veya kare gördüğünde bunun ne olduğunu anlayabilmektedir, fakat üçgenin ve karenin tam olarak ne olduklarını anlayabilmek için matematiğe başvurmak gerekmektedir. *Boethius*, böylelikle, müzikal sesleri anlamada gerekli duyu olan kulak için de benzer bir ilke olduğunu ileri sürer. Örneğin, sesleri kavrama gücüne sahip olana kulağın yargısı sadece sesleri yargılamakla kalmaz, onların farklılıklarını da tanır ancak kulağın yargısı, işittiği ses modları tatlı ve iyi düzenlenmiş (uyumlu) olduğunda haz duyabilir, aksi halde acı verir ve duyuları küstürür.(28)

Boethius'a göre müzik, aynı evren estetiğinde olduğu gibi belirli bir matematiksel oran doğrultusunda "uyumlu" olmalıdır. Bununla beraber, müzik, matematiğin disiplinleriyle ilgili olduğu kadar, ahlakla da ilgilidir. Ona göre insan doğasının en önemli özelliği tatlı sesler sayesinde dinlenmesi ve karşıtları nedeniyle yorulmasıdır.(29)

Bu noktada *Boethius, Platon*'un *Timaios* metninden bir alıntı yaparak, buna katıldığını belirtir *"Evren ruhu müzikal bir uyumun ürünüdür."* Dolayısıyla evrende olduğu gibi insanın kendi içinde de böyle bir uyum vardır *Boethius*'a göre bu nedenle, insan uyumlu seslerden haz duyar, diğerlerinden rahatsız olur. Öyleyse, diyor *Boethius*, müzikal modları algılamamız içsel duyularımızla ilgilidir. Coşkulu bir akıl, coşkulu modlardan haz duyar, kaba bir akıl ise kendisini ancak kaba modlarda bulabilir.(30)

Boethius, bu önermesini müzikal modlara Antikçağ'dan beri "Lydia modu" "Sparta modu" gibi halk isimleri verilmesi örneğiyle destekler. Ona göre, bu nedenle insanlar haz duyduğu seslerle hısımdırlar. Kim hangi sesten haz duyuyorsa, bu onun karakterine uygun olduğu içindir. Bu uygunluk, ahlak, sevgi ve zevk ile ilgilidir. *Boethius, Platon*'un *Devlet* yapıtında, bu nedenle gençlerin eğitiminde müziğin önemine değindiğini ve müzikteki bazı yeni eğilimlerin varolan düzeni tehdit edebileceğini ileri sürdüğünü söyler.

Boethius'a göre, ritimler ve modlar zihne ulaştığında, zihni kendi doğasına uygun olarak etkiler. Bazı halklar şiddetli ve sert ses dizilerinden hoşlanırken, medeni halklar daha düzenli ve frenleyici modları tercih ederler. Buradan hareketle *Boethius*, Antik Yunan müzik anlayışını övüyor ve kendi döneminin müzik anlayışını eleştiriyor: *"Şimdilerde insanlık daha şehvet uyandırıcı ve kadınsı modlara yöneldiği için sahnesel ve teatral modların tutsağı olmuştur. Oysa ki müzik, daha basit enstrümanlarla icra edildiğinde daha ahlaklı idi. Böyle modlar Antikçağ güzelliğinin erdemini ve yüceliğini kaybettirmiş oldu."*(31)

Boethius, temel olarak müzikal modlarda tonların çokluğunu eleştiriyor ve bu tür müziği "kadınsı"

ve "teatral" olmakla suçluyor. Bunun nedeni olarak da, bu modların karmaşık, anlaşılmaz ve düzensiz olmasını gösteriyor. Dolayısıyla, *Boethius,* müzikal modların güzelliğinin ölçütü olarak "basit", "düzenli" ve "uyumlu" olmayı kabul ediyor.

Boethius, doğada üç tür müzik olduğunu öne sürüyor: Evren Müziği, İnsan Müziği ve Enstrümental Müzik. Bunlardan özellikle Evren Müziği ve İnsan Müziği üzerinde duruyor. Ona göre, Evren Müziği, gökyüzünün dönme hızının ses birliğidir. Bu müzik mükemmel bir oranın oluşturduğu kesin bir harmoninin ürünüdür. İnsan müziği ise kişinin kendi doğasını araştırmasıyla ortaya çıkartılabilir.(32)

Boethius'un bu düşünceyi *Pythagoras*'ın evren tasarımından aldığını söyleyebiliriz. *Pytagoras*'a göre en güzel şey uyum (harmonia) ve tüm gökyüzü de uyum ile sayı olarak görülüyordu. Evrendeki müzikal uyum, gök cisimlerinin çıkardığı seslerin oranlı dizilişinden ibaretti. Dolayısıyla, *Pythagoras*'a göre evren matematiksel ve müzikal bir uyumun ürünüdür.(33)

Tüm bunlar ışığında *Boethius*'un müzik felsefesinin Ortaçağ estetik duyarlılığının bir yansıması olarak evren ve oran estetiği üzerine kurulu olduğu söylenebilir. Bununla beraber *Boethius*'un yukarıda aktarılan *"müzikal modların insan zihnine uygun olarak algılanması"* fikrinin temelini, onun "bilen özne" kavramından hareketle ortaya atıldığı öne sürülebilir. Ayrıca, *Boethius*'un bu görüşlerinin, Ortaçağ'ın henüz ilk yüzyılında ortaya atılmış özgün bir müzik felsefesi sistemi olduğu düşünülebilir.

Sonuç

"Ortaçağ Estetik Duyarlılığı ve Boethius'un Müzik Felsefesi" başlığını taşıyan bu araştırma, Ortaçağ felsefesinin önemli filozoflarından biri olan *Boethius*'un müzik felsefesi sistemini ve bunun ontolojik-epistemolojik temellerini, Ortaçağ estetik duyarlılığı içinde göstermeyi denemiştir.

Bu doğrultuda, metnin *"Ortaçağ Felsefesi"* başlıklı birinci bölümünde, Ortaçağ estetik değerlerinin oluşmasında etkili olduğu varsayılan felsefi temeller gösterilmeye çalışıldı. *"Ortaçağ Estetik Duyarlılığı"* başlıklı ikinci bölümde ise, *Boethius*'un felsefesini ve müzik felsefesini aktarmak için gerekli zemini hazırlamak amacıyla, dönemin estetik sorunları gösterilmeye ve tartışılmaya çalışıldı.

Tüm bunların ışığında, *Boethius*'un müzik felsefesinin, Ortaçağ estetiğinin temel değerleri olarak gösterilen oran ve evren kavrayışları doğrultusunda yapılandırıldığı gösterildi. Bununla beraber, *Boethius*'un müzik felsefesinin, Ortaçağ estetik duyarlılığının önemli bir özelliği olan etik-estetik birliğine uygun olarak kurulduğu da öne sürüldü.

Sonuç olarak, bu araştırma, kendine çıkış noktası olarak aldığı "Ortaçağ'da 'yeni' bir düşünce ortaya konulmadığı" ve "Ortaçağ'ın karanlık bir dönem olduğu" iddialarına karşı çıkmaya çalışmış ve Ortaçağ'ın kendine özgü felsefi yaklaşımlar geliştirdiğini, kendine özgü estetik değerler taşıdığını ve son olarak oldukça özgün bir müzik felsefesini ortaya koyduğunu göstermiştir. Ayrıca, *Boethius*'tan günümüze ne kalmıştır sorusunun bir yanıtı olarak şu söylenebilir: Çağdaş düşünce dünyasının en önemli müzik felsefecilerinden biri olan *Theodor Adorno*'ya bakacak olursak, ona *Ömer Naci Soykan*'ın atfettiği *"Müzik bir dünya-tasarımıdır"*(34) düşüncesi, *Boethius*'un kurduğu müzik-evren ilişkisinden çok uzak görünmemektedir.

KAYNAKÇA:

Augustinus, *İtiraflar*, çev. Dominik Pamir, Temuçin Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, 1997

Boethius, *The Consolation of Philosophy*, Trsl. V.E.Watts, Penguin Press, London, 1999.

Boethius, *"De Institutione Musica"*, Music As a Liberal Art, ed. Gottfried Friedlein, Columbia Press, 1983.

Çotuksöken, Betül, *Ortaçağ Yazıları*, Kabalcı Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, 1993.

Çotuksöken Betül-Babür, Saffet; *Ortaçağ'da Felsefe*, Kabalcı Yayınları, Üçüncü Basım, İstanbul, 2000.

Eco. Umberto, *Art and Beauty in Middle Ages*, çev. Hugh Bredin. Yale University Press, New Haven and London, 1986.

Gilson, Etienne, *God and Philosophy*, Trsl. A.H.C. Downes, University of Notre Dame Press, London, 1991

Gilson, Etienne, *Sprit of Medieval Philosophy*, Trsl. A.H.C. Downes, University of Notre Dame Press, London, 1991.

Kranz, Walter, *Antik Felsefe*, çev. Suad Baydur, Sosyal Yayınları, İkinci Basım, İstanbul, 1984.

Soykan, Ömer Naci, *Müziksel Dünya Ütopyasında Adorno ile Bir Yolculuk*, Bulut Yayınları, İkinci Basım, İstanbul, 2000.

Dipnotlar:

1- Philosophia perennis. Latincede süre-giden felsefe anlamına gelmektedir.

2- Bkz. Gilson, Etienne, *God and Philosophy*, s. 40-2, Trsl. A.H.C Downes, University of Notre Dame Press, London, 1991.

3- Çotuksöken, Betül, *Ortaçağ Yazıları*, s. 14, Kabalcı Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, 1993.

4- Bkz. Çotuksöken, Betül-Babür, Saffet *Ortaçağ'da Felsefe*, s. 73, Kabalcı Yayınları, Üçüncü Basım, İstanbul, 2000.

5- Bkz. Augustinus, *İtiraflar*, s. 69, çev. Dominik Pamir, Temuçin Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, 1997

6- Bkz. a.g.e., s. 72.

7- Bkz. Çotuksöken, Betül-Babür, Saffet, a.g.e. s. 134.

8- Bkz, a.g.e., s. 135-141.

9- Bkz, a.g.e., s. 137

10- Bkz, a.g.e., s. 144

ÇIĞLIK

Bir cam parçası batar ya içimize
Yaşam zerreciği oynak
Yoktur ondan daha kırmızı

Kuşlar ki alçaktan uçarlar
Yorgun bekleyişlerde renkleri külden kırmızı

Sessizlik beyaz olmalı, anımsa
Gırtlağı kesilen horozun da başı
Ha bu kırmızı

Biliyorum boşluğa atılan o sesi
En zavallı yanımız işte bu kırmızı

Uğur HACIHANEFİOĞLU

11- Bkz, Eco, Umberto, *Art and Beauty in Middle Ages*, s. 56-58, Translated by Hugh Bredin, Yale University Press, New Haven and London, 1986.

12- Bkz, Çotuksöken, Betül-Babür, Saffet, a.g.e., s. 222.

13- Bkz, a.g.e., s. 223.

14- Bkz, Eco, Umberto, a.g.e., s. 6-7.

15- Bkz, Gilson, Etienne, *Sprit of Medieval Philosophy*, s. 272-3, Trsl. A.H.C. Downes, University of Notre Dame Press, London, 1991.

16- Bkz. a.g.e., s. 277

17- Bkz. Eco, Umberto, a.g.e., s. 15.

18- Bkz. Gilson, Etienne, a.g.e., s. 340.

19- Bkz. Eco, Umberto, a.g.e., s. 74.

20- Bkz. a.g.e., s. 82.

21- Bkz. Çotuksöken, Betül-Babür, Saffet, a.g.e., s. 103.

22- Boethius, *The Consolation of Philosophy*, Trsl. V.E. Watts, Penguin Press, London, 1999.

23- Bkz. a.g.e., s. 8.

24- Bkz. a.g.e., s.158.

25- Bkz. a.g.e., s. 164-166.

26- Bkz. a.g.e., s.156.

27- Bkz. a.g.e., s. 157-8.

28- Bkz. Boethius, *"De Institutione Musica"*, Music As a Liberal Art, s. 79, ed. Gottfried Friedlein, Columbia Press, 1983.

29- Bkz. a.g.e., s. 80.

30- Bkz. a.g.e., s.81.

31- Bkz. a.g.e., s. 83.

32- Bkz. a.g.e., s. 84.

33- Bkz. Kranz, Walter, *Antik Felsefe*, Birinci Kısım, s. 56, çev. Suad Baydur, İst. Üni. Edebiyat Fakültesi Yayınları - Sayı: 317.

34- Soykan, Ömer Naci, *Müziksel Dünya Ütopyasında Adorno ile Bir Yolculuk*, s. 75, Bulut Yayınları, İkinci Basım, İstanbul, 2000.

*Bu yazı, Danışma Kurulu'nca yayımlanmaya değer görülmüştür.

İNSAN DOĞASINDA ROMAN YAZMAK VAR MI?

N. Tuğrul ATASOY

Evlilik insan doğasına aykırı mı değil mi? Ya roman yazmak? Her iki sorunun yanıtı da insan doğasından ne anladığınıza bağlı. İnsan doğasında olduğunu kabul ettiğiniz her şey, yaşadığımız sosyokültürel yapılar içinde doğal kabul edilmiyor, edilemiyor. 'İnsan doğası'nın tanımını nasıl yaparsanız yapın örneğin yiyecek gereksiniminin insan doğasının olmazsa olmazlarından olduğunu kabul etmelisiniz. Aksi, insan doğasının ölümü ile sonuçlanır zaten. Açlığın nasıl doyurulduğu, yani hangi sınırlar içinde doğal kabul edilebildiği ise insanın içinde yaşadığı çağ ve kültürel yapı ile yakından ilgilidir. Yamyamlık yakın tarihe kadar birçok toplumda doğal kabul edilmiştir. Hatta 17-18. yy Avrupa'sında üst tabaka mensuplarının bile daha sağlıklı bir yaşam için mumya yediklerini, idam edilenlerin vücut sıvılarını içtiklerini düşünürsek doğal kabul edilen sınırların nasıl hızla değişebildiğini fark edebiliriz. Ya da daha basit bir örnek mutfağımız ile Çin mutfağı arasındaki fark.

Evliliği icat eden doğamız değildir. Doğal gereksinimlerimizin çözümü yolunda kültürel yapılanmamızın icadıdır evlilik. Sınırları, kuralları yapılanması toplumdan topluma kültürden kültüre değişir, aynen etin yiyecek olarak elde edilme, pişirilme ve sofraya getirilme şekillerinin değiştiği gibi. Evlilik doğamızda olmayan, ancak kültürel yapılanmamızın bize çeşitli şekillerde dayattığı başka yapılanmalarını sürdürülebilmesine de olanak sağlar. Mal paylaşımı ve aktarımı gibi. Aldatmak ise kültürden kültüre az çok değişse de, daha fazla baskı altında tutulup çoğu kez hoş karşılanmayan, yalnızca cinselliğin tatmin edilip yeni neslin yetiştirildiği evlilik kurumunu tehdit ettiği için değil, ayrıca evlilik kurumu ile bir arada yürüyen mal dağılımı ve aktarımı ile güç ilişkilerini tehdit ettiği için de doğamızda olan, ama kültürel olarak sıklıkla doğal sayılmayan bir davranış biçimidir. Primat akrabalarımıza bir göz atarsak kimi türlerin tekeşli, kimilerinin ise çokeşli olduğunu, kimilerinin bizden daha sık cinsel ilişki kurarken kimilerinin ise çok az sıklıkta cinsel ilişki kurduğunu, bize daha yakın olan primatlarda ensest yasağının var olduğunu ve tüm bu türlerde ister çokeşli, ister tekeşli olsunlar aldatmanın da var olduğunu görebiliriz. Yine bize daha yakın primat türlerinde eş ilişkilerinin grup içinde statü belirlemek için kullanıldığını ve hatta planlı kıskançlık cinayetlerine rastlanıldığını da görebiliriz.

Doğamızda olan, her zaman ve her koşulda bunca yıllık kültür birikimimize rağmen, doğal kabul edilmeli mi? Örneğin yiyecek alanı için bir toplumun bir diğer toplumu yok etmeye kalkması ya da onları açlığa mahkum edecek şekilde yerinden etmesi doğamızda olduğu için doğal kabul edilmeli mi? Milyonlarca yıllık kültürel evrimimiz sonrası ve bunca bilimsel ve teknolojik birikimimize rağmen bu davranışı doğal kabul edeceksek bunca yolu niye katettik? Bu işin bir yüzü. Diğer yüzünde ise kendi çıkarımız için var ettiğimiz kültürel yapıların insan doğasından kopması ve insan doğasını yok sayması söz konusu. Katı evlilik biçimlerinin aşkı yok sayması, her türlü aldatmayı aynı kefeye koyup primatlarda bile görülmeyecek şekilde acımasızca cezalandırması gibi. Toplumsal boyutlarda bakıldığında ise durum daha vahim hale geliyor. Aynı doğal gereksinimlere sahip iki toplumdan daha çok teknolojik güce sahip olan, diğerinin kendi kültürü içinde doğal kabul edip yaşadığı yemek, cinsel gereksinim ve inanç biçimlerini yok sayıp zorla, o toplumu yok etmek pahasına yasaklayabiliyor. Doğal gereksinim aynı olsa bile kültürel yapılanma karşı kültürün doğallığını sapkınlık olarak algılayabiliyor. İnsan olmak demek, kendisi için doğal olanı bilip, kültürel olarak neyin, ne zaman ve hangi koşullarda doğal olduğunu sorgulayabilmek, koşullardaki değişime göre doğal olanın sınırlarını ayarlayabilmek demektir.

İnsan doğası üzerine yapılan tartışmalar batıda özellikle yeni ırkçılık akımları ile önümüze hep kültür ile üstesinden gelmeye çalıştığımız doğamızın karanlık yönlerini getiriyor, yiyecek için öldürmek, yabancı sevmezlik, saldırganlık gibi. Ama göz ardı edilen yine doğamızda olan, fedakarlık, eşitlik, barış yanlısı olmak gibi yönlerimiz. Sosyokültürel evrimimiz ve bilebildiğimiz kadarı ile tarihimiz doğamızda olan hangi unsurların, hangi sınırlarda ve nereye kadar doğal kabul edilebileceğini, tüm bunların zamanla ve hızla değişebileceğini, çünkü en önemli doğal yeteneğimizin uyum gücü ve esneklik olduğunu söylüyor bize. Ve roman yazmak artık doğamızda var

HİNT ŞİİRİ

GATHA SAPTASATİ'den
(M.S. I. Yüzyıl)
AŞK

Ben seni severken
Sen o kadını seviyorsun.
Ama o senden nefret ediyor
Ve söylüyor bunu.
Aşk bizi düğümlüyor birbirimize
Ve cehennemde tutuyor.

O KADINLAR

Sevgililerini
Düşte gören
Kadınlar
Şanslıdır.

Ama o olmadan
Uyku da olmaz.
Öyleyse
Kim düş görebilir?

VİDYA
(Vidyakara Antolojisi'nden 600-1100)

AŞK ŞİİRİ

Sevgilinin bakışları, sözcükleri ve dokunuşu hakkında
Konuşabilme şansın var.
Benim içinse, yemin ediyorum...
Elini korseme değdirdiği zaman
Her şeyi unutuyorum.

Türkçesi: Anıl MERİÇELLİ

ÖMER NACİ SOYKAN ile FELSEFE-SANAT İLİŞKİSİ ÜZERİNE SÖYLEŞİ*

Mehmet AKKAYA

Bilgi kuramından dil, sanat ve kültür felsefesine, çeşitli alanlarda yaptığı çalışmalarıyla düşünce dünyamızda dikkatleri üzerinde toplayan Prof. Dr. Ö. Naci Soykan ile felsefe ve sanat ilişkisi üzerine konuştuk. Sorularımızı ve onlara Soykan'ın verdiği yanıtları, aşağıda sunuyoruz:

— Felsefe deyince düşünce etkinliği ve devamında kavramlar akla geliyor. Felsefe kavramlarla yapılıyor. Peki, ya sanat?

— Felsefenin kavramlarla yapıldığı doğrudur. Ama bu, salt bir kavram çözümlemesi değildir. Kendileriyle düşündüğümüz kavramlar, algısal olanla daima uzak yakın ilişkide olmalı. Algıyla hiç ilgisi olmayan kavramlar, içi boş birer kabuk olarak hiçbir düşünmeye elvermezler. Olsa olsa onlarla kimi filozoflarda zaman zaman gördüğümüz gibi boş spekülasyonlar, sözcük oyunları yapılır. Algısal olanla ilişkide olmanın sanat için apaçık olduğu kendiliğinden anlaşılırdır. "Kavramsal" ya da "soyut sanat" diye adlandırılmış olsa da o sanat anlayışlarının ürünleri olan yapıtlar, daima somut bir şey olmak zorundadır; aksi halde ortada herhangi bir şey olmaz.

Sanatın ne ile yapıldığına gelince... Bu da türlerine göre değişir. Örneğin, şiir, hikâye, roman gibi sanat tarzları sözcüklerle, resim heykel gibi sanatlar plastik malzemeyle, müzik tonlarla, seslerle yapılır. Kullanılan gereçler açısından sanatla felsefeyi karşılaştıracaksak, bu ayrımlara dikkat etmeliyiz. Diğer tarzları şimdilik bir yana bırakıp, edebiyatla felsefe ilişkisine bakarsak, her ikisinin sözcükleri kullandığını söyleriz. Ama aradaki başlıca bir ayrım şu: Felsefe sözcükleri kavram olarak ele alır, aralarında mantıksal bağlar kurar, uslamlama yapar, yargıda bulunur. Her bir kavramın hesabını vermeye, onu açık biçimde tanımlamaya çalışır. Bu yüzden filozof, kullandığı kavramların sayısını zorunlu olmadıkça artırmaz. Oysa sanatçı, örneğin romancı, olabildiğince çok sözcük kullanır. Onun sözcüklerin kavramsal içeriklerinin, mantıksal bağıntılarının hesabını vermek gibi bir sorumluluğu yoktur. Bu yüzden o, çok sözcük kullanmakta bir sakınca görmez. Hatta tam tersine, bir açıdan romancının değeri, kullandığı sözcük sayısının çokluğuyla ölçülür. Bir başka ayrım da şu: Felsefenin bilgisel (kognitif) olmasına karşın, edebi yapıt betimleyicidir. Bu, kuşkusuz edebiyatın hiçbir tarz bilgi vermediği anlamına gelmez. Ama onun ereği bilgi vermek değildir. Felsefe sözcüklerden kavramları oluştururken, edebiyat onlarla resimler çizer. Edebiyatta, özellikle hikâye ve romanda esas olan betimlemedir. Hiçbir olayın anlatılmadığı hikâye ya da roman yoktur. Betimleme, doğrudan doğruya anlatı ile yapıldığı gibi, kullanılan figürlerle, tiplerle, onların karakter özelliklerini belirten davranışları, ruh halleri vb. verilerek de yapılır. Okurun gözü önünde daima resimler canlanır. Her betimleme gerçek ya da düşsel somut bir şeydir.

— Sanatta, daha çok edebiyatta ve şiirde sınırlı sözcük kullanımı hep eleştirilir. bu noktada felsefeyle sanat arasında nasıl bir ayrılık vardır?

— Filozofun nasıl değil, ne söylediğine bakılır Gerçi Pascal, Schopenhauer, Bergson gibi üslupçu filozoflar da vardır. Ama büyük çoğunluk öyle değildir. Oysa edip, her şeyden önce dil ustasıdır. Onun ne dediğinden çok nasıl dediği önemlidir Şair, yazar, ustalığını sözcük kullanmada gösterecektir. Kuşkusuz yalnızca sözcük sayısı değil, zengin, çarpıcı imgeler veren, sözcükler arasında kurulan yeni ilişkiler de söz konusudur. Şiirde sözcük sayısı çok önemli olmayabilir. Şiir, bir bakıma, sıkıştırılmış, yoğunlaştırılmış sözdür. Bazen şair, bir iki sözcükle bizi nice anlam katmanlarına, derinliklerine götürür. Bence hikâye ve romanda bile sözcük sayısı tek başına bir değer değildir. Yığınla sözcük gelişi güzel kullanılmakla edebi etki yaratılmaz Belki burada şu söylenebilir: Hem çok sözcük kullanacaksınız, hem de her birini özenle ele alacak, onlarla oluşturduğunuz örgülerde yeni, çarpıcı motifler yapacaksınız.

— Bir örnek vererek sormak istiyorum. F Nietzsche' nin Böyle Buyurdu Zerdüşt'ünde Zerdüşt diye bir tip var; Yaşar Kemal' in İnce Memed'inde de. Ancak birisi felsefi eser sayılıyor, öbürüne edebiyat deniyor. Neden?

— Verdiğiniz örnek, felsefede çok rastlanır değildir. Nietzsche'nin diğer yapıtları da öyle değildir. Bu arada onun şiirler de yazdığını belirtelim. *Zerdüşt*, bir tip, bir figür olmasına, kitapta edebi bir üslup kullanılmasına karşın, yapıt daha çok felsefidir. Gerçi Zerdüşt'ün denizler aşmasından, dağa çıkmasından, pazar yerine gelmesinden söz edilir. Ama tüm bunlar, drama tarzında bir öyküleme öğesi olarak verilmez, fakat mecazi anlamdadır. Ama *İnce Memed*, tüm özellikleriyle bir romandır. Felsefede edebi öğelerin, mecaz olarak da olsa kullanılması, anlatıya yer verilmesi, yerici anlamda "edebi felsefe" diye adlandırılır. Ama türlerin iç içe geçtiği günümüzde bu yerici anlama pek kulak asılmadığı söylenebilir. Burada felsefi tutumların da rolü var. Örneğin "çözümsel felsefe" için böyle bir edebi tarz, felsefeden sayılmaz.

— Nâzım Hikmet "fikri evvel gören her felsefenin/ safsata iklimidir yelken açtığı yer!" diye şiir yazıyor. Ama şiirde felsefe yapan şairler de var. M. Heidegger gibi şiirden dizeler alıp felsefe yapanlar da. Felsefeyle edebiyat arasındaki ilişkiyi bu örnekler üzerinden nasıl açıklamalıyız?

— Nâzım'ın bu dizelerini ilkin *"fikri evvel gören her şiirin/ safsata iklimidir yelken açtığı yer!"* diye değiştirirsek, onun bu tarzda da şiirleri olduğunu söyleyebiliriz. Onun Berkeley'i eleştirdiği *Berkley* şiiri, ya da *Makinalaşmak* adlı şiiri, ne felsefe ne şiir olarak iyidir. Ama bu, elbette Nâzım'ın büyüklüğüne halel getirmez. Hiçbir kötü şiiri olmayan büyük bir şair, sanırım yoktur. Kendi sözüne gelince... Kanımca Nâzım, şunu demek istiyor: Felsefe düşüncelerden değil, gerçeklerden hareket etmeli. Marx'ın Aydınlanma'yı eleştirmesi de aynen bu tarzdadır. Şiirle felsefe yapmanın iyi bir yol olduğunu düşünmüyorum; en azından ikisinden biri güme gider, çoğu zaman ikisi de. Sokrates öncesi filozofların şiir biçiminde yazdığı, bu sözüme bir itiraz değildir. Çünkü onlar, şiir değil, manzumedir. Ama yine o dönemlerde yaşamış bir ozan Safo'nun örneğin, *"Bölünmüşüm ikiye bilmiyorum yolumu."* (A. Erhat - C. Bektaş çevirisi) dizesi, aradan geçen birkaç bin yıla karşın, günümüz insanına hâlâ şiir tadı verebiliyor. Heidegger'in tutumu ise büsbütün başkadır. O, şiiri felsefece nesneleştirir. Örneğin, *Şiirdeki Dil* başlıklı yazısı, Georg Trakl'ın şiiri üzerine felsefi bir tartışmadır, *Dilin Özü* adlı yazısında da başlıca olarak Stefan George'nin *Das Wort (Söz)* adlı şiirini aynı şekilde ele alır. Hatta bu şiirdeki *"Kein ding sei wo das wort gebricht."* (*"Sözün aksadığı yerde hiçbir nesne olmaz."*) dizesini *"Sözün olmadığı yerde hiçbir nesne yoktur."* ve *"Söz nesneye ilkin varlığı sağlar."* biçiminde yorumlayarak, ünlü *"Dil varlığın evidir."* düşüncesine varır. Edebiyatın bu tarzda felsefi nesne yapılmasını, bizim felsefemiz için de çok önemli görüyorum. Bilindiği gibi büyük bir edebiyat geleneğimiz var. Ama felsefemizin arkası yufka. Edebiyatımız, felsefecilerimiz için de önemli bir kaynak olabilir.

— Felsefe-sanat ilişkisine, bir de plastik sanatlar açısından bakarsak...?

— Sanat ne türde olursa olsun bir ifadedir. Bu ifadede yansıyan yaşantılar, duygular, düşünceler, her sanat türünde onun kendi tarzında ortaya konur. Başlıcasına resim, heykel dediğimiz plastik sanatlarda ifade, renk, biçim, oylum gibi öğelerle gerçekleşir. İfade somuttur, ama dilsel bir deyimleme olmadığı için, onun oradan alınıp dile getirilmesi gerekir. Plastik, düpedüz tasvir değilse, onun ne dediği yorumlama konusudur. Bu, sanat tarihi, sanat eleştirisi vb. ile yapıldığı gibi felsefi tarzda da olur. Felsefenin plastikte bulduğu şey, görünenin arkasındaki anlam dünyası olarak felsefidir, tıpkı Heidegger'in şiirde gördüğü şey gibi. Ancak şiir söz olduğu için onunla felsefi olan arasındaki bağıntı, plastikle kurulacak bağıntıya göre daha yakın olabilir. Plastiğin felsefi yorumu daha geniş uzanımlara varabilir. Kısacası, sanat algısal olanı somutta, felsefe kavramsal olanı soyutta ortaya koyar. Burada "soyut" dediğim, anlaşılmaz, uçuk bir şey değil, tersine zihinsel kavramanın nesnesi olan, dile gelen bir şeydir.

— Bu kez de müzik üzerinden biraz konuşsak?..

— Müzik üzerine ilk düşünceler, biri eski Çin'de, diğeri eski Yunan'da, yaklaşık aynı zamanda, İ.Ö. 6-5. yüzyıllarda başlar. Platon'dan Marksist estetiğe, yansıtmacı (mimetik) kuramın dışında kalan yorumlarda, çoğunlukla mistik-metafizik eğilimleri görürüz. Sanırım şundan: Söz sanatlarının örtük açık da olsa söylediği bir şey vardır. Plastik sanat, zaten gözümüzün önündedir. Ama sözlü (vokal) müzikteki söz bir yana, -ki orada da söz birincil değildir- bir ton sanatı olan çalgı (enstrümental) müziğinin neyi söylediği nasıl belirlenecek, söylenecektir? Gerçekte tonlar hiçbir şeyi söylemez. O halde böyle bir müzik cümlesi, anlamsız mıdır? Burada bir "anlam" aranacaksa, bu başka tarz bir anlam olacaktır. Mecazlı deyişlerin çok sık kullanıldığı alandır müzik felsefesi. Orada en aklı başında filozoflar bile uçuk sözler etmekten kendilerini alamaz. Elbette sosyolojik yorumları sözümün dışında tutuyorum, onlarda felsefi öğeler olsa da. Müzik bizde duygular uyandırır, ama onu bizdeki bu etkisiyle özdeşleştirmek doğru olmaz. Benzeri duyguları başka yerlerden de alabiliriz. Hem duygular birbirine nasıl benzer? Örneğin, acı ile hüzün duygularının birbirine benzerliği, kırmızının pembeye benzemesi gibi midir? Dilerseniz burada kalalım. Sözü uzatırsam, gideceği yerde onu yitirmekten korka-

rım.

— Derslerinizi izlemiş biri olarak biliyorum: Sanat, hem öznel hem nesnel planda insan araştırması yapar ve insanın tüm benliğine yönelir diyorsunuz, bu açıdan felsefenin yönelimiyle aralarında nasıl bir ayrım var?

— Sanatın insanın tüm benliğine yöneldiğini söylediğim doğrudur. Ama sanat insan araştırması yapar dediğimi anımsamıyorum. Bu, sanatın değil, bilimin, felsefenin işidir. Belki şöyle bir şey söylemiş olabilirim: İnsanı, insanın hallerini kendi tarzında anlatmayı, yansıtmayı isteyen sanatçı, bu amaçla gözlemler, araştırmalar yapar. Yönelme konusuna gelince... Felsefe-bilim, aklımıza hitap eder. O, bizden anlaşılmayı bekler. Böyle bir yapıtı okuyup anlamak, ondan sonuçlar çıkarmak, her şeyden önce akıl işidir. Bu nedenle onun karşısında eleştirel bir tutum alınır. Ama sanat yapıtı, doğrudan doğruya ruhumuza, tüm benliğimize yönelir. Böylece o, bizi alıp bir yerlere, başka âlemlere götürebilir; hatta bazen savaşa bile. Savaşlarda düşmana hücum edilmesinin belli bir tarz müzik eşliğinde yapılması boşuna değildir. Gerçi bir estetikçi ya da bir sanat eleştirmeni de sanat yapıtına eleştirel bir tutum takınır. Bu durumda tavır ussaldır. Ama bunu, bence iyi bir eleştirmen, yapıtı ikinci, üçüncü... alımlayışında yapar. İlkin o da herkes gibi, daha doğrusu, her estet gibi yapıtın tadını almaya bakar. Ancak sonraki alımlamalarında, eleştirel tavır alır. Bu da onun işi gereğidir. Bir de günümüzün bazı sanat anlayışlarında söylenen bir şey var: Sanat yapıtı bir hoşlanma nesnesi değildir; o, bizi düşünmeye götürür. Bence hoşa giden şey olma, sanat yapıtının ayırıcı temel bir niteliğidir; onu bir kitaptan, bir metinden ayıran başlıca bir özelliktir. Sanatçı yapıtıyla belli bir düşünceyi iletmek istiyorsa, bunu birkaç cümleyle dile getirebilir. Neden o denli zahmete girsin? Ama yapıtla verilmek istenen, belli bir düşünce değil de yoruma açık, belki sanatçının bile hiç aklına getirmediği düşüncelerin ondan çıkarılması ise, neden olmasın? Elbette hoşlanılan bir yapıttan da düşünceler çıkarılabilir.

— Bir yazınızda dinin güdücülüğü yerine sanatın yönlendiriciliğini önermiştiniz, bu konuyu bir kez daha açmanızı rica edebilir miyiz?

— Öneri Alman şair ve filozofu Schiller'indir; benim değil. Bu konu biraz önce söylediklerimle bağıntılı. Felsefe-bilimin insanda yöneldiği yerin sanatınkinden ayrı olduğunu söyledim. Ama sanatla aynı yere, yani ruhumuza, tüm benliğimize seslenen başka bir şey daha var: din. Dinin insanın tüm benliğine hitap etmesi ve onu ele geçirmesi, sanatın yaptığı etkiyle karşılaştırılamayacak oranda çok daha güçlüdür. Bu da bu gücü eline geçiren iktidarlara insanları gütme konusunda büyük avantaj verir. Doğrusu iktidarlar, bu avantajı kullanmada hiç geri durmamıştır. Tarih sayfaları bunun kanlı örnekleriyle doludur. Günümüzde bile din, bu amaçla kullanılıyor. Sanatın yönlendirmesi hoşlanmayla, dinin gütmesi inanmayla olur. İnanmanın verdiği bağlanmanın gücü, hoşlanmanın sağladığından çok büyüktür. Gerçi belirttiğimiz gibi belli bir tarz müziğin insanı gütmede işe yaradığı bilinir. Ama bu tarz müzik, ritmik ve çok az melodik düzeyde olan müziktir. Dikkat edilirse savaşlarda trampet, davul gibi salt ritmik ve yine ritmik olmakla birlikte bir ölçüde melodik olan borazan türünde sazlar kullanılır; telli, yaylı sazlarla savaşa gidilmez. İnsanı fiziksel olarak harekete geçiren başlıca müziksel öğe ritimdir. Salt ritim düzeyinde kalan basit müziktir; hatta buna müzik denmese bile yeridir. Bu anlamda yüksek beğeniye seslenen müzikle insan fiziksel olarak güdülmez, ancak ruhu yönlendirilir. Bu yönlendirme de ruhu yüceltir. Bu da sanatın ahlâksal bir etkisidir. Öte yandan savaş için kullanılma bir yana, dinin toplumsal etkisi, daha çok ahlâksal yöndedir. Ancak dini iktidarların kullanmasının, hele hele dinin toplumsal alanda egemen olmasının, iktidarı ele geçirmesinin, insanlık için doğurduğu tehlikeler ortadır. Oysa sanat için benzeri bir tehlike söz konusu değildir. Yalnız müzikle değil, özellikle tiyatroyla ve öteki tarzlarla da sanatın, dinden beklenen toplum üzerindeki ahlâksal etkiyi gerçekleştirebileceğini düşünen Schiller, dinin yerine sanatı önerir. Ancak doğrusunu söylemek gerekirse, insanlığın böyle bir duruma gelmesi için vakit çok erkendir. Dinsel bağlanmanın toplumsal açıdan başlıca nedeni, insanların öte dünya beklentisi ve bunun üzerine dinin kurduğu yaptırım gücüdür. Elbette böyle bir yaptırım, sanat için söz konusu olamaz. Belki günün birinde insanların bütünü ya da bütüne yakın büyük bölümü, ilkin ekonomik olarak belli bir refah düzeyine erişir, bunun üzerine alacakları genellikle eğitimle ve sanat eğitimiyle öte dünya beklentisinden vazgeçerse, o zaman ancak Schiller'in önerisi gerçekleşebilir.

— Felsefi görüşleri geliştirmekten söz edebiliyoruz. Demokritos atomculuğundan Epikuros atomculuğuna, Pyrrhon kuşkuculuğundan Descartes kuşkuculuğuna yükseliş gibi. Bu süreç sanatta nasıl işliyor?

— Sanat yapıtı hep söylendiği gibi biriciktir, bir defalık bir yaratmanın ürünüdür. Dolayısıyla onun geliştirilmesinden söz edilmez. Örneğin, *Hamlet*'i nasıl geliştireceksiniz! Olsa olsa onun hiçbir değeri olmayan bir taklidini yaparsınız. Düşün ürünü olan felsefede ise verdiğiniz örneklerde görüldüğü gibi, bir düşüncenin geliştirilmesi her zaman olanaklıdır. Hume'un nedensellik eleştirisi olmasaydı Kant, kendi sözlerini yinelersek *"dogmatik uyku-*

dan" uyanmayabilirdi. Ancak belli bir düşünceye katkılar yapmak, onu çepeçevre ortaya koymak, hareket edilen düşüncenin taklidi değildir; o yeni bir düşüncedir. Bu anlamda felsefi yapıt da biriciktir. Ne Descartes'ın kuşkuculuğu Pyrron'un bir taklidi-dir ne de Kant Hume'un bir kopyasıdır. Sanatta benzeri bir gelişme, belli bir dönem için söz konusu olabilir. Örneğin Rönesans'ın başlangıç yapıtlarıyla onun doruğa eriştiği yapıtlar arasında bir üslup gelişmesi, yetkinleşmesi vardır. Doğrusu bu da birkaç yüzyıl süren Rönesans gibi geçmişin sanat anlayışlarında söz konusudur. Günümüzde, örneğin ilk çeyreğinde, her iki buçuk yılına bir akımın düştüğü yirminci yüzyılda böyle bir şeyi söylemek de artık olası değildir. Ama elbette hangi türden olursa olsun sanat yapıtları da sonrakiler için her zaman bir esin kaynağı olabilir.

— *Felsefenin ve sanatın kökleri mitolojilere iniyor Bugün için bu iki alanın mitolojiyle ilişkisi nasıldır?*

— Felsefenin mitolojiden beslenmesi, başlangıçta idi. Cassirer'in dediği gibi, "arkhe" kavramı, mitos ile felsefenin kesişim, birleşim ve ayrışım yeri idi. Sonraki yüzyıllarda böyle bir beslenme söz konusu değildir. Ancak eleştiri amaçlı olarak bu söylenir. Örneğin, Horkheimer ile Adorno'nun ortak yapıtı *Aydınlanmanın Diyalektiği*'nde "Aydınlanma mitosu"ndan söz edilir. Gerçi mitoslarda da doğa ve insan olaylarının bir açıklanma denemesi vardır. Ama bunu onlar, hayalgücü ürünü tanrılar, yarı tanrılarla yapar. Oysa felsefi açıklama ussal olmalı, nesnel bilgiye dayanmalıdır.

Ama mitos, sanatın kökeni değilse de başlangıçtan günümüze, ona esin kaynağı olmuştur. Gerçi sanatın kökeninin mitos olduğunu söyleyenler vardır. Ama ben bu görüşten yana değilim. Şundan: İlkin, sanatın kökenini, büyü ve dinde, emek ve toplu çalışmada bulanlar da, ilk görüş gibi kendi savlarını destekleyen pek çok örnek gösterirler. Köken bir şey olacağına göre, bunlardan hangisi doğrudur? -Belki hem hepsi, hem tek başına hiçbiri. İnsan soyunun başlangıçlarına zamanda geri gitmek olası değildir. Dolayısıyla bu görüşlerin tümünün de spekülasyon olduğu ortadır. Sanata mitos ya da başka bir insansal etkinliği köken olarak önermek yerine, onlarla sanat arasında ilişki olduğunu söylemek ve bunu göstermek, en doğru yoldur. İkinci dayanağım da şu: Ne zaman nerede bir insan topluluğu olmuşsa, orada sanatsal, artistik diyebileceğimiz ürünler yaratılmıştır. Bunu söyleyebilmemiz, onlardan günümüze kalmış ürünlerin bilimsel yöntemlerle zaman ölçümlemesinin yapılmasındandır, spekülasyon değil. Bundan kırk bin, hatta altmış bin yıl önceden, buzul çağından kalan mağara resimleri bugün elimizin altındadır. Bunca kökten, temelden insansal bir etkinlik olan sanata ondan daha eski bir köken aramanın anlamı yoktur.

Sanatın mitolojiden beslenmesini, Schelling'in düşüncelerinden esinle, antik Yunan ve Roma'dan modern çağın başladığı, Hıristiyanlığın Avrupa'da egemen olduğu üçüncü-beşinci yüzyıllara dek bir tarzda, modernde ise başka bir tarzda olduğunu söyleyebilirim. Antik dünyada sanat, doğrudan doğruya var olan mitolojiden besleniyordu. Bunun tipik örneği Homeros'tur. Homeros diyor Schelling, Yunanlılığın kendisiydi. Bu dönemde insan doğanın saf çocuğu olarak bir tür, bir bütündür, ne doğadan bir kopuş ne de toplumdan bireysele bir ayrılma vardır. Bireyin ortaya çıkışı, batıda modern dünya ile başlamıştır. Bu, aynı zamanda doğadan bir uzaklaşmayı, dolayısıyla doğaya duyulan özlemi de birlikte getirmiştir. Oysa antik insan için bir doğa özlemi yoktu; çünkü o, zaten doğanın içindeydi. Antikte insanın toplumla ve doğayla birliği mitoloji-sanat birliğinde görünüşe çıkar. Bu birlik, yalnız söz sanatlarında değil, plastik sanatta da ifadesini bulur. Örneğin ne Yunan tanrı heykelleri ne de Parthenon tapınağı birer simgeydi; tersine onlar gerçekti. Modernde ise kutsal resimler, ikonlar vb. yalnızca birer simgedir. Ne kilise Tanrı'nın gerçek evidir ne de oradaki Tanrı-İsa, Meryem, Aziz resim ve ikonları gerçektir, tersine yalnızca birer simgedir. Kutsal olanın simgesel algılanışı ve sanata simgesel olarak yansıması modernde olmuştur. O halde antikteki mitoloji-sanat birliği, modernde nasıl kurulacaktır? Bu sorunun yanıtını yine Schelling'den esinle şöyle vereceğim: Modernin hazır mitolojisi yoktur; ama modern şair, edebiyatçı kendi mitolojisini yapıtıyla kendisi yaratır. Bu durum, örneğin Shakespeare için de Goethe için de böyle olmuştur. Onlar yapıtlarıyla oluşturdukları atmosferde, esîrde, halede kendi mitolojilerini de meydana getirmişlerdir.

Günümüze gelince... İlk kez burada işitilecek olan bu düşünce, bu nedenle belki yadırganabilir, ama ben böyle düşünüyorum: Bugün sanat-mitoloji ilgisi antik çağdakine benzer tarzdadır. Elektronik ortamda yaratılan sanal gerçeklik, yeni tarz bir mitolojiden başka bir şey değildir. O, hem virtuel olması nedeniyle gerçektir, gerçekleşebilirdir, hem de bilindiği gibi sanaldır. Günümüz insanın bu sanal gerçekliğin gerçek olduğuna inanması için antiklerin tanrılarının gerçekliğine inanmasından daha çok kanıtı var. Bu sanal-gerçek ortamın (dünyanın) gerçeklikten koptuğu, milyonlarca insanın orada yalnız işlerini görmekle kalmayıp, sohbetler ettikleri, her tür iletişimde bulundukları, yaşadıkları da göz önüne alınırsa, burada moderndeki doğadan kopuşun bir benzeri olan gerçeklikten kopuş-

KARDAN ADAM

Senin sevdiğin yolda
Karlar yok bugün
Sokaktaki bir kardan adam
Kendine
Kardan bir dost yaptı.

DUMAN KOKUSU

Bacan
Duman kokusunu
Unutmuş,
Karşında
Ateş yakıp
Dumanı seyretsem
Bacan
Bacan kırılır mı küçük ev.

Gonca TÜÇ

tan söz edilebileceği açıktır. Esasen bu bağlamda günümüzün birçok düşünürü, gerçekliğin terk edildiğini, bir üst-gerçekliğe ya da ikinci bir düzleme geçildiğini yaklaşık yirmi yıldan beri söylemektedir. Yine aynı bağlamda "romanın, yazarın, bireyin ölümü"nden söz edilmektedir. Bu sanal ortamın üyelerinin (Dikkat edilsin: "birey" değil, "üye" diyorum; birey zaten ölmüştü.) yakın bir gelecekte, küreselleşme sürecinde tüm dünyayı kaplayacağı ileri sürülmektedir. Bu söylemlerle dile getirilen anonimleşmede sanal gerçeklik insanının tıpkı antik insan gibi tür olarak bir bütün olduğunu söyleyebiliriz ya da böyle bir yolda olunduğunu. Bilim kurgu ve benzeri kitaplarla, filmlerle, plastik sanattaki yeni eğilimlerle, video-art'larla yeni bir mitoloji-sanat birliği kurulmaktadır. Sanat, elektronik ortamda yaratılan mitolojiden doğrudan doğruya beslenmektedir. Bu tarz üretilen plastik sanat (?) örneklerinin artık hiçbir el becerisi gerektirmediği, üstelik bilgisayar olanaklarının kullanılmasıyla, sayısız çeşitlilikler elde edildiği, aynı şeyin müzikte de yapıldığı bilinmektedir. Bu durum, kuşkusuz benim onayladığım bir şey değildir, ama bir olgudur. Benim gibi pek çoklarının karşı çıkmasına rağmen, bu olgunun dünya genelinde daha da yaygınlaşacağı ön-görülmektedir. Belki yine günün birinde bu küreselleşmiş sanal-dünya, tıpkı daha önce olduğu gibi terk edilecek, yeni bir tarzda birey yeniden keşfedilecektir. Bu bir kehanet değil, fakat insandan umudu kesmeyişin inancı ve beklentisidir.

— Bilgi ve düşüncelerinizi bizimle paylaştığınız için teşekkür ederiz.

**Evrensel Kültür dergisinin Temmuz 2003 tarihli, 139. sayısında, içinden bir bölümü çıkartılarak yayımlanan metnin tamamı.*

Öykü

HAYATININ CEZASI

Esma ÇAVUŞOĞLU

Uç aydır gözbebeklerimin çeperleri acıyor. Bu acı bazen artıyor ve dayanılmaz oluyor, bazen de olağan bir hal alıyor. Ama hiç yok olmuyor. Şiddetlendiği zamanlarda, her şeyin canını ve rengini yitirdiğini hissediyorum. Tüm dünya siyah-beyaz oluyor. Eşyanın ve insanların karton film karelerine dönüştüğü bu zamanlarda, hep aynı filmi izliyormuşum duygusuna kapılıyor ve bu duygu içimi boşaltırken, gözbebeklerimin büyümesine, çeperlerini zorlamasına, bu çeperlerden gözbebeklerime girmeye çalışan ruhsuz görüntülerin, beynimde tıkıştırılmışlık ve bundan dolayı gerilme ve daha fazla acı hissi yaratmasına neden oluyor. O zaman işte, acı acıyı getiriyor.

Yine de tüm dünyanın soluk alıp vermeye devam etmesi, sabah uyanması, gece uyuması ve benim gözbebeklerimdeki bu acıya rağmen, genel akışta yer almaya ve gözlerimi açık tutmaya devam etmem karşısında hayretimi gizleyemiyor; buna şaşırıyorum. İnsanın harika bir sistem olduğunu düşünüyorum. Acı durumlarında gözlerimi kapatıp, saatlerce öylece kalıyorum. Daha doğrusu öylece kaldığım zaman, bana saatler gibi geliyor, ama beş, on dakikadan daha fazla olmadığını Greenwich meridyenine göre ayarlanmış saatime baktığımda anlıyorum.

Şehrin sokaklarında hızlı hızlı yürüyen, işe, vapura, öğle yemeğine, toplantıya, yetişmekte olan, gözlerini kısarak otobüsün geleceği yöne kenetleyen ve beklemenin gerilimini arada sırada saatine bakarak ya da gözlerini kenetlediği noktadan kaçırarak dışa vuran, 30 yaşında esmer, orta boylu, zayıf denilebilecek biriyim. Bir şirkette üç yıldır pazarlama asistanı olarak çalışıyorum. Her gün, her yerde, herkesin gözbebeklerinden gelip geçen binlerce kişiden biri olarak aynaya baktığımda, onu yitirmiş olmanın, onun hayatımdan çıkmış olmasının yüzümde yarattığı büyük boşluk iyice belirginleşiyor. Onunla geçirdiğim sekiz yılın ilk dört yılı çok mutlu geçmişti. Hiç kimseyi istemiyorduk birbirimizden başka; hatta telefonun fişini çekiyorduk, görünmez oluyorduk başkalarına. Sonraki dört yıl ise bir cehennemdi. Yine de şiddetiyle, nefretiyle her şeyiyle çok güzeldi. Onun ruhumun ve bedenimin dokunmadığı, sevmediği yeri kalmamıştı. Yüzümdeki boşluğu ve gözbebeklerimin çeperlerindeki acı hissini unutmaya çalışmak ve ev ile iş arasında gidip gelmek dışında yapacak bir şey bulamadığım bir günde, iş çıkışında otobüse binmiş, sıkışık trafikte tabelaları ve vitrin yazılarını okuyarak oyalanıyordum. *"Kanser Teşhis ve Tedavi Merkezi", "Zeuropa Global Menkul Kıymetler", "Eat and Chat Restaurant Cafe", "Estetisyen Necla Güngör", "İndirim Günleri!", "Dikkat Kazı Var!", "Köfteleme Cafe" "Öz Sütiş", "Bayramoğlu Baklavaları", "Diyetsiz, rejimsiz zayıflama için Kitosnelle", "Açık parfüm", "Kumru Kuaför Yine Yaptı Yapıcanı: Fön 2 milyon!!!" "Advantage Card'a 3 taksit!", "Solaryum, epilasyon, sir ağda", "Check-up da kampanya!", "PAM kart. tam kart", "Florida Restaurant", "Surf the Net, Internet Cafe", "Yüksek Ökçeler, Murathan Mungan" "Cep telefonu hattı alana 50 kontür bedava!"* ve silik, köhne bir tabela: *"Mizampli Yapılır" "Mizampli Yapılır"*da takılıp kalıyorum. İlkokul yıllarım... Üç kere evlenip boşanmış, hem şen hem hüzünlü dulumuz, komşumuz Muazzez Teyze'nin *"kuaföre gidiciiim, mizampli yaptiricim, moralim yerine gelsin..."* deyişi, mizamplili saçlarıyla akşam çayına bize uğraması. Kocaman bir pastayı andıran, açık kumrala boyalı, kabartılmış, kalıplanmış saçı, kırmızı ojeleri, kırmızı ruju, mavi gözleri ve şen kahkahaları ile morali düzelmiş Muazzez Teyze... Annemin, düğün, nişan zamanlarında gittiği kuaförde, başında bigudiler, onların üzerinde file bir örtü ve kulaklarında kulak kepçesini içine alacak kadar iri kulaklıklarla, saatlerce sıcak hava üfleyen kuaför makinasına girip yaptırdığı mizampliler... Mizamplili ve makyajlı haliyle başka bir kadına dönüştüğü o eski mizampli günleri...

Tabelaları, trafiği, kalabalığı, hızla geçmiş zaman haline gelen dakikaların sırtında geçip, eve vardığımda her zaman olduğu gibi televizyonu açtım. Kanallar arası gezintiye başladım: Reklamlar, haberler, talk show'lar, belgeseller, tartışmalar, paparazziler, haberler, reklamlar... Ve işte yine karşıma çıkıyor... Mizampli... Mürüvvet Sim, mizampli saçları ve elinde upuzun ağızlıklı sigarası ile konuşuyor: *"Kuzum ne kadar safsınız, Kezban sizin aklınızı başınızdan almış, farkında değilsiniz... Lakin böyle giderseniz, elinizin altındaki saadeti ebediyen kaçıracaksınız... Lale sizinle görüşmek istiyor. Lütfen onu reddetmeyin"* Ediz Hun, cevap veriyor.

"Bunlar nasıl lakırdı... Lütfen bu işlere karışmayın rica ederim..." Bu filmlerdeki öldüresiye üzüntüler, seyircinin sonunu mutlaka tahmin ettiği ve tahmininde yanılmadığını görmeyi dört gözle beklediği gerilimler, kurulan pembe dünyalar, zengin kız, yoksul delikanlı, yoksul kız, zengin delikanlılar arasındaki "saf", "temiz", ama dış mihraklar, gurur ya da kıskançlıkla yaralanan aşklar, doktor Ferit'ler, fabrikatör Hulusi Bey'ler, fettan, mizamplili sosyete kadınları ve bu hikayeleri yazlık sinemada izleyen çocukluğumun insanları gözlerimin önünden geçmeye başladı. Kadınlar, bu Türk filmlerinde ağlarlardı. Mutlu son olunca, sinema salonu alkışlarla inlerdi. Şimdi bu filmler çok eskidi, esaslı seyircileri yaşlandı. Bir belgesel gibi seyrediliyorlar artık. Bir ara dalga da geçiliyordu. Dalga geçilme dönemini geride bırakan eski Türk filmleri bir nostalji nesnesi olarak değer bile kazandı artık. İnsanımızın o dönemdeki duygusal, bilişsel yapısından şimdiye hiç mi bir şey kalmadı diye düşünüyordum ki, önce, o malum Türk filmi erkek karakterinin sesinden, *"Dur, geçme ey zaman! Ne kadar mesudum bilemezsin!"* cümlesi kulağıma çarptı, hemen ardından da çalan telefonun ziliyle irkildim.

Ahizeyi kaldırdım, anlık bir sessizlikten sonra, *"alo"* dediğimde, duyduğum sesle ürperdim ve dondum kaldım. O arıyordu. *"Merhaba, nasılsın?"* diyordu... Sesimi kontrol etmeye çalışarak "iyiyim" dedim, gözlerimden yaşlar süzülmeye başladı. Gözbebeklerimin çeperleri acıyordu. *"İyi olduğunu duyduğuma sevindim."* dedi ve bir sessizlik oldu. *"Aslında seni aramamaya kararlıydım. İş için geldim İstanbul'a ve sana bu kadar yakınlaşmak iyi gelmedi."* Yine sessizlik ve bu kez sessizlik büyüdü, büyüdü, büyüdü.. Gözyaşlarım sağanak halini almıştı... O, titrek, boğuk bir sesle devam etti: *"Seni özlememeye çalışıyorum olabildiğince, ama özlüyorum itiraf ediyorum işte"* dedi. Konuşamıyordum. O da konuşamıyordu. Kendimi zorlayarak, sessizliğe bir bıçak sapladım: *"Bir gün özlememeyi başarırsın"* dedim. Kısa bir sessizlikten sonra o bitkin bir sesle, *"neyse, sesini duyduğuma, iyi olduğuna sevindim... Kendine dikkat et... Hoşçakal"* dedi... *"Hoşçakal"* dedim.

Ahizeyi yerine koydum, koltuğa yığıldım. Gözlerimi kapadım, öylece kaldım bir zaman. O, ben var oldukça var olacak. Ve ben hep var olmaya devam edeceğim. Onun her seviştiği kadından *"kahretsin, yapamadım, yine mutlu olamadım"* diye ayrılacağını ve hayatının cezasını ödeyeceğini düşünmek büyük bir zevk verdi bana... Bu müthiş bir adaletti ve içimden *"Dur geçme ey zaman!"* diye inledim... Gözbebeklerimin çeperlerindeki acı, sıcak bir kana dönüştü ve ılık ılık her tarafıma yayıldı... Çok güzeldi... Uzun zamandır kendimi hiç böyle "mesud" hissetmemiştim.

FIRTINA SONRASI

Çiçek konuştu:
"Cılız görünsem de
değilim.
Köklerim derinlerde.
Ey koca ağaç
güçlü görünse de gövden
yenik düşmüşsün
içindeki
kemirgenlere."

Koca ağaç aldı sözü:
"Bak gövdeme,
kollarıma, parmaklarıma.
Gölgem geniş bir alan
güneşten kaçan insanlara.
Rüzgar,
yarım asırlık dostum
nefesiyle serinletir beni
zarar veremez bana."

Çiçek sürdürdü:
"Eminsin gücünden.
Belki çıkarsın haklı
bak savuruyor yapraklarını
yarım asırlık dostun.
Böbürlenmene kızıp da
umarım seni
etmez dallarından."

Fırtına konuştu.
Sustu tüm orman.

Eğildi çiçek
öptü yaşam veren
toprağı,
karıncayı selamladı
rüzgarın yardımıyla
Çatırdadı ağaç,
kırıldı gövdesi.

Gösterdi fırtına
gösterdi yaşam.
Oyuklarda gizli
küçük kemirgenlerdir
bir devi yıkan.

İnci AYDIN

YILDIZ GÜNCESİ

Cengiz GÜNDOĞDU

2 Ekim Perşembe

Batman'dayız.

Dün, 12.00 sularında indik Batman'a... İlk izlenim şu. Batman'da her insanın yüzünde gizlemeye çalıştığı bir acının, bir kaygının, bir üzüntünün izleri var. Belki biz böyle algılıyoruz, öznel bir durum bu. Belki de doğrunun ta kendisi.

Bugün gazetelerde okudum. *"İmamlara haraket edenin cenazesi yıkanmaz"* demiş, Türk Diyanet Vakfı.Sen Konya Şube Başkanı Hüseyin Demirci.

Konya'da bir hakaret davası daha açılmış. Tarkan'la Can Dündar'a. Konya Hukukçular Derneği'yle Konya Gazeteciler Derneği. Tarkan'la Can Dündar Konyalılara hakaret etmiş.

İnsanın duygularını, düşüncelerini söylemesi hakaret sayılıyor.

Bunları şunun için söylüyorum. Acaba kimi düşüncelerim Batmanlılara hakaret sayılır mı.

Sorun şu. Ben bir yerde düzensizlik, zamansızlık gördüm mü rahatsız olurum. Ben, İstanbul'dayken, *Felsefe Atölyesi*'yle ilgili bütün bilgileri ince ayrıntılarıyla ilgili kişiye bildirdim. O ilgili kişi, kendisi bir bayan, Batman'da değilmiş. *Felsefe Atölyesi*, Bahar Kültür Merkezi'nde. Bu merkezin yetkili kişileri de hiçbir şey bilmiyor.

Bütün bunların ötesinde, Belediye'den hiç kimse benle ilişkiye girmedi."Ye, iç, gez, toz, çek git" gibi bir hava.

İlkin kendime şunu söyledim. Sen zaten tatil diye geldin buraya. Aldırma. Sinirlenme.

Yine de olmadı. Söylendim. Söylenince hareketlenme başladı. *Felsefe Atölyesi*'ne katılanlarla bugün saat 14.00'te toplantı var.

Şimdilik canım sıkkın. Yüzüm iyice asık...

Ahmet Soner'le Sedat Yılmaz da burda. Sedat Yılmaz *Sinema Atölyesi*'nde seminer veriyor. Dün çalışma sırasında Belediye'de bir işi çıkmış Sedat Yılmaz'ın. Katılımcılara bir ödev vermiş, *"Az sonra geliyorum"* demiş. Az sonra da dönmüş. Bir de bakmış kimse yok. Kaçmış katılımcılar.

Güldük.

3 Ekim Cuma

Dün saat 18.15'te *Felsefe Atölyesi*'ni başlatabildik. Katılımcılar için önce yirmi kişi dediler. Sonra bu sayı dokuza indi. Dün saat 14.00'deki ön toplantıda yedi kişi vardı. Saat 18.15'de onyedi kişi vardı.

Bütün bunlar bu işi düzenleyenlerin ne kadar beceriksiz olduğunu gösteriyor. Hep o, bizi karakterize eden "Biz yaptık, oldu" havası.

Düşünün, ben burda sabahtan akşama kadar boş boş oturuyorum. Oysa bütün gün neler yapılabilir... Ama kimsenin aldırdığı yok.

Birkaç saat dışında bütün gün otelde odamızdayız Berrin Taş'la. Çalışıyoruz, kitap okuyoruz. Tam ben sinirlenecekken Berrin Taş, *"Unutma, tatildesin"* diyor.

Batman kişilerin gereksinmelerine göre kurulmuş bir kent değil. Sözgelimi bizim yemek yediğimiz lokantada ekmek yok, pide var. Ekmek istersen *"Yok"* deniyor. Ayrıca sebzeli yemek, ya da zeytinyağlı yok. Sen kente uyacaksın, kente göre yaşayacaksın. Tabii Batman koca bir köy.

İstanbul'a tam anlamıyla kent denebilir mi. Tabii İstanbul, birçok köylerden kurulu bir kent. Otelde, lokantada, sokaktaki kahvelerde televizyon sabahtan akşama kadar açık.

Felsefe Atölyesi'ne geldikte... Hepsi öğrenci. Ben, memurlardan, özellikle öğretmenlerden katılabileceklerini düşünmüştüm.

Yanıldım.

Felsefe Atölyesi'ne katılanlar ilk kez felsefeyle karşılaşıyorlar. Birkaçı azıcık da olsa bir iki felsefe kitabı karıştırmış.

Bu durum, bizdeki öğrenimin eksikliğini, düzensizliğini gösteriyor... Yandan, alttan, üstten, köşeden, nerden bakarsak bak, umut kırıcı bir durum.

Benim burda anlam veremediğim bir nokta da şu. Biri geliyor, *"çay içer misiniz hocam"* diyor. *"İçerim"* diyorum. Gidiyor, ne kendisi geliyor, ne çay.

4 Ekim Cumartesi

Gece.

Dün, bütün gün yağmurluydu Batman... Bu sabah, güneş ak ışıklarıyla geldi. Bunaltmayan, terletmeyen güneş güzeldir.

Felsefe Atölyesi'ne geldikte... Felsefe burda, en azından katılımcılardan öğrendiğime göre, insanı bunaltan, insanı hayatta koparan bir etkinlik biçiminde algılanıyor. Ben, katılımcılardan bunu duyduğumda *"Hayır, felsefe böyle değildir."* demedim. Çünkü bana göre bir önyargıyı yıkmanın yolu, konuşmaktan değil, göstermekten geçer. Ben bunu yaptım. İki günün sonrasında katılmcılar şunu gördü. Felsefe bunaltıcı değildir, hayattan kopuk değildir.

Felsefe, yolumuzu aydınlatan bir ışıktır.

Işığı gören felsefe çalışmalarına geliyor.

Çalışmalarda şöyle bir yöntem uyguluyorum. Kimsenin sözünü kesmiyorum. Soruyu anlamaya çalışıyorum. Anlamış mıyım diye sorunu anlatıyorum. İlk gün çekingendiler. İkinci gün çekingenlik gitti. Bugün bütün katılımcılar konuştu.

Şu, açık seçik görüldü. Felsefe, katılımcıların yaşadıklarını bilince çıkardı. Bunun bir nedeni de şu. Sözgelimi töz dersem, töz deyip geçmiyorum. Tözü açıklıyorum. Halkın dilini biliyorum.

Bugün şu çıktı ortaya. Katılımcıların birçoğu, kavramların nesnel gerçekliğine inanıyor. Bir katılımcı *"Ben vicdanın bizim dışımızda bir yerde olduğuna inanıyorum"* dedi.

Yine çoğunluk, "En iyi"nin zaman-mekandışı olduğuna inanıyor.

"Hoşgeldin Platon" dedim içimden.

Bana göre Platon, günlük insanın sağduyusunun felsefesini sistemleştirdi. Bunu Batman'da da gördüm.

6 Ekim Pazartesi

Dün gördüklerimiz Batman'a gelmeye değdi. Festival kalabalığına düşmeden en azından Hasankeyf'i görmek istiyorduk. Hasankeyf'e geziyi Hicri İzgören'den rica ettim. Cumartesi gecesi haber geldi. *"Yarın geziye gidiliyor."*

Pazar sabah, saat yedi sularında yola koyulduk. Pandomim hocası Arsen bey, belgesel filmler çeken Samiye hanım, yontucu Latif bey, belgesel filmler çeken Rodi bey, fotoğraf sanatçısı Selmet bey, öğrenci Rezzan hanım, öğrenci Derya hanım bu gezinin yolcularıydı. Bir de benle Berrin Taş.

Gezide şu yol izlendi. Hasankeyf, Midyat, Cizre, Nusaybin, Mardin.

Hasankeyf'i, ancak göz ucuyla görebildik... Ama ayaklarımın dibinde usul usul akan Dicle etkiledi beni.

Binlerce yıldan beri akıp giden Dicle, nice uygarlıkların önemli bir ögesi oldu. Tabii birçok savaşın da nedeni...

İşte o Dicle önümde akıp gidiyordu...

Midyat'tan sonra Mor Gabriel Manastırı'na gittik. Süryanilerin ortadoks kilisesi burası. Manastır'ın belli yerlerini gezdikten sonra yola koyulduk...

Men u Zin'in yattıkları yer tam bir harabe. Tabii, insan buna üzülüyor. Elbirlikçi bir çalışmayla orası eli yüzü düzgün bir duruma getirilebilir.

Daha sonra peygamber Nuh'un yattığı yer. Söylentiye göre Nuh'un gemisi Cudi dağında karaya oturmuş...

Nuh'un yattığı yer tertemizdi. Nuh'tan sağlık bekleyenler ya da isteklerinin olmasını isteyenler, sandukaya yüz sürüyorlar.

Daha sonra Mor Yakup Manastırı'na gittik. Mor Yakup'ta kazı yapanların anlattıklarına göre Nusaybin kat kat antik kentlerin üstüne kurulmuş. Kazdıkları yerin bir bölümü, bir evin bahçesiymiş. Mor Yakup bu manastırı, Roma tapınaklarının üstüne kurmuş. Daha derine inemiyorlarmış, çünkü ödenek yokmuş.

Mor Yakup, bu manastırı 313'te yapmış. Manastır'a 325'te okul eklenmiş.

Mardin'e doğru yola çıkmadan önce Dicle'nin kaynağına yakın bir yerde çay içtik. Dicle'nin kıyısına, tahtadan balkon benzeri çıkıntılar yapılmış. Orda bağdaş kurup oturduk, çay içtik, yorgunluğumuzu attık.

Mardin, dağın üstüne kurulu bir kent... Oturduğumuz yerden Mardin ovasına bakarken, gözerimi kıpkızıldı. Aklıma Ahmet Haşim'in Merdiven adlı şiiri geldi. *"Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden / Eteklerinde güneş rengi bir yığın yaprak / ve bir zaman bakacaksın semaya ağlayarak / Sular mı sarardı... Yüzün perde perde solmakta / Kızıl havaları seyret ki akşam olmakta."*

Gün batımında, Ahmet Haşim'in bu şiiri gizli titreşimlerle dolaştı içimde.

Saat 20.00 sularında döndük Batman'a.

8 Ekim Çarşamba

Dolu dolu bir gün geçirdik dün. Kahvaltı ederken İla hanım, Hasankeyf'e gideceklerini, bizim gelip gelemeyeceğimizi sordu. Gitmez olur muyuz hiç. Hasankeyf'i görmedik ki. Dicle'nin kıyısına indik, o kadar.

İla hanım Amsterdam'da şan öğretmeni, ayrıca sahne sanatçısı. Öğrencileri Hasankeyf'te çalıştıracak o gün için.

Hemen hazırlandık... Doğruca Hasankeyf'e. Bakalım neler göreceğiz. Hasankeyf, binlerce yıl önce insanların dağda açtığı mağaralarda yaşadığı yer. Bacasız, penceresiz bu mağaralarda, insan, insan olma mücadelesini başlatmış. O mağaraları gezerken hem heyecanlandım, hem korktum. Şu işe bakın. Sen mağarada başla hayata, sonra gökdelenlere geç. İnsanın gücü korkuttu beni. Bu gücün olumluya çevrilebileceği umudu da heyecanlandırdı.

Biz seke seke taşlar üstünde dolaşırken, birkaç horoz, tavuklarla yem arıyordu. İki üç keçi de çevrede dolanıyordu. Sonra öğrendik tavukların, keçilerin, horozların nedenini. Mağaraların birinde bir çoban yaşıyormuş. Bunu duyunca *"Az gittik, uz gittik, tepe tepe yol gittik, bir de dönüp baktık ki, arpa boyu yol gitmişiz"* tekerlemesini anımsadım.

İnişte çay bahçesine dönüştürülmüş bir mağaranın önünde oturduk, ayran içtik.

Bu gezimiz iki saat sürdü.

Dün felsefe seminerini yarım saat önce, 19.30'da bitirdim. Çünkü Eğitim-Sen'de postmodernizm üstüne bir konferans verecektim. Seminerden sonra hemen Eğitim-Sen'e gittik. Sorularla süren konferans saat 22.30 dolaylarında bitti.

Sorulardan şunu anladım. Dikkatle dinlemişler beni. Çünkü sorular, benim söylediklerimle ilgiliydi. Soru sormak için soru sorulmadı.

Güzel bir geceydi.

Her noktasından acı fışkıran Batman'dan yarın ayrılıyoruz. Ama burdan gitmemiz istenmiyor. Dahası *İnsancıl*'ı buraya taşımamız bile istendi.

Tabii burası değişik bir yer. Her gün yemek yediğimiz lokantanın şefi, Berrin Taş'tan şiir okumasını istedi bugün.

Berrin Taş da bir şiirini okudu, şef garsona.

10 Ekim Cuma

Perşembe günü 12.00 sularında İstanbul'a indik. Ama ben İstanbul'a gelebileceğimizden kuşkuluydum. Şundan dolayı. Uçak, perşembe günü Diyarbakır'dan 9.40'ta kalkıyor. Belediyenin bizi Batman'dan Diyarbakır'a götürmesi gerekiyor. Festivalde öyle düzensizlikler oldu ki, ben, belediyeden kuşkulandım.

Batman'da geçici görevli yolarkadaşımız Mustafa Karagöz akşamüstü bizi buldu... Ben, Berrin Taş, Derya, Mustafa Karagöz güzel bir gece geçirdik Batman'da.

Tedirginliğimi anlayan yolarkadaşımız Mustafa Karagöz, cep telefonunun numarasını verdi. Belediyeden ses çıkmazsa o bizi götürecek Diyarbakır'a.

Perşembe sabahı kalktık, saat yedide kahvaltıya indik. Biraz sonra ellerinde bir dosyayla iki bey geldi. *"Berrin hanım, Cengiz bey, sizi Diyarbakır'a götürecek araba dışarda bekliyor."* dedi.

Şaştım kaldım. Bir haftadır festivalin her noktasında aksayan belediye, şimdi milimetrik davranıyordu.

Dışarı çıktıkta bir kez daha şaşırdım. Yalnız biz değil, festivale katılan birçok kişi gidiyormuş Diyarbakır'a. Ama, salı gününden beri hiçbir yetkili bana *"Perşembe sabahı, yalnız siz değil, birçok kişi Diyarbakır'a gidecek"* demedi.

Bunun, niye bana söylenmediğini bir türlü çözemedim.

11 Ekim Cumartesi

Felsefe Atölyesi'ne 12 kişi katıldı. Bunu önemsedim. Bu 12 kişi, İbrahim Tatlıses'in konserine gitmedi. Belediyenin *Felsefe Atölyesi* olduğu saatte İbrahim Tatlıses'e konser verdirmesi düzensizlik değil mi.

Niye bu 12 kişiyi önemsiyorum. Çünkü o gün bana *"Bugün İbrahim Tatlıses'in konseri var, atölyeye kimse gelmez"* dediler. Ama 12 kişi geldi.

Son gün toplu bir değerlendirme yaptık. Bir haftayla ilgili düşüncelerini istedim katılımcılardan Şunlar söylendi.

- Biz felsefeyi, hayattan kopuk, anlaşılmaz laf cambazlığı bilirdik. Burda bunun böyle olmadığını gördük. Felsefe, hayatın kendisiymiş.

- Bize bunları niye daha önce öğretmediler. Niye bizi cahil bıraktılar anlayamadık.

- Felsefe Atölyesi daha uzun süreli olmalı.

- Eskiden yanlış söyleyeceğiz diye ağzımızı açmazdık. Burda şunu gördük. Yanlış düşünebiliriz Yanlışın kişiliğimizle bir ilgisi yok.

- Buraya katılmayan arkadaşlara üzülüyoruz. Ama bize iyi duyuru yapılmadı.

- Gözümüzdeki perde aralandı.

Ayrılırken kimi katılımcıların gözleri yaşardı. Hüzünlü bir ayrılış oldu.

Bir iki gözlem sonucuyla Batman'ı bitiriyorum. İnsanımızın tipik özelliği Batman'da da var. Bir sorunla ilgili reçete çözüm bekleniyor. Bu açıdan kimi kişileri hayal kırıklığına uğrattım.

Felsefe, dışa kapalı, içinde bütün bilgilerin bulunduğu çok ağır bir nesneye benzetiliyor. Beni işaret ederek, fısıltıyla *"Dikkat et, felsefeci"* dendi mi, şöyle bir toparlanıyor kişi. Boru mu, felsefeci bu, vurdu mu tuznan buz eder. O, her şeyin en doğrusunu bilir. Ben, bilmediğimi söyledikte bıyık altından gülünüyor, "Biliyor, ama söylemiyor" belli ediliyor.

Bu, insanımızın her şeyi bilen bir önder beklediğinin işareti değil mi. Ama ben, kendimin bile önderi değilim.

Genel olarak söylersem. Türkiye'de her parti, her küme, gençliği, kendi amacı için malzeme diye gördü. Tabii malzemenin o amaca göre belirlenmesi gerekir. Bunun sonucu şudur. O kişi özerk düşünebilen, kişilikli biri olamaz.

Bugün Türkiye'de gençlik üstüne verilen mücadelenin amacı budur. *"Düşünmesin, özerk olmasın. ama benden olsun."*

Bu, gençliğin bitirilmesi demektir. Gençliğin bitmesi, geleceğin bitmesidir. Genç insan, özerk düşünebilecek bir yöntemle yetiştirilmelidir.

Tabii bütün bunların bugün için hiçbir anlamı yok.

13 Ekim Pazartesi

Belediyelerin düzenlediği kültür-sanat şenliklerine, ünlü bir türkücünün çağrılmasını eleştiriyoruz. Ama şunu kabul etmek zorundayız. Belediyenin düzenlediği etkinliği, ünlü bir türkücü varsa basın duyuruyor. Sedat Yılmaz, *Sinema Atölyesi*'nde,

Cengiz Gündoğdu *Felsefe Atölyesi*'nde seminerler veriyormuş. Ahmet Soner belgesel çekiyormuş, basının ne umurunda...

Bugün *İnsancıl Atölyesi*'nin güz dönemi açılışı var. Bu durum basına bildirildi. Basına haber iletildi. Hiçbirinde tek satır yok. Ünlü bir türkücüyle açılışı yapsaydık, hiç kuşku yok, basında yer alırdık.

Özgür Gündem'i bütün basından ayırmak gerekiyor. Cumartesi günü, *İnsancıl Atölyesi*'ne geniş yer vermiş *Özgür Gündem*.

Hasan Pulur, bugün *Milliyet*'te *"Saçmalayan Kültür!"* adlı yazısında saçmalayan kültürden örnekler veriyor.

Garip bir durum bu. İçler acısı bir durum bu. Ciddi kültüre hiç yer verilmediği için saçmalayan kültür dolduruyor boşluğu. Sonra bundan yakınıyoruz.

Ne garip değil mi.

15 Ekim Çarşamba

Bu sabah, güneşin ışıklarıyla yürürken, pazartesi akşamını düşündüm...

Pazartesi akşamı *İnsancıl Atölyesi*'nin 5.Dönem açılışı yapıldı. Açılışı arkadaşlarımız düzenlediler. Berrin Taş'la ben hiç karışmadık.

Güzel bir akşamdı.

İnsancıl'da bir kutlama, bir açılış yapıldıkta şaşmaz sunucumuz Baha Çıtakoğlu'dur. Baha'nın sunuculuğu tepeden inme... kendiliğinden. Ama şunu kabul etmek gerekir, sunuculuğu iyi yapıyor Baha.

Berrin Taş, ben, Demirtaş Ceyhun, Ömer Naci Soykan, Sarper Özsan konuşma sıramızı savdıktan sonra, *İnsancıl Atölyesi*'nden genç arkadaşlarımız konuştular. Daha sonra Bilgesu Erenus'la Ferda Erener güzel türkülerle gecemizi taçlandırdılar.

Daha sonra evde hazırlanan yiyeceklerle devam ettik... Bu arada *İnsancıl*'da oluşan bir grup konser verdi. Bu grubun adı, her yıl değişiyor. Bu yıl *Grup Perişan* diye çıktılar karşımıza. Eylem, Alemdar, Hakan, *Grup Perişan*'ın yıldızları.

Yalın... gösterişsiz bir geceydi. *İnsancıl*'ın özelliğidir bu... gösterişsiz yaşam...

İki hafta kadar ara verdik ya, baktım arkadaşlara, özlemişler birbirlerini. Sevindim. Bir aile olmuş *İnsancıl*.

Dün, Berrin Taş'ın yönettiği *Şiir Atölyesi*'yle başladık çalışmalara... Berrin Taş, güzel bir giriş yaptı. Zevkle dinledim.

İşte böyle, güneşin ışıklarıyla dolaşırken bunları düşündüm... *İnsancıl Atölyesi*... *İnsancıl dergisi*... insana borcumuzu ödemek için insan türüne bir milim katkı.

Onlar da ordaydı... bir zamanlar insan türüne katkı yapanlar. Sokrates, Platon, Aristoteles, İbn Sina, Konfüçyüs, Fatma Aliye, Yakup Kadri, Müştak Erenus... öbürleri...

17 Ekim Cuma

Sabah, kalktım, baktım... yağmur.

Kış geldi mi... Pencereyi açtım, havayı kolaçan ettim. Ceketle çıkılmaz. Pardösü de gerekli.

Kış geldi o zaman.

Canım mı sıkıldı, kış geldi diye... Soluk alınmaz, o, buram buram sıcaklarda bugünleri özlemedim mi.

Özledim. Özledim bugünleri... Gelmesin o boğucu sıcaklar. Hem soğuk insanı canlı, diri tutar. Sıcak gevşetir.

Bu sabah, yağmur bulutlarının altında yürürken, bulutların üstünü düşündüm. Uçakla gittik geldik ya Batman'a... Hep bulutların üstündeydik... Bulutların üstü beni bir kez daha etkiledi. *"Yürü git bulutların üstünden"* diyesim geldi.

Yürü git... nereye gideceksin. Önünde sonunda döneceksin toprağa...

Yağmurda sallantılı düşüncelerle yürüyorum. Birden Aristoteles'in yağmuru sevip sevmediği düştü aklıma. Antik dönemde ısınma sorunu olduğu için belki de kışı sevmezdi Aristoteles.

Birçok filozofun yalnızca düşünceleri kaldı bize. Sözgelimi hangi yemeği severdi acaba Platon.

Önemli mi bunlar. Değil. Ama aklıma düşüverdi işte.

Yağmur hızlandı. Ben de hızlanmalıyım, derken daha da yavaşladım... Yağsın, iyice ıslatsın beni yağmur. Götürsün içimdeki çerçöpü...

20 Ekim Pazartesi

Bu sabah, göz gözü görmez yağmurda dolaşırken, geçen yılı düşündüm... Kimi günleri unutamıyor insan... Geçen yıl, bugün pazardı.

Geçen yıl... bugün pazar. Saatlerin yavaş yavaş bizi trajik bir noktaya götürdüğünü bilmiyorduk... bilemezdik.

Göz gözü görmez yağmurda, gökler yırtılırken, geçen yıl pazartesiyi düşünüyorum. Güneş, yavaş yavaş yüzünü gösterirken, Pelin'in bir daha güneşi hiç göremeyeceğini bilemiyorduk... bilemezdik.

Ben, Berrin Taş, Pelin, öğlen sularında elektrikçideyken... Pelin, orda bizden ayrıldı, okula gitti.

Bu, son görüşmemizmiş.

Sonra akşam sularında o tatsız haber geldi.

Bu haber, bütün yıldırımlarıyla bizi derin bir kuyuya fırlattı...

Şimdi bir yıl sonra o kuyuda değiliz tabii. Ama kuyudan çıkmak için çok zorlu bir mücadele verildi.

Yarın gece *Atölye*'de Pelin için anma düzenlenecek. Yarın gece acımızı dışlaştıracağız. Acımızla yüz yüze geleceğiz.

Acıyla baş etmenin tek yolu budur.

22 Ekim Çarşamba

Sonunda o noktaya geldik. O nokta şu. İman mı, akıl mı. Tabii, imanı, vahiyi önemseyenler, "felsefenin canı cehenneme" diyenler son derece kızgın. Ama bu, bir toplumun mutlaka tartışması, aşması gereken nokta.

Bu tartışma daha önce 8. yüzyılla 10. yüzyılda İslam toplumlarında yapıldı. Ben, o döneme bilginin şahlanışı derim. Farabi, İbn Sina, İbn Rüşd çifte hakikat kavramıyla, felsefeyle dinin ayrı yollardan da olsa hakikati aradığını dillendirdiler. Bunun sonucu şöyle oldu. Batı, derin bir uykudayken, Doğu, ışıltılıydı. *Bilim Tarihi Kılavuzu, Buluşlar ve Yapıtlar* adlı (Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001) eserde, Doğuyla Batı, karşılaştırmalı zaman dizinde göz açıcı bir durum görülür. 550 tarihinden 1267 tarihine kadar bütün bilimsel buluşlar Doğu'dadır. Batı bölümü bomboştur. Bu tarihten sonra Doğu'da ışıklar söner. Çünkü akıl tepelenmiştir.

Neden böyle olmuştur. Feodal kültürün akla, ölçüp biçmeye gereksinmesi yoktur. İşte bundan ötürü Nadajlı Abdurrahman *"Dünya yuvarlak"* dediği için 1601'de sarayda katledildi. Anadolu kazaskeri Esat Efendi, Abdurrahman'ın katli üstüne *"Müslümanlar elinden, islam dini de dilinden kurtuldu"* dedi.

Avrupa'da ise tüccar bilime sarıldı. Çünkü tüccarın bilime gereksinmesi vardı. İşte bundan ötürü, burjuva Avrupa'yı aydınlattı. Doğu feodalle birlikte çürüdü gitti.

1923'ten sonra Cumhuriyet'le birlikte bizde de ışık yakılmak istendi. Ama bu konuda başarılı olamadık. Tabii bunun çeşitli nedenleri var. Bugün vahiy-akıl tartışması da bu başarısızlığın sonucu. Gelinen nokta şu. Dünyanın döndüğünü kimse yadsımıyor. Ama imanı üstün tutanlar, dünyanın dönüşünü tanrıya bağlıyor.

İman-akıl tartışmasını yine iman kazanırsa, akıl tekmelenirse, işte bu Doğu'nun sonu olur.

Bu tartışmada sorunu doğru koymak gerekir. Aklın savunulmasını, kimileri pozitivizm sanıyor. Kimilerine göre aklın savunulması, imanın kökten yadsınmasını gerekli kılar.

Bunların ikisi de yanlış. Aklın savunulması, pozitivizm değil, soru sormanın savunulmasıdır. Olgulara soru sormanın pozitivizmle ne ilgisi var.

Soru sormak imanın inkarı değildir. Din bir gerçekliktir. Milyarlarca insan inanırken, bir ateistin bunu yadsıması doğru değildir.

Tartışma şu çizgide olmalıdır. İman, bilime, felsefeye, estetiğe karışmamalı. Çünkü iman, inanca dayanır, imanda soru sorulmaz.

Bilimde, estetikte, felsefede iman dışarda bırakılmalı. Sözgelimi, uzaya fırlatılan uzay gemisi milimetrik olarak bilimsel yapılmalı. Burda imana yer yoktur. Ama uzaya fırlatılan geminin başına bir iş gelmemesi için, inanıyorsan dua edebilirsin. Sen *"Uzay araştırması yapamazsın, bu tanrının işine karışmaktır"* dedin mi, bu, imanın aklı tekmelemesidir.

Sen, yer sarsıntısını, tanrının insana cezası diye görürsen, bu aklı tekmelemektir.

İzlediğim islami yayınlar, demokrasi adına aklı tekmeliyor.

İşte tatsız olan bu nokta.

24 Ekim Cuma

İnsancıl Atölyesi'nde Platon'un *Devlet* adlı eserinin metin çalışması bir yıl sürdü. Metin çalışması, geçen hafta bitti.

Devlet'in iki çevirisi var elimizde. Biri Sabahattin Eyüpoğlu'yla M. Ali Cimcoz'un, öbürü Hüseyin Demirhan'ın.

Eyüpoğlu'yla Cimcoz'un çevirisinde yine sorun çıktı. Şöyle. *"Peki, sence Tanrılar sevdikleri birine her şeyi bol bol vermezler mi? Doğmazdan önce işlediği bir günah olmadıkça ona cömert davranmazlar mı?"* (613a)

Bilindiği kadarıyla Platon'da "doğmazdan önce" işlenen bir günah yoktur. Gerçi musevilikte ilk günah vardır. Ama Platon herkesin günahlı doğduğunu söylemiyor. Koşullu bir önerme var burda. *"Doğmazdan önce işlediği bir günah olmadıkça"* diyor.

Bu bölüm Hüseyin Demirhan'da şöyle. *Tanrılardan gelen her şeyde sevdikleri için olabildiği kadar hayır vardır, meğer ki o kişi, daha önceki bir hayatında işlediği bir günah yüzünden kaçınılmaz bir kötülüğe bulanmış olsun."*

Durum böyle.

Tabii burda tatsız bir durum var. Eyüpoğlu-Cimcoz çevirisi basılırken acaba hiç okunmuyor mu.

Eyüpoğlu'yla Cimcoz *Önsöz*'de şöyle demişler. *"Sırtımızda ne filozofların, ne de filologların yumurta küfeleri vardı; onun için de Devlet'i çevirirken kılı kırk yarmaktan çok, anladığımız kadarını en rahat Türkçeyle söylemek yolunu tuttuk."* Daha sonra eksiklik çıkarsa bunun düzeltileceği söyleniyor.

Çevirmenlerin sağlığında çeviri hataları gösterilmemiş. Şimdi gösterildiğine göre hatalar düzeltilmeli.

27 Ekim Pazartesi

Goethe'yle Schiller'i severim. Bunu bilen bir arkadaşım, geçen hafta, Schiller / Goethe'ye Mektuplar adlı kitabı getirdi. (Çeviren Sermin Marangoz, *YGS* Yayınları, İstanbul 2003) Sevindim tabii... Cumartesi gecesi zevkle okurum diye de düşündüm. Ama kitabın daha ilk sayfalarında canım sıkıldı. Bakın şu cümleciğe, *zira bunlar beni birkaç yıl boyunca derin bir biçimde meşgul etmiş*

olan bir mevzuya aittir. Üzerinde tam anlamıyla bir karara varamadığım pek çoğunda sizin ruhunuzun mütalaası..."

Hadi meşgul etmek dursun, mevzu, mütalaa ne demek... İşlerliği kalmamış bir dolu kelime. Evvelce, tedavül, sabık, nüsha, mukaddemat, meşakkat...

Canım sıkıldı. Tabii işin bir yanı bu.

Öbür yanına geldikte. Marianne Kristing *(Tarihte ve Çağımızda Epik Tiyatro*, çev. Yılmaz Onay, Adam Yayınları, İstanbul, 1985) şöyle der, *"Schiller ve Goethe, bu mektuplarında, daha sonraki estetiksel incelemelerin erişemediği genişlikte bazı kavram çözümlemelerine varmışlardır."*

Schiller'le Goethe'nin sorunu şuydu. Kesting bunu şöyle saptar, *"Schiller ve Goethe'nin türler kuramı, Aristoteles'in Poetika'sını derinliğine incelemelerinden kaynaklanıyor. Antik tragedya hayranlıkları ve Aristoteles'in kurallarını tartışmasız kabul etmeleri, onlarda şu sorunun uyanmasına neden olmuş: Çağdaş konular ve sorunlar bütünü işlemede, epik ya da dramatik türü katışıksız olarak korumak nasıl olabilir?"*

Kimi mektuplarında işte bu sorunu tartışıyorlar.Goethe'ye Mektuplar'da bu mektuplar yok.

Çevirmen Sermin Marangoz'un bu sorunlardan haberi yok. Ya da o mektupların estetik mücadeledeki öneminden habersiz.

Kitapta sonsöz var bir de. İlker Maga yazmış sonsözü. İlker Maga da sözünü ettiğim soruna dokunmuyor. Ama en azından İlker Maga gülümsetti beni. Şöyle diyor Maga, *"İki büyük edebiyat insanı birbirini en son 1 Mayıs 1805'te görüyor, sekiz gün sonra da Schiller gözlerini bir daha açmamak üzere yumuyor."*

Ölmüyor Schiller, *"gözlerini bir daha açmamak üzere yumuyor."*

30 Ekim Perşembe

Türban tartışması yine alevlendi. İslami çevre, kadının kapanmasını, islamın koşuluna bağlıyor. Türkiye'de liberaller, kadının kapanmasını destekliyor. *"İsteyen kapanır, isteyen kapanmaz."* diyor.

Tartışma bu dar alanda sürüyor. Bu yanlış, bir sorun bütün ilişkilerinden kopartılmamalı. İslami çevre, tartışmayı özellikle dar alanda tutuyor.

Şimdi ben bu işi genişleteceğim. Söylenen şu. *"Hiç kimsenin inancına karışılmaz. Ben inancıma göre kapanacağım. Okula böyle gideceğim. İşimi böyle yapacağım. Bu, demokrasinin olmazsa olmaz koşuludur."*

Peki, soruyorum, islamın tek koşulu bu mu. Bilimle ilgili koşulları da var islamın. Sözgelimi evrenle ilgili. Herhangi bir bilimsel kitabı açtığımızda, orda evrenin nasıl oluştuğunu öğreniriz. Bu bilgi, islamın evrenin oluşumuyla ilgili bilgisine karşıttır. Şimdi şöyle denirse n'apılacak. *"Sizin bana öğrettiğiniz bu bilgi, benim inancıma karşıttır. Demokrasi varsa, ben inancıma göre bilgi isterim.*

Şöyle mi denecek. "Doğru, haklısın. Biz, senin inancına karışmayız. Sen git, ordan öğren." Kuran'da açıkça belirtilir, gök yedi kattır. Bütün doğa olayları Tanrı'nın buyruğuyla olur.

Bitmedi. Günlük yaşayışla da ilgili koşullar var islamda. Miras, evlenme, boşanma...

Kadının örtünmesine özgürlük diye bakan liberaller bu konularda hiç konuşmuyor.

İslami çevre, kadının kapanmasını dar alanda tartışıyor. Önce bu nokta aşılacak, sonra sıra öbür noktalardan birine gelecek. Buna nokta mücadelesi denir.

İnatla, ciddi bir direngenlikle o nokta üstünde durulur. Bütün olgular o noktadan açıklanır. Karşı görüşü dillendirilenler bıktırılır, bezdirilir.

Şimdi bu noktadayız.

İslami çevrenin nokta nokta amacı için mücadelesini kınamam. Otur oturduğun yerde diye yasa çıkarılmasını da istemem. İslami çevrenin nokta nokta mücadelesine karşı mücadele etmek gerekir.

Peki mücadele nerden başlamalı.

İslami çevre, 1923'te kurulan cumhuriyete karşı. Bu karşı oluş, islami çevreye özgü değil. Herkes karşı. Mete Tunçay bakın ne diyor *Radikal*'in ekinde, *"Bütün tarihin bizi getirdiği bu noktada, laikçi bir anlayışla halkı hâlâ vesayet altında tutmaya devam etmek, çağdaşlıkla bağdaşmaz."*

Murat Belge şöyle diyor, *"Sorun toplumun hem çoğunluğunun, hem de etkili azınlıkların. içinde 'demokrasi' bulunmayan bir 'cumhuriyet'in korunmaya değer bir şey olmadığını nihayet kavramasıdır. Demokrasiyi feda ederek cumhuriyeti kurtaran yeterince 'kurtarıcı' gördük bugüne kadar. Ama demokrasi 'apandisit' değildir ve zaten 'apandisit' de bir ömürde bir kere alınır."*

İşte böyle "apandist"li yazılarla cumhuriyet eleştiriliyor. Ama ben bu tür yazıları, hayattan kopuk, "aydın"ın zihni, soyut kategorileri diye görüyorum.

İlk elde islami çevreye karşı cumhuriyetin bu topraklar için ciddi bir kazanım olduğu dillendirilmeli.

Cumhuriyet bir kazanımdır. Ondan sonra sıra demokrasiye gelir. Türkiye'de demokratik mücadeleyi kimler engelledi. Doğudaki feodal yapı, burjuvazi, bir de bugün demokrasi isteyen islami çevre... Bugün de demokrasinin karşısındaki en büyük engel olarak görüyorum bu üç kümeyi.

Zihninin soyut kategorileriyle düşünen "aydın" bunu göremiyor.

TABAN - 1.

üşüyen usum benim, buğulu cam ardları
ötede düşünüyor eğri büğrü bir adam

boşluklar alacakaranlığın evrensel tutumudur
küçük küçük ışıklar, sıralıca her geçit

ses geliyor bir yerden, ne de olsa insan tek
yokoluşu renklerin gündeme el ediyor

ey güzel, tin'i çağır, soy ten'i giysisinden
yollara dök suyunu, vazgeç ey, iğreti'den

ELİNİ TUT, DİLİNİ! GEL AL SOR, KENDİN DENE
GELECEĞE YÖNEL, BAK, YAŞA YAŞAT YENİDEN
ARTIR KILCAL DAMARLARINI, BİTİR, YAK BEN'İNİ
DİRİM'İ GÖR ÖZETLE, GÖSTER ONU DERİNDEN

İsmet Kemal KARADAYI

3 Kasım Pazartesi

Sabahın serinliğinde yürürken cumhuriyet karşıtlarını düşündüm. Tabii bütün sorun cumhuriyet karşıtlarında değil. Cumhuriyet yönetiminde de sorun var. Bütünüyle cumhuriyetçi kuşaklar yetiştirmedi yönetim. İş, bu yüzden şu noktaya geldi. Cumhuriyetçi olmak nerdeyse gericilik sanılacak. Nerdeysesi de fazla. *"1930'larda kalmış kafa"* deniyor cumhuriyetçiye.

Kimi yazarlar şöyle eleştiriyor cumhuriyeti. 80 yıllık cumhuriyet, Nobel ödüllü bir yazar çıkartmamış.

Önce şu bilinmeli. Nobel edebiyat ödülü, estetik değerlendirme sonucu verilmez. Çeşitli nedenler etkendir burda.

Ama cumhuriyeti suçlama burda bitmiyor. Fizik alanında, kimya alanında da Nobel ödülü alamamış 80 yıllık cumhuriyet.

Çeşitli alanlarda Nobel ödülleri 1901 yılında verilmeye başlanıyor. Şimdi sormak gerekiyor. 600 yıllık Osmanlı neden nobel ödülü alacak bir fizikçi, bir kimyacı çıkartamadı.

80 yıllık cumhuriyeti, nobel ödülü alamadı diye suçlayan yazarlar buna ne derdi acaba.

Hadi, bu, burda dursun. Edebiyatta Nobel ödülü alamadık diye, cmuhuriyeti suçlayan yazar şuna ne der. Sen niye Nobel ödülü alamadın. Cumhuriyet mi engelledi seni. Yoksa alabilirdin de cumhuriyeti eleştirmek için mi edebi eser vermedin...

Sabahın serinliğinde aklımdan bunlar geçerken gülümseyerek yürüyordum.

İzleksiz, suya sabuna dokunmayan,

karşı gerçekçi o şiirlerden,

öykülerden bıktınız değil mi?

Biz de bıktık.

İşte size **İnsancıl**'dan üç yeni eser...

Hepsi sanki bir fırtına...

Berrin TAŞ / KARANFİL ALEVLERİ / ŞİİR 5.000.000 TL.
Gülhan DİKME / KAR SUYU / ŞİİR 4 000.000 TL.
İnci AYDIN / YABANCI / ÖYKÜ 5.000.000 TL.

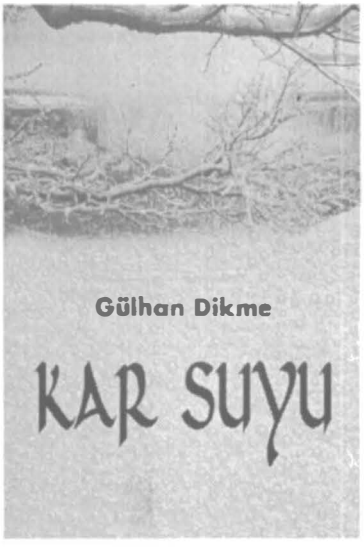

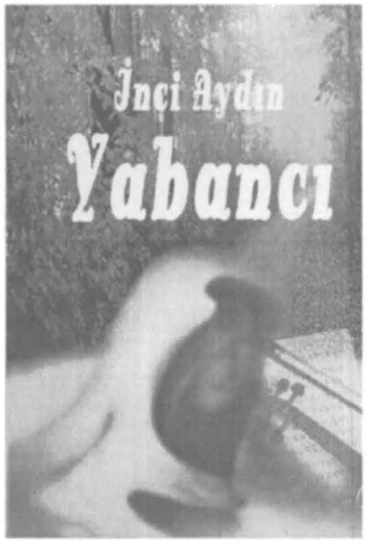

İnsancıl Gülümsüyor...

Ömer Naci Soykan'ın İnsani Kültüre Katkı Yapan Eserleri, İnsancıl Yayınları'nda Çıktı...

8.000.000 TL.

8.500.000 TL.

7.500.000 TL.

6.500.000 TL.

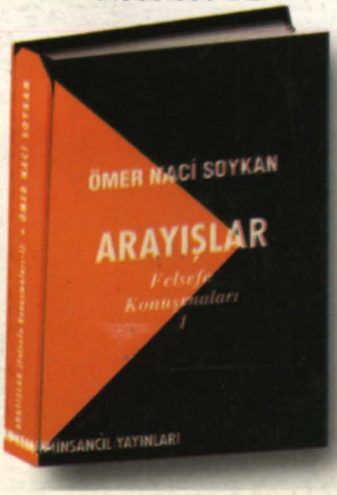

9.500.000 TL.

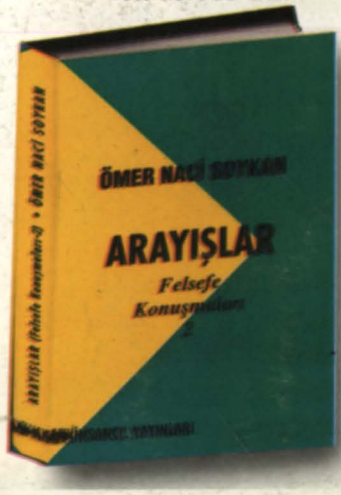

7.000.000 TL.